

MUVAZAA PARTİLER: BİR DEMOKRASİ GELENEĞİ

TOLGA ERSOY

Özgür Üniversite Kitaplığı: 30

Birinci Basım/Kasım 2000

SUNU

"Muvazaa Partiler" başlıklı bu kısa çalışmada yaklaşık yüz yıllık siyasi partiler tarihimiz muvazaa ilişkileri ekseninde ele alınmıştır. Muvazaa ve icazet, Türkiye Cumhuriyetinin gelenekselleşmiş bir siyasi parti anlayışı olarak devlet-hükümet-parti bütünleşmesini ve bu bütünleşmeden giderek devletin **"derin"** yapısını ya da partiler üstündeki **"cemiyeti"** korumak üzere kazanılmış bir tarz olarak da değerlendirilebilir.

Bu çalışmada partilerin devletle-iktidarla olan ilişkileri değişik açılardan sorgulanmaya çalışılmıştır. Bu ilişkilerin değişik örneklerle irdelenmesi muvazaa eksenli temel yapının açığa çıkarılması için kanımca yeterlidir. Partileri inceleyen birçok çalışma onları programları, seçim bildirgeleri ya da kongre-kurultay tartışmaları ile ele alır. Ancak şurası kabul edilmelidir ki, **parti programları kâğıda dökülmüş retorikten ibaret olup, partilerin iktidar pratiklerini ya da devlet karşısındaki ya da devlet içindeki konumlarını açıklamaktan çok uzaktır. Ve Türkiye’de, tıpkı onların programları gibi, çok partililik de tek partinin-devlet partisinin retoriğinden başka bir şey değildir.** Sol muhalefet bir yana bırakılacak olursa, alabildiğine sağa açılmış devlet partisi pratiğinde bu ilişkileri saptamak kanımca çok kolaydır. Partilerin kuruluşundan -ya da kurdurulmasından- iktidara gelişlerine -ya da iktidara getirilişlerine- ve gerektiğinde muhalefetteki konumlanışlarına kadarki süreçlerde kişiler arası ilişkiler, iktidar ya da muhalefetteki pratikleri, gerektiğinde ideolojilerini yok sayacak kadar devletleşmeleri, devlet partisi programına bağlılıkları, devletin yüksek -ve dolayısıyla gizli-çıkanlarını sahiplenebilir bir erk aracı olarak koruma ve kollamaya almaları ve belki de en önemlisi halka ya da egemenliğin kayıtsız şartsız sahibi olduğu söylenen millete karşı **"öyleymiş gibi"** görünme çabaları vs. vs... genel ve yerel siyasi ve ekonomik konjonktürle bir araya getirildiğinde bu muvazaayı net olarak görmemek neredeyse olanaksızlaşıyor. Kimi zaman işler o kadar basit ve açık yürüyor ki erke sahip iki kişi arasındaki birkaç cümlelik konuşma, her şeyin ve tüm değerlerin üstünde -ve bu değerleri yok etmek üzere- devletin-erkin-devlet partisinin ele aldığımız bağlamdaki tavrını ve niteliğini ortaya net bir şekilde çıkarıyor.

Bu kadar yoğun ve geniş bir süreci değerlendirmeye alan çalışmanın kısalığının nedeni bu ilişkilerdeki sadelikten başka bir şey değildir ve daha ayrıntılı bir incelemede, kanımca, tezimizi olumlayacak ya da destekleyecek verilere, bilgilere ulaşmamızı sağlayacaktır. Türkiye siyasi partiler tarihine yönelik eleştirel bir deneme sayabileceğimiz bu uzun makalenin yanılma ve kurgusundaki katkıları için TODAİE'den hocam Oya ÇİTÇİ'ye teşekkür etmek istiyorum.

Bu çalışma, Fikret BAŞKAYA'nın "**Yediyüz**" isimli kitabının içerdiği çok sayıda saptamadan yalnızca birinin açılımı da sayılabilir. Hocam'a bu olanağı sağladığı ve tartışmalarıyla yaptığı katkıları için teşekkür ederim.

Tolga ERSOY/1 Ekim 2000

Bölüm I

MUVAZAA: BİR GELENEĞİN OLUŞUMU

1) Geleneğin Kökleri: Osmanlı

"Bu ülkeye komünizm gerekirse onu da biz getiririz."

Eski Ankara valisinin bu sözlerini duymayan okuyucu yoktur sanırım. Ankara'nın en güzel meydanlarından birine -ne yazık ki- adını vermiş olan Nevzat Tandoğan, neredeyse yüzyıllık geleneği bir cümlede ve hemen hemen hiç açık bırakmaksızın özetliyordu. Tandoğan yalnızca bu "**muvaazaa durumunu**" "**veciz bir şekilde**" ifade etmesiyle anılan bir kişi olarak kaldı, ancak onun bugün artık pek de şaşırmadığımız "**Susurluk**" mentalitesinin öncellerinden biri olduğu da unutulmamalı; oğlunun karıştığı bir yolsuzluk-hırsızlık olayının ardından gelen şüpheli ölüm, Türkiye Cumhuriyeti'nin başkenti Ankara'nın en "**meşhur**" valisini tarihte ve "**kentler ve valilerimiz katalogunda**" hak ettiği yere yerleştirdi.

***

"**Muvaazaa Parti**" deyimi siyasi hayatımıza 50'li yıllarla birlikte, çoğu zaman bir parodiye ya da temaşaya dönüşen parlamentoculuk oyununda günlük siyasi atışmalar sonucunda girdi. Oysa söyleyende, söylenende bu oyunun çok başka yerlerde yazılmış olduğunu, roller tamamlandığında ya da sahne değiştiğinde yeni "**muvaazaalara**" yol açmak üzere varlıklarına son verilebileceğini kanımca çok iyi biliyorlardı. Amaç yalnızca balkondaki seyirciyi oyalamaktı. Aslında amaçlanan, doğrudan sözcüğün içinde gizlenmişti. Bu uzun makalenin geri kalan kısmında da sıkça kullanacağımız "**muvaazaa**" sözcüğünün birkaç anlamının bilinmesinin bu nedenle önemli olduğunu düşünüyorum.

"**Muvaazaa**" kelimesinin en bilinen karşılığını, "**danışıklı iş, danışıklık**" oluşturuyor. Bu eksende yazılmış diğer sözlük anlamlarının da konunun anlaşılması için öğretici yanı var: "**Birden çok kişinin gerçek amaç ve konuyu saklayarak, gerçek iradelerine uymayan ortak bildiride bulunmaları**" tanımı da bir diğer anlamı oluşturuyor. (Tuğlacı: 1972/2037) Konumuz açısından "**en eğlenceli**" sayabileceğimiz tanım ise " **tarafların gerçek iradelerini ya da gerçek durumlarını yansıtmadan üçüncü kişileri aldatmak üzere, onlara farklı görünme tavrı**" olarak özetlenebilir. Böylece üçüncü kişilere "**farklıymış gibi görünme**"

olgusu bir bütün içinde tarafları, birbirine ancak daha önemlisi, onların var olduğu, onları var eden **"bütüne"** karşı muvazaalı duruma getiriyor. Dolayısıyla ana yapı, ana yapı ile bu yapının barındırdığı taraflar arasındaki ilişki ve bu ilişkinin **"üçüncü kişiler"** olarak tanımlananlara yönelik baskı gücü muvazaanın anlaşılması için üç önemli unsur oluşturuyor. Konumuz bağlamında **"ana yapı"** olarak devlet ve çoğu zaman devletle bağdaşık hale gelmiş ya da devlet tarafından tümüyle mas edilmeye açık hükümet ya da hükümetler, **"taraflar olarak"** ise siyasi partiler ele alınacak, ancak bu **"öyleymiş gibi görünme"** eyleminde **"üçüncü şahısların"** yani halkın (ya da siyasi partilere seçimden seçime oy verenlerin) konumuna, üstesinden gelemeyeceğim kadar ciddi bir sosyolojik olgu olduğu için derinlemesine değil, ancak yeri geldiğinde değinilecektir!

Bir gelenekten(!) söz edilebiliyorsa bunun nedeni devlet yapılanmasında aranmalıdır ve bu kuşkusuz böylesi bir geleneğin oluşması, onlu yıllardan çok, yüzlü yıllarla ifade edilebilen bir tarihsel dönemin sonucudur. Bu bağlamda **"devlet"**, siyasi bir baskı aracı olarak ele alınmalıdır ve tarihimiz incelendiğinde ya da masanın farklı tarafında oturularak okunduğunda, bizde, tümüyle yürütme gücüne ya da güçlü yürütmeye dayalı devletin **"kutsal siyasi yapılanmaya"** sahip olduğu görülecektir. (İşte bu nedenle yetmiş beş yaşındaki devletin yüzlerce yaşı olan kurumları siyasi partilere-hükümetlere karşı de facto dokunulmazlık zırhı ile kaplıdır.) Bu devletimizin (bu bakışla devletlerimizin demenin yanlış olacağını düşünüyorum) var olmasının ve devamlılığının olmazsa olmaz koşullarından en önemlisidir. Ve bu olgu mutlak-güçlü yürütmeye dayalı devamlılık bağlamında ele alındığında muvazaa olma durumunun köklerini III. Selim'e uzatmak olanaklıdır.

Çökmekte olan devletin devamlılığının, bugün çoğu kez **"batılılaşma"** olarak adlandırılan **"yeni düzen"** arayışlarıyla sağlanacağı düşünülüyordu. Dolayısıyla arayış sadece retorik-teydi ve otoritenin-yürütmenin daha da güçlendirilmesinden öte bir anlam taşıymıyordu. Hızla sömürgeleşen devlet, sömürgeci devletler tarafından kaleme alınan primitif anayasa taslaklarıyla yürütmenin güçlenmesinin dışında sadece sömürgecilerin sermaye hareketlerini kolaylaştıracak önlemleri kâğıda döküyordu. Taraflar yoktu, yalnızca çoğulmuş gibi görünen taraf vardı ve bu çoğulmuş gibi olma durumu ya da sanısı monarşide **"bir"**e indirgeniyordu. Üçüncü şahısları ise, yüz - yüzelli yıl sonrasının resmi tarihçilerinin oluşturması ironiden başka bir şey değildi. Bu bağlamda Tanzimat Fermanı ile Cumhuriyet arasında halk açısından bir fark olup olmadığı sorusuna verilecek yanıt masanın oturulan tarafı ile değişir. Eğer sorun, güçlü yürütmenin her ne şekilde olursa olsun korunması ise, yapılmıyormuş gibi görünen düzenlemeler, adına isterse ilerencilik ya da yenilikçilik densin, üçüncü şahısları, halkı oyalamaktan ve bu şekilde yürütmeye daha da güçlenmesi için zaman kazandırmaktan öte bir anlam taşımaz. Bu anlamıyla yapılan düzenlemelerde ise **"bütün ölmüş kuşakların geleneği, büyük bir ağırlıkla yaşayanların bedenleri üzerine çöker. Ve onlar kendilerini ve şeyleri, bir başka biçime dönüştürmekle, tamamıyla yepyeni bir şey yaratmakla uğraşır göründüklerinde bile, özellikle bu devrimci bunalım çağlarında, korku ile geçmişteki ruhları kafalarında canlandırırılar, tarihin yeni sahnesinde o saygıdeğer eğreti kılıkla ve başkasından alınma ağızla ortaya çıkmak üzere, onların adlarını, sloganlarını, kılıklarını alırlar."** (Marx: 1976/13-14)

Bu şekilde yapılanmaya çalışan bir devlet için düzenleme, kendi yapısal bütünlüğü içinde varmış gibi görünen taraflara gereksinim duyma anlamına da gelebilir. Düzenlemelerin karşısındaki gerçek muhalefetin mas edilmesi bu sözde tarafların oluşturulmasıyla olanaklı olabilecektir ve III. Selim zamanında başlayan çatışmalar Kanuni Esasi ile yeni bir şekle bürünür. Monark'tan muvazaalı birkaç kişi ancak alabildikleri **"can ve mal garantisi"** ile bir meclis oluştururlar. Bu tümüyle devlet hiyerarşisinin içinde oluşturulmuş bir **"meclistir"** ve muvazaaya rağmen yürütmeye vereceği düşünüldüğü kolaylıklar göz ardı edilebileceği için ömrü doğal olarak çok kısa olmuştur. Yürütmeyi güçlendirmek amacıyla yasamayı yok saymanın ve bu amaçla hükümet darbesi yapmanın tarihimizdeki ilk örneği olarak da değerlendirilebilir. Gerçekten de, izleyen tüm **"dönüşüm"** ve anayasa tarihlerine ve sonrasına bakıldığında güçlü yürütmenin esas alındığı, yasamanın hiçe sayıldığı hatta tümüyle reddedilip önemsenmediği bir yapılanma çabası ya da devlet kurgusu dikkat çeker: 1908 Meşrutiyetini izleyen 1909 anayasası ve Mahmut Şevket Paşanın bir komplo ile devrilmesinin ardından gelen İttihatçı hükümet darbesi gibi; 1923 **"cumhuriyet ilanını"** izleyen 1924 anayasasının ardından gelen 1925 terörü ya da 1980 darbesini izleyen anayasa ve 28 Şubat -post modern- darbesi yalnızca yürütmenin güçlenmesini amaç edinmiş ve sadece söylemden ibaret olan **"hukuk devleti"** tanımlaması bile rafa kaldırılabilmiştir. Bu ve anmadığımız tarihlerde ve sonralarında siyasi partilerin konumlanması muvazaa ile koşuttur. Öylede olmak zorundadır!

Bu süreçlerde partilere düşen görev yalnızca devletlerinin bekası için uygun düzenlemelerde ve ritüellerde rol almaktır. Ve eğer üçüncü şahıslar bu rolün farkına varırsa, o zaman muvazaanın kaldırılmasının taraflarca hiçbir önemi yoktur. İlginç olan muvazaalarının kaldırılmasına **"siyasi partilerin"** ses çıkarmamasıdır. Ve o an tarafmış gibi görünenlerin devletle bütünleşmelerinin niteliksel olarak saptanabilmesi için de çok önemli ipuçlarını ortaya çıkarır. Tüm açılımlarda olanca ikelliliğine rağmen Kanuni Esasi Meclisi böyle bir bütünleşmenin **"meşrutî monarşi"** adı altındaki ifadesidir. Monarşiye karşı **"öyleymiş gibi"** gösterilen hareketin sonucunda ortaya çıkan anayasa **"egemen sınıfın egemenliğini sınırlayıcı yasal bir çerçeveyi oluşturmaktan çok o egemenliği pekiştirici bir belge"** olup, çabalar **"Abdülhamit'in haklarını pekiştiren bir anayasanın kabulünü doğurmuştur. Birinci anayasa içerdiği hükümler ve kurumların da açıkça gösterdiği gibi egemen sınıfın egemenliğini sınırlayıcı bir yasal çerçeveyi oluşturmaktan çok, o egemenliği pekiştirici bir belge niteliğine bürünmüştür."** (Çavdar: 1995/44) Dolayısıyla yapıdan bağımsız bir hareketle ortaya çıkan bağımsız bir hareket olmanın çok gerisinde yapıyı kuvvetlendiren bir girişim söz konusudur. Kullanılan dil ise -olanın değil istenilenin yazıldığı resmi tarihin dili- monarkın bu girişimlere sürekli karşı çıkarak ilerlemeyi baltaladığı şeklindedir. İlerlemeden kastedilen eğer devletin dirlik ve düzenliği ise bu doğrudur. Çünkü padişahın varlığı çöküş süreci ile beraber yürütmenin gücünü zayıflatmaktadır. Ve **"asil sıkıcı olan husus, emperyalizmin (ve oryantalizmin) bir fabrikasyonu olan bu anlayışın, daha sonraki dönemde bu ülkenin insanları tarafından, özellikle de eğitim görmüş, diplomalı taife tarafından içselleştirilmiş olmasıdır..."** (Başkaya: 1999/231) Bu **"diplomalı taifenin"**, muvazaanın, üçüncü şahıslara öyleymiş gibi

gösterilmesinde önemli işlevi olduğu ve bunun da devlet yapılanması için çok önemli ideolojik argümanları sağladığı unutulmamalıdır.

Kanuni Esasi parlamentosu sonuç olarak efendilerinin hizmetindeki bürokrasiyi oluşturmuş, fazlaca da bir işlevi olmadığı için, daha doğrusu yürütmenin gücüne olumlu katkı sunmaktan uzak olduğu için kısa zamanda dağıtılmıştır. Ancak bu kısa dönemin izleyicilerine çok şey öğrettiğini bunlardan birisinin de **"yürütmenin mutlak güçlülüğünün esas olduğunu"** tekrar anımsatalım. İzleyen süreç boyunca tüm siyasi olaylar bu eksen üzerinde, bütün kurum ve gelenekleriyle devleti kutsallaştırırken bir taraftan da yürütme-yasama-yargı dengesiyle gelişen **"modem"** devlet anlayışlarında değişik nicelik ve niteliklerde var olan hükümet-devlet farklılığını ortadan kaldırarak bunu bağdaşıklığa dönüştürmüşlerdir. Bu bağdaşıklık her türlü muhalefetin çeşitli şekillerde dışlanmasıyla başlıca nedenidir ve eğer muhalefeti oluşturan unsurlar bu süreçte **"yapının"** içinde eritilemiyorsa, yok etmek üzere zor kullanımında hiçbir sakınca görülmemektedir. Bir **"taraf"** olarak siyasi parti hükümet olduğu andan itibaren devletleşir ve giderek o partinin varlığı devletle olan bağdaşıklığı ölçüsünde garanti altındadır, **"yada devletten görece de olsa bağımsızlaşabilen bir hükümet olmayınca, devlet ister istemez ve kaçınılmaz olarak, kapsayıcı (totaliter) bir devlet"** olur. (Başkaya: 1999/271) Burada tarafların kimlikleri gerçekte silikleşse de, istendiği gibi ya da öyleymiş gibi gösterilmesinin önemi büyüktür. Çünkü siyasi partiler yeni dönemlerde kendilerine verilmiş görevleri yeni muvazaalarla yerine getireceklerdir, bu da sürekliliğin bir başka göstergesidir.

2) 1908'den 1923'e; Meşrutiyetten Cumhuriyete ya da İki Darbe Arasında

1908, yalnızca mutlak monarşinin yerini meşrutî monarşinin almasının adı olarak gösterilirse eksik kalır. Çünkü bu dönüşüm, nitel bir dönüşümden çok niceliksel bir değişimi tanımlar. Abdülhamit'in yürütme yetersizliği, fakat daha önemlisi onun batı emperyalizminin istemlerine yanıt verecek kadar güçlü olmayışı bu değişimin gerekliliğini açıklayan unsurlardan birisidir. Birçok farklı "muhalif grubun bir araya gelmesiyle kurulan Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyetinin ilk ortaya çıkışının da bu yürütme sorunları yüzünden olduğunu söyleyebiliriz. **"Gizli"** bir şekilde örgütlenen -ve hep öyle kalmaya özen gösteren- cemiyet, ilk kez sesini Ermenileri kınama bildirisinde duyurur. (Çavdar: 1995/55) (Bu bildiri, açığa çıkmak için oldukça ilgi çekici bir zamanlamayı gösterir.) Ancak burada bir parantez daha açıp **"gizli"** olma durumunun da oldukça tartışmalı olduğunu not etmemiz zorunludur. Döneme göre oldukça gelişmiş bir muhbir ağına sahip sarayın -Abdülhamit/Kızıl Sultan-Ulu Hakan!- böylesine hızlı gelişen bir örgütlenmeden haberi olmadığı düşünülemez, kaldı ki İttihat Terakki'nin önemli bir kısım kadrosunu da bürokratlar oluşturmaktadır. Birçoğunun da Avrupa'ya gidişinin Abdülhamit tarafından sağlandığı, hatta **"sürgüne"** gidenlerin geride kalan akrabalarına sultanın bizzat yardım ettiği biliniyor. Ve **"Türkiye'de Abdülhamit saltanatına kadar muhalefet ile iktidar birbirine bulaşmıştır. İktidar, muhalefeti de kendi parçası sayıyor. Abdülhamit dönemi bir geçiş zamanı özelliğini koruyor. Hamit, mümkün olduğu kadar, kendi muhalefetini iktidarının içine almak istiyor."** (Küçük: 1984/377-378) Kanımca bu yaklaşım Abdülhamit'ten sonra da gelişerek sürüyor!

Sürekli toprak kaybı, siyasi başarısızlıklar, sömürgeleşme ile birlikte sermaye yöneliminin kontrol dışına çıkması yürütmenin başarısızlığını gösterirken, gizlilikten legale çıkış, dikkat çektiğimiz gibi **"azınlık"** sorunuyla ilgili bir konuda oluyor ve Osmanlıcılık ile Türkçülük bu andan itibaren yapılanmanın iki temel ideolojik arayışının adı haline geliyor. Bu iki arayış sonraki yüzyıla damgasını vuracaktır. Ulusçu akımlar hızla güçlenirken, bu akımların batı sermayesi ile olan yakın ilişkilerinden rahatsız olan ve bu ilişkilerin kendi sermaye birikimlerini etkiyeceğini düşünen özellikle Selanik ve çevresi dönme-Yahudilerinin önemli maddi ve düşünsel desteklerini de sağlarlar. Takma adı Munis Tekinalp olan Moiz Cohen adlı bir Yahudi'nin, İttihatçı Türkçülüğün en önemli **"teorisyenlerinden"** olması bu bağlamda bir rastlantı değildir. (Landau 1996/9-83)

Daha sonra **"partileşecek"** bu cemiyet birbirinden farklı **"ideolojilere"** sahip kişi ve grupların bir araya gelmesiyle oluşmuşsa da zamanla iki farklı yaklaşımın hâkim olması 1902 Paris kongresinde bölünmeye neden olmuştur. Ahmet Rıza Bey ve grubu Terakki ve İttihat Cemiyeti'ni kurarken, Prens Sabahattin, Teşebbüs-ü Şahsi ve Ademi Merkezî Cemiyeti'ni kurar. (Tunaya: 1984/21) Devletçi ve **"liberal"** ya da merkezci ve yerel iki yönelim arasındaki sanal farklılık kısa zamanda silikleşecek ve **"devlet partisinin"** oluşmasına öncülük edecektir.

1908'de Abdülhamit **"maarifin yaygınlaşması ile halkın yeterli bilinç düzeyine ulaştığını görmekten mutlu, bazı karşıt düşüncelere rağmen gösterilen arzuya uyararak"** iktidardan ayrılır. (!) (Küçük: 1985/257) (Tarihimizde darbe ile iktidarı terk edenlerin darbecileri kutsaması geleneği de böylece başlar ve bu yolda o kadar ileri gidilir ki darbe yapanla darbeyi yiyen kol kola gezmekte -en azından etik açıdan- bir sakınca görmezler.) Ancak darbeye rağmen partiyi ele geçirmiş bulunan askeri bürokrasi iktidara doğrudan gelmeyi tercih etmez. Komplo ve suikastlara dayalı yıldırma politikasının eşliğinde müdahaleci -ve gizli- tavır tercih edilir. Hatta gizliliğe devam edilirken Teşkilat-ı Mahsusa başta olmak üzere birbirine bağımlı gizli polis oluşumlarının kuruluşuna hız verilir. Örgüt, örgüt tarafından kurulan **"fırkayı"**, devlet kurgusu içindeki önemsizliğinden dolayı kabul etmeyerek cemiyet olarak kalmayı tercih eder. Gizli bir cemiyet... Gizli örgüt partinin üstünde olup, devletin ta kendisini oluşturacak şekilde planlanmaktadır. Gizli örgütsel yapının ve bu yolla kontrol edilen iktidarın korunması parti ile simgeleşen tüm değerlerin üstünde yer alacak ideolojik bir yaklaşımın tanımlanmasıdır. **"Bu oluşumlar gittikçe bir fetiş haline gelen örgütsel yapının ve iktidarın korunması için zorunlu yapılanmalar olarak görülmüştür. Daha sonra iktidara gelen tüm partiler benzer kurumların yardımlarına başvurarak 'gizliliklerini' korumak istemişlerdir."** (Ersoy: 1998/38) Partinin üstündeki **"gizli cemiyet"**, izleyen yüzyılda partilerin üstündeki gizli cemiyetin kökenini oluşturacaktır ve belirttiğimiz gibi bu **"gizli cemiyet"** ya da cemiyet değişen isimler ancak hiç değişmeyen yapılanmasıyla her zaman iktidarın gerçek sahibi olacaktır. (**"Derin Devlet"** olarak da adlandırılanlar vardır ancak oluşum tamı tamına **"devlet"**i tanımlar.) İttihat Terakki'nin çok da bilinmeyen yapılanma şemasının izdüşümlerini bugünkü devlet organizasyonunda bulabilmek olanaklıdır. Genel olarak parti işlevi ile meclis grubunun işlevi neredeyse birbirinden tümüyle ayrılmıştır. Diğer taraftan partinin yapısı incelendiğinde tüm kararların Merkez-i Umumi adı verilen bir içyapı tarafından alındığı görül-

mektedir. Ne var ki bu yapının işlevindeki belirsizlik onu sorumluluktan uzaklaştırmakta ve bu durum illegalite ile sağlanmaktadır ki bu illegalite "**cemiyeti**" tanımlamaktadır. İttihat Terakki'yi reis-i umuminin yönettiği meclis-i umumi yönetir ve bu meclis, merkez-i umumi adı verilen ana çekirdeğin yanında kalem-i umumi ile meclis üyelerinden ve "**seçilmiş**" kongre üyelerinden oluşur. Bu model başkanlık sistemi ile örgütlenmiş bir devlet yapısını da tanımlar. (Ve Türkiye bu anlamda bir başkanlık sistemi ile yönetilmektedir.) Bununla birlikte bir "**alt organ**" gibi görünse de tüm önemli kararlar yüksek karar organı olarak tanımlanan merkez-i umumi tarafından alınarak diğer organlara dikte ettirilmekte kimi zamanlarda ise onların haberi olmadan uygulamaya sokulmaktadır. (Akşin: 1987/ 150-163) Merkez-i Umumi'nin bu konumuyla günümüzün MGK'sına benzer bir işleve sahip olduğuna dikkat edilmelidir. Ve Talat Paşa'nın anılarında değindiği gibi "**Meclis-i Umumi'de Merkez-i Umumi Üyeleri hakkında yapılan eleştiriler ancak ahlaki değer taşır.**" (Kabacalı: 2000/45) Bu yapılanma ile ortaya çıkan sorumsuz yetki birçok sorunun asıl failinin gizlenmesine ve olayların sorumluluğunun kişilere aktarılmasına aracılık eder. Bunun en güzel örneğini Ermeni "**tehciri**" olayında izlemek olanaklıdır. 1913'e kadar geçen süre devletleşmiş bir partinin üyelerinin psikolojik yapısını göstermesi açısından önemli ipuçlarını bize verir. Muhalefetin çoğu kez zorla-kanla bastırılması, gerektiğinde komplolara başvurarak topyekun sindirme operasyonları, gerektiğinde -belki de devletin bekası için!- kendi getirdikleri hükümet başkanlarının öldürülmesi hep bu psikolojiyle açıklanabilir. Parti-iktidar ve devlet bir bütündür ve parti üyelerinin görevi her nasıl olursa olsun bu bütünlüğü korumaktır. "**Bir İttihatçı için kendisini muhalefette hissetmek kadar kahredici bir şey olamaz. Karizması gereği İttihatçı muhalefete alternatif gözüyle bakmadığı için kendisini iktidarın doğal kullanıcısı olarak kabul eder... İttihatçıların birinci isteği Meclis'e yürütme (padişah-kabine) yolu ile egemen olmaktır.**" (Tunaya: 1989/35) Bu yaklaşım 1908'le birlikte başlamak üzere, muvazaa geleneğinde silahlı kuvvetlerin konumunu da özetlemektedir.

İttihat Terakki'den bahsederken konumuz bağlamında çok kısa olarak Teşkilat-ı Mahsusa'nın da ismini anmak zorunludur. Gizli polis yapılanması olan örgüt doğrudan partinin merkez-i umumisine ve hatta beyin takımına bağlı olarak yapılanmış ve bu hiyerarşi içinde genişleyerek parti politikalarını pratiğe geçirme gibi bir işlevi üstlenmiştir. Ancak örgütün, fırka yöneticileri tarafından devletin bir yapılanması olarak tanımlanmasına özen gösterilmektedir. Örneğin Talat Paşa'ya göre "**Teşkilat-ı Mahsusa bir daire-i resmiyedir ve onun başında bulunan birtakım muvazzaf zabitan ve memurin vardır ve bunlar maaşlarını daima devletin umumi bütçesinden almışlardır.**" (Kabacalı: 2000/123) Bu da parti devlet bütünlüğünü örnekleyen bir kurguyu oluşturmaktadır. **İttihat Terakki, 1913'te Mahmut Şevket Paşa'nın bir suikast sonucu öldürülmesiyle iktidara doğrudan el koyar, kendisi de bir itttihatçı olan paşanın öldürülmesinde sorumluluğun partide olduğu ve bunun tüm muhalefeti susturmak için düzenlenmiş bir komplo olduğu yönünde kuşkular vardır.**

Aradaki beş senelik dönemde İttihat Terakki dışında birçok parti kurulur. Bunlar içinde en etkili muhalefeti ise **Hürriyet ve İtilaf Fırkası** oluşturur. "**Ayrılıkçı**" olarak tanımlanan partiler dışında **İttihat Terakki'nin** birçok "**yan örgütü de**" bu dönemde ortaya çıkmaya

başlar. Bu dönemde kurulan partilerin hemen tümü 1902 Paris kongresinde ortaya çıkan ayrışmanın temsilcisidir. Farklı isimlerle kurulmuş olmalarına rağmen parti kurucularının önemli bir kısmı eski İttihatçıdır ve herhangi bir nedenle (her zaman kişisel çatışmalar ve kırgınlıklar farklı partilerin kurulmasında kimi zaman oldukça başat neden olabilmektedir. Bu siyasi parti işlevsizliğinin kurucusu tarafından onanması anlamına da gelir; sorun iktidardaki isimlerden biri olma çabasıdır) muhalefete geçmiş kimselerden oluşur. Etkin bir muhalefet zemini yakalamaları aynı zamanda sonlarının geldiğini de haber verir. **Osmanlı Ahrar Fırkası**'nda olduğu gibi, önce yöneticilerinin öldürülmesi yolu denenir (örneğin: Ahmet Samim Bey) ya da çeşitli olaylar (halla tartışılan bir olay olan 31 Mart) bahane edilerek partinin kapanmasına yol açacak tutuklama, yargılama ya da sürgün gibi 2000 yılında dahi (!) yabancı olmadığı yoğun baskılar uygulanır. (Ahmad:1984/144-146) Aynı uygulama ile **İttihad-ı Muhammedi Fırkası** gibi birkaç oluşum daha karşı karşıya kalmıştır. Bunun dışında İttihat Terakki fırkasının kurucusu olduğu, Heyet-i Müttefika-i Osmaniye gibi ölü doğan -paravan- "**muhalefet**" partilerinin de olması günümüzün anlaşılmasını kolaylaştıran örneklerdir. (Tunaya: 1984/206) -Ek 1-)

Daha önce söz ettiğimiz gibi, bu dönemde en etkin muhalefeti Hürriyet ve İtilaf Fırkası temsil eder. Bu parti İttihatçılara muhalif çeşitli cephelerin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. Parti içinde, bir tarafta meclisteki muhalefetten Ahali Fırkası, diğer tarafta ise "**ittihatçı ulusçuluğuna karşı koymak arzusunda olan Rum, Bulgar, Arnavut, Arap, Ermeni mebusları**" bulunabilmektedir. (Tunaya: 1984/265) Kurucularının önemli bir kısmının "**eski**" İttihatçı olması ise dönemin özellikleri dikkate alındığında doğal bir durumdur! Kurucuların ya da "**muhalefetin**" İttihat ve Terakki ile olan ilişkisi Abdülhamit'in muhalefetiyle olan ilişkisini andıran özellikler içerir. Örneğin, "**Ben İttihat ve Terakkiye muhalifim, onlara karşı çıktım; onlarla mücadele ettim**" diyen ve **Hürriyet ve İtilaf Fırkası**nın kurucularından olan Dr. Rıza Nur, İttihat Ve Terakki'den para yardımı alarak yaşantısını sürdürebilmektedir: "**İttihat ve Terakkinin elinden ve kasasından gelen paralara el açtığını ortaya koyan mektuplar, ittihat ve Terakkinin kasasından çıkar... Ve o her uzatılana da elini açacaktır. O halde gerekeni yapmalı. Yaparlar da. Mütarekeden sonra İzmit'te linç edilen Ali Kemal gibi... Ona ve buna, İttihat Terakki kasasından maaşlar bağlanır. Bu yaman muhalifler, maaşlarını muntazaman alırlar. Hatta biraz gecikirse sızlanırlar. Ama paralar muntazam gelince de, minnet ve teşekkür duyguları, bütün Şarklı mübalağaları ile harekete geçer.**" (Aydemir: 1995/ 261-266)

Bir diğer ilginç nokta ise bu dönemde kurulan birçok siyasi partinin iktidarı ele geçirmek için "**İttihatçı**" tarzı komploculuğu benimsemeleridir ki örnek olarak, kurucularının hemen tümünü "**eskilerin**" oluşturduğu **Fedakaran-ı Millet Cemiyeti** verilebilir. 1913'le birlikte Türkiye'de Tek Parti dönemi başladığında muhalefetin tümü ya susturulmuş ya da sindirilmiştir. Ve İttihat ve Terakkinin dile getirdiği gibi "**Bulunmaz Meclisi Mebusan**" kurulmuştur. (Tökin: 1965/52) Ve izleyen yüzyılda yürütme erkine sahip olan devlet yöneticilerinin temel ereği bulunmaz bir meclisi mebusana sahip olmak olmuştur.

Ancak daha önemlisi parti içindeki kişisel çekişmelerin, kariyerist çatışmaların, bir hizip ya da muhalefet olarak gösterilmesidir. Kişilerin ya da kişinin etrafında örgütlenen parti içi -

buna artık devlet içi de diyebiliriz- muhalefet, toplumsal, ekonomik ve siyasi sorunların ağır-
laştığı ve çöküşün iyiden iyiye belirginleştiği, toplumun herhangi bir manüplasyonla oyalan-
ma olanağının olmadığı "**fırsat dönemlerinde**" iktidarı ele geçirmeyi denemektedir. Devlet
aygıtının tümüyle içinde kalan ve doğal olarak devlet yapılanmasını ve buradaki sorunları
tartışmak yerine iktidarı-yürütmeyi ele geçirmeyi amaçlayan böylesine örgütlenmiş muhalefe-
tin ve bu muhalefete iktidarını kaptırmak istemeyen yürütme erkinin en temel dayanağının
devleti artık tümüyle temsil eder hale gelmiş gizli örgütlenme yapısı olduğu unutulmamalıdır.
Az önce söz ettiğimiz gibi buna günümüzde "**derin devlet**" adı verilse de, ben bu tanımlama-
nın devlet olgusuna olumlu bir müdahale içerdiği için yanlış olduğunu düşünüyorum. Çünkü
devletin "**esası**" bu derinliktedir, olsa olsa "**esas devlet**" denilebilir ki, "**gerçek devlet**" ya
da yalnızca "**devlet**" budur. Bu yapı 1913'ten itibaren yürütme gücünün doğal olarak kayıtsız
şartsız sahibidir. Ve esas hiçbir zaman değişmemekle birlikte görüntüde 1950'ye kadar sabit
kalmaya devam edecektir. Dönemi simgeleyen ise, egemenliğin kayıtsız şartsız yürütmede
olması ve bu şekliyle egemenliği sarsan her muhalefetin zor kullanılarak bastırılmasıdır. Bu
dönemde ortaya çıkan ikilikler ve bu ikili yapıdan gelişen iktidar-muhalefet çatışması ise dü-
zenin temel niteliğini sarsıcı bir unsur içermez, aksine bu "**tartışmanın**" boyutu kontrol dışı-
na çıkıp büyüme eğilimi gösterirse bir şekilde sonlandırılması için devlet gereken çabayı gös-
terir. Bu "**çabalardan**" biri muvazaaya son verilmesi şeklinde de olabilir, -Ek 2-

İttihat ve Terakki'nin tek parti iktidarı, çöküşe karşı çözümünü kolaylaştırmak yerine çö-
zumsuzlüğü daha net bir şekilde ortaya çıkmasını sağlamıştır. Emperyalist paylaşım savaşı
sonucu ortaya çıkan tablo bile yöneticilerin yürütmeye ilişkin düzenlemelerinde geleneksel
değerlere bağlı kalmalarını engellememiştir. İttihat ve Terakki hukuken iktidarda değildir an-
cak kadrolarını yeni parti oluşumlarında görmek mümkündür. **Teceddüt Fırkasında** olduğu
gibi "**İttihat ve Terakki'nin çocuğu olduklarını... aynı ruhla dolu olduklarını...**" ileri sü-
ren partiler ya da **Osmanlı Çiftçiler Derneği**'nde olduğu gibi, İttihat ve Terakki'nin merkez
binasında kurulan çok sayıda parti-cemiyet 1918-1923 yılları arasında ortaya çıkar. (Tunaya:
1986/95, 364) Bu dönemde **Hürriyet ve İtilaf Fırkası**'nın yeniden örgütlenme girişimi vardır
ancak İttihatçı karşıtlığı doğal olarak TBMM ve Mustafa Kemal karşıtlığını da beraberinde
getirmiş ve "**yeni bir devlete**" doğru hızlanan iktidar mücadelesinde bu durum, partinin en
azından (!) hukuki ve fiili sonunun gelmesinin nedeni olmuştur. İttihat Terakki'nin Kasım
1918'de varlığını hukuki olarak sona erdirmesi öngördüğü ve çeşitli kurumlarıyla yeniden
restore ettiği devlet yapılanması içinde fazla bir anlam içermez. Çünkü parti artık devletleş-
miştir ve doğal olarak kabul edilmelidir ki bu durumdan geri dönüş kolay değildir! Yalnızca
"**yeni devletin**" kurucularına daha kolay hareket etme olanağı sağlamış ve iktidar mücadele-
sinde doğrudan İttihatçıların eseri olan birçok kurumdan fazlasıyla yararlanmışlardır. **Teşki-
lat-ı Mahsusa**'nın yan örgütleri sayabileceğimiz **Karakol** ve **Mim Mim** adlı gizli polis-
direnış örgütlen/**Türk Ocağı** bunlar arasında ilk akla gelenlerdir. "**Enver Paşa 'Bu devleti
ortadan kaldıramayacaklardır' demiş ve 'Teşkilat-ı Mahsusa'yı resmen lağvedeceksiniz
fakat hakikatte bu teşkilat asla ortadan kalkmayacaktır. Bu galip devletlere karşı böyle
olacak. Ahmet İzzet Paşa ile konuştuk tamamen mutabık kaldık' talimatını vermiştir.**

Ahmet İzzet Paşa'nın da içinde yer aldığı siyasi muvazaanın amacı, devletin çelik çekirdeğinin vurucu ve planlayıcı gücünü korumaktır." (Parlar: 1996/105 -H.Ertürk'ten aktarım) Ahmet İzzet Paşanın o dönemde sadrazam daha sonrada Osmanlı Devletinin dış işleri bakanlığı yaptığı anımsanırsa, muhalifliğin ya da karşıtlığın hangi noktada sona erdiği daha iyi anlaşılacaktır. Daha öncede söz ettiğimiz gibi, Teşkilat-ı Mahsusa'yı bir tür kontrgerilla örgütlenmesi olarak **MAH, MİT** ya da **Susurluk**'un öncülü saymamak için hiçbir neden yoktur. Kuşkusuz politik açıdan daha önemli olanlarını ise, **Yerel Şura Hükümetleri** ile **Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri** oluşturmaktadır. Yerel Hükümetler ya da Yerel Kongrelerde, İttihatçılığa karşı imiş ya da onların politikalarına muhalifmiş gibi bir görüntünün ya da söylemin yerleşmesine özen gösterilse de (!) **"yerel örgütleyicilerin çok büyük bir bölümü eski ittihatçılardan ya da sempatizanlarından oluşmaktadır... İttihatçı hareket, savaşın akıbetinin az çok belli olmasından sonra, vilayetlerdeki kamu kuruluşları eliyle ve gizli olarak kendisini savaş sonrasına hazırlamıştı. Bütün bölgelerdeki esas aktif ve örgütleyici güç bunlardı. Eşraf ve din adamları bu yolla birleştirilebildi. Bu örgütlenmeler büyük olasılıkla, Enver Paşa'nın 1915'deki buyruklarına göre oluşturulan bir plana dayanıyordu... (C.Kutay'dan aktarımla) milli mücadeleyi başaran Müdafaa-i Hukuk'un 197 şubesinin 164'ü aynen İttihatçıydı... yerel liderlerin dörtte üçü de ittihatçıdır."** (Tanör: 1992/53-55)

Resmi tarih yazınının önemli bir kısmını oluşturan **İttihat Terakki - Mustafa Kemal** ikiliğinin bu bağlamdaki gerçek anlamı, kanımca, kimi zaman oldukça kanlı gelişen ve 1925'e dek süren iktidar mücadelesinin yeniden okunmasıyla anlaşılabilir. İttihatçıların **"Milli Mücadeledeki"** rolünün yok sayılması, kadroların İttihat Terakki bağlantılarının unutturulmaya çalışılması vs. bir erk olan yeni iktidarın ideolojik müdahalesinin göstergesidir. TBMM çevresinde örgütlenen Anadolu hareketi büyük çapta İttihat ve Terakki'nin kurum ve kadrolarına dayanıyordu. Mütareke döneminde İttihat Terakki'nin etkinliğinin sona erdiği ve baştan başa yıkılmış Anadolu'dan yeni filizlenen bir hareketin ortaya çıktığı yanlış bilgisinin, (tıpkı yoktan var edilmiş tek şehir Ankara marşında olduğu gibi!) en azından sonraki kuşaklar tarafından ezberlenmesine yönelik çalışmalarda bu kanlı iktidar mücadelesinin bir parçasıydı. **"Ben, İttihatçıların yalnızca katkıda bulunan kişiler olmadıklarını, ulusal mücadeleyi - muhtemelen önceden hazırlanmış bir plana göre- örgütlemeye öncülük edenlerin aslında İttihatçılar olduğunu, Mustafa Kemal'in mi İttihatçıları kullandığının, yoksa tersinin mi doğru olduğunun en azından tartışılır olduğunu göstermeyi umuyorum. Mustafa Kemal ile öteki İttihatçılar arasındaki çatışmalar, iki rakip hareketin rekabeti değildir, bir iç mücadele niteliğindedir... İttihatçı rejimin düşüşü ile 1919'da başlayan ulusal uyanış hareketi arasında bir zaman aralığı bulunduğu inancı tabii ki 'resmi' Kemalist tarihçilerin de standart özelliklerinden birisiydi."** (Zürcher: 1987/130,134)

Bu iktidar mücadelesi, İttihat Terakki üyesi olmasına rağmen önde gelen kadrolar arasında yer almayan ya da **"A takımından"** olmayan kadrolardan oluşan **Cumhuriyet Halk Fırkası'nın**, saltanatın lağvedilmesinden sonra 1923'te iktidara el koymasıyla sonuçlandı. **İttihatçılar değişen kadrolarla birlikte tek parti olarak yeniden iktidara geldi. İttihat Terakki, devlet partisi olma misyonunu isim değiştirerek; adını CHP koyarak devam ettirdi.**

Bölüm II

TEK ADAM TEK PARTİ İKİ MUVAZAA

1) Güçlü İktidar İçin

1920'lerde başlayan dış ve iç savaş dönemi, daha sonraki dönemlerde nelere izin verilip nelere verilmeyeceğini de gösteren örnekleri fazlasıyla içermektedir. Örnekler hep bir amacın sonucudur: güçlü yürütmeye sahip devlette iktidarı ele geçirmek ve bu haliyle iktidarı, dolayısıyla devletin devamlılığını korumak. Örnekler, aynı zamanda onu koruyacak önlemlerin adıdır. Dolayısıyla iktidarı ele geçirenin, tüm muhaliflerini ortadan kaldıracak ya da onları etkisiz hale getirecek önlemleri alması ve yapılanların, dönemin şartları içinde devletin bekasının sağlanmasında zorunluluk olarak sunulmasında iktidar tarihçilerine büyük görevler düşmektedir. İç ve dış savaşın bir arada sürmesi farklı alanlarda çok sayıda çatışmanın da ortaya çıkmasına neden olmuştur Kuva-yı Seyyareci Çerkez Ethem alternatif bir ordu ve mücadele yöntemi önerdiği ve bunda da başarılı olduğu için tasfiye edilir. Tasfiye süreci Ethem'in Yunanlılarla birlik halinde bir hain olduğu propagandası ile başlar. Bunu destekleyecek bir kanıt olmamasına rağmen tasfiye süreci tamamlanır ve Ethem'in bir hain olduğu söylencesi resmi tarihin temel dayanaklarından biri haline gelir. (Küçük: 1984/654-713) Ve Ethem bir şekilde Yunan kuvvetlerine sığınmak zorunda bırakılır. Çerkez'in etkisizleştirilmesi aynı zamanda, İttihatçılara karşı girişilecek ve 1926'da tamamlanacak tasfiye hareketinin de başlangıcını oluşturur. Bu dönemdeki diğer muhalefet hareketini ise "**komünistler**" oluşturur. "**Komünist hareket**" bir yanda Mustafa Suphi tarafından temsil edilirken, diğer tarafta kendisini komünist olarak tanımlayan Dr. Nazım, meclisten içişleri bakanı olarak seçilecek güce sahiptir. Böylesine bir ortamda Anadolu'ya geçişinde Mustafa Kemal iktidarı için bir risk oluşturan Suphi, 1921'de Karadeniz'de eski bir İttihatçı olan Yahya Kâhya tarafından öldürülür. Ölüm emrinin kimin tarafından verildiği konusu belirsizliğini korusa da, "**Ankara**" şüpheliler sıralamasında her zaman ilk sıradadır. (**Yahya Kâhya, Enver Paşa'yı Anadolu'ya geçirme eyleminde rolü olduğu gerekçesiyle bir başka tetikçi katil, Topal Osman tarafından öldürülür. Topal Osman, bir başka muhalifi Ali Şükrü Bey'i öldürdükten sonra Ankara'da ölü olarak ele getirilecektir. Osman'ı öldüren İsmail Hakkı ise muhafız birliğinin başına getirilecek ve birinci Susurluk provası başarıyla tamamlanacaktır.**)

Sol muhalefete karşı bir diğer önlemi ise, önce **Yeşil Ordu** ardından resmi-**TKP**'nin kuruluşu izler. Bu iki muvazaa örneği bir sonraki bölümde ele alınacaktır. Tüm çabalar, güçlü bir örgüte sahip İttihatçı muhalefeti sindirecek yeterlilikte değildir. Ve kuşkusuz diğerlerine göre daha zorlu geçecek bir süreci göstermektedir. Dış savaşın bitmesi içteki mücadelenin yoğunlaşmasına neden olur. Dış düşmanla savaş sona erdikten sonra, kendisine "**şimdi ne yapılacağı**" sorulduğunda "**birbirimizle kavga edeceğiz**" diyen Mustafa Kemal'e Halide Edip, bir millet meclisinde muhalefetin doğal olduğunu söylediğinde; "**burada gözleri tehlikeli surette parladı ve ikinci gruptan iki isim söyleyerek onların halk tarafından linç edilmeye layık olduklarını söyledi. 'Bu mücadele bitince, durum sıkıntılı olacak. Başka heyecanlı iş bulmalıyız, hanımefendi' dedi.**" (Adıvar: 1975/140) Heyecanlı iş, **Hıyanet-i**

Vataniye Kanunu ile anlamını bulur. İktidarın karşısında olanlar halk tarafından linç edilmesi beklenmeksizin (!) imha edilir. Yüzellilikler listesi ile aralarında "**milli mücadeleye**" katılmış birçok muhalif İttihatçı sürgüne gönderilir. Daha sonra çıkarılan afla dönenlerden muhalefete devam edenler çeşitli şekillerde sindirilir. (Küçük: 1991/631-685)

Son adım ise 1925 yılında atılır. Kürt kalkışmasının ardından uygulamaya sokulan **Takrir-i Sükûn** yasası ile Türkiye Cumhuriyeti devletinin "**muhالیf**" retoriği de şekillenecektir. Muhalefeti bastırma aracı olarak bir komplo olduğu hakkında ciddi şüpheler bulunan **İzmir suikastı** ile 1923 sonrasının ilk partisi, **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası**, kalan ittihatçılarla birlikte ortadan kaldırılacaktır. TCF'nin kuruluş ve tasfiye süreci ile bu süreçte iktidarın konumlanması, "**yeni**" devletin, eskisinden hiç de farklı olmayarak muhalefete karşı sınırsız hoşgörüsüzlüğün bir ilk örneği olması açısından önemlidir.

1923 sonrasında neredeyse tümüyle Mustafa Kemal'in adaylarının seçilmesiyle oluşmuş mecliste tüm bu "**homojenliğe**" rağmen muhalefetin ortaya çıkışı şaşırtıcı değildir. Kimi resmi tarih yazarların dediği gibi "**demokrasi**" hiç değildir. Kadroların gözden geçirilmesi bu durumu açıklar niteliktedir. Eski paşalar, mücadeleye katılmış çeşitli kesimlerden isimler, ittihatçı aydınlar vs. her türlü baskıya rağmen varlıklarını koruyarak meclise girebilmişlerdir. Bilinen ya da bilinmeyen (!) muhalifliklerine rağmen bu kişilerin Mustafa Kemal denetimindeki meclise girebilmeleri Mustafa Kemal'in kadrosunun darlığının ya da bu kadronun henüz oluşturulmadığının bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir.

Hükümete gensorusuyla başlayan muhalefet hareketi Kazım Karabekir, Ali Fuat gibi "**ünlü**" paşaların kanuni düzenlemeler sonucu ordudan zorunlu olarak istifa etmeleriyle (istifaya zorlanmalarıyla) yeni bir şekil alır. (Bugün birçok yazar siyasete atılmak için ordudan ayrılmayı zorunlu kılan bu uygulamayı demokratik önemli bir adım olarak niteleme yarışındadır. Hâlbuki söz konusu uygulama tümüyle Mustafa Kemal ekibinin durumunu sağlamlaştıracak basit bir taktikten öte bir şey değildir. Kaldı ki ordunun Mustafa Kemal'siz politika yapabileceğini düşünmek fazlasıyla saflıktır.) Tartışmalar "**cumhuriyet**" ve "**demokrasi**" kavramları çerçevesinde başlamasına rağmen, sağılar diyaloguna dönüşmüş; "**mübadeledeki yolsuzluk, usulsüzlük vb. bir dizi sorunun yerine Halk Fırkasının silahşor milletvekillerinin; Rauf Bey ve arkadaşlarına hoşgörü sınırlarını aşan saldırılarına tanık olunmuştur.**" (Çavdar: 1995/261) Muhalefetin gensorusu reddedilmesine rağmen 17 Kasım 1924'de **Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası** kurulur. Kurucuları ve idare heyeti arasında **Kazım Karabekir, Ali Fuat Paşa, Adnan Adıvar, İsmail Canbulat** gibi isimler bulunmaktadır. (Tunaya: 1952-95/606) Yerel örgütlenmesinde İttihatçı isimlere yer vermesiyle dikkat çeken parti, CHF'den farklı olarak liberalizm ve demokrasiyi ön plana çıkarmaktadır. Ancak "**Kemalistlere**" göre o günlerde "**Türkiye'nin çok partiye değil, tek ve kudretli bir iradeye ve bu iradenin halka rağmen fakat halk için şefliğe ihtiyacı vardı. Bu şef ancak Gazi Mustafa Kemal olabilirdi. Onu, bu misyona tarihi şartlar ve tarihi zorunluluklar itiyordu. Zaten o güne kadar ki şeflik kudretini, Meclisi çiğneyerek ve Meclisin dışında kullanmış değildi.**" (Aydemir: 1975/225) Muhalefetin bu yaklaşıma yanıtı ise doğrudan sistemin niteliğinin sorgulanmasını içermekteydi. Sonraki yıllarda sağ'ın kalemşörlüğünü ya da bir şekilde

silahşörlüğünü yapacak olan Hüseyin Cahit (Yalçın): **"Halk fırkasının demokratiği dudaklarında... Demokrasiye dayanmadıkça Cumhuriyet olamaz..."** diyordu. (Çavdar: 1995/260)

Ne var ki, daha partinin kuruluşundan üç gün sonra Mustafa Kemal, CHF ileri gelenlerinin katıldığı bir toplantıda yobazlardan kaynaklanan karşı devrim tehlikesinden söz ederek olağanüstü önlemler alma zorunluluğu duyduğunu belirtmiş ve hükümeti kendi isteğince değiştirmiştir. Şeyh Sait isyanı **"bu önlemlerin"** alınmasını kolaylaştırır ve vatana hıyanet kanununa **"siyasal amaçlı din istismarı"** maddesi eklenir. Ve asıl tehlikenin Kürt isyanı değil **"memleketin umumi hayatında hasıl olan teşevvüş ve tezebzüp (karışıklık ve kararsızlık) olduğu"** açıklanır. (Yerasimos: 1998/98 -Tunçay-) **"Memleketin bugünkü durumu ve karışıklık çıkarmak isteyen muhalefet"** söyleminin **"memleketimizin her zamankinden çok birlik ve beraberliğe ihtiyacı olduğu şu günlerde"** diye başlayan söyleme evrilme sürecinde böylece yeni bir aşamaya girilmiştir.

"Anayasanın bütün normal hatta liberal yapısına rağmen şartlar, Türkiye'de çok partili rejim için henüz olgunlaşmış değildi." (Aydemir: 1975/231) Aydemirin bu sözlerini şöyle okumak ta olanaklı: **"1924 Anayasası yürütme için yeterli değildi, bu nedenle anayasayı destekleyen kanunlara gereksinim vardı."** Yürütmenin gücü -burada şeflik kurumu-Takrir-i Sükûn yasası ile desteklendi. Ve İnönü'nün dediği gibi **"memleketin umumi hayatında"** karışıklık ve kararsızlık yaratan tüm unsurları ortadan kaldırma hareketi çok yönlü olarak başlatıldı. Cılız sol muhalefet basını susturuldu, Şeyh Sait isyanı kanlı bir şekilde sona erdirildi ve ardından sürgünler başlatıldı. Bu ortam içinde TCF'nin **"irticai faaliyette bulunduğu"** söylencesi yayılmış ve parti kuruluşundan yedi ay sonra kapatılmıştır. Partinin programının 6. maddesinde yer alan **"dine saygı"** ibaresi bu söylemin yayılması için araç olarak kullanılabilmiştir. Anılan madde okunduğunda oldukça masum olduğu görülecektir: **"Fırka efkâr ve itikadı diniyeye hürmetkârdır."** (Tunaya: 1952-95/617) Bu, **"devlet dini"** oluşturma yaklaşımının çok sayıdaki örneğinden birisidir ve kuşkusuz sonuncusu değildir. Din, ancak devletin belirlediği sınırlar içerisinde hareket edebilecek ve doğası gereği devletin egemenlik ve zor araçlarından birini -kimi zamanlarda en kuvvetlisini- oluşturacaktır. **Devletin dini** ya da **devlet dini** yaratıldıktan sonra bu alandaki muhalefetin gücü bu kanal üzerinden kırılmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda **"irtica"** ancak o anki konjonktüre göre, **devletin din sınırlarının dışında kalanın adı** olabilirken; kimi zamanlarda da bir zaman önce reddedilen ya da bir zaman sonra reddedilebilecek olan irticai yaklaşım, devletin birincil öneme sahip egemenlik aracı olabilecektir. Cumhuriyetin ilk yıllarında kurulan **"diyanet işleri"** bu egemenlik alanının manipülasyonunu sağlamakla yükümlü kılınırken; dini, merkezde konumlandırılan laik düzen de kurulmuş oluyordu. Bu, bir şekilde yeniden bir din kurgulanmasının da adıdır. Bir devlet ideolojisi olma özelliğine ve şeriat kurgusu üzerinden devleti ele geçirme düşüncesine sahip olan İslam-irtica (kaldı ki, yukarıda tanımlanan gerçeğiyle zaten doğrudan insana karşıdır), böylece otoriter bir devlet kurgusu içinde massedilmiş olacaktı. Bu süreçteki sıkıntıların ise **"irtica"** tehlikesi yaratılarak giderilmesi düşünülmüştü. Toplum ve kültürle bağdaşmayan dayatmalar, irtica söylencesi üzerinde egemenlik alanı yaratıyordu. Ve ilerleyen

tarikhlerde "irtica" tehlikesi sık sık ortaya çıkarılarak egemenliğin pekişmesi sağlandı. Ancak önemli bir kısmı TCF içinde yer alan **İttihatçılarla esas hesaplaşma, İzmir Suikastı sonrasında olmuştur. Tıpkı Şeyh Sait isyanında olduğu gibi, İzmir suikastının hazırlanışında Ankara'nın haberi olduğu tartışmaları, bunun muhalefeti sindirmek, ortadan kaldırmak için kullanılan bir komplo olduğu savlarını güçlendiren bilgilerdir.** TCF ile Şeyh Sait isyanının ilişkilendirilmesinde gösterilen çabanın tutarsızlığı da bu savları destekleyen diğer bir unsurdur. Ama yürütmenin muhalefete tahammülsüzlüğü ve devlet-parti-kişi özdeşleşmesi bağlamında "**dışarıda**" kalanların, bu özdeşleşme ve dolayısıyla devlet için bir risk faktörü olduğu düşüncesi; onların ne şekilde olursa olsun ortadan kaldırılmasının zorunluluğu yaklaşımını da içermektedir. **İstiklal Mahkemeleri** bu sürecin zorunlu kurumudur ve devletin benzer kurgulanışında isim değiştirerek sık sık karşımıza çıkarlar ve "**devlet**" anlayışıyla demokrasiyi korurlar! İstiklal Mahkemeleri yürütmenin bir güç göstergesi olarak devletin bekası adına yüzlerce kişiyi siyasal yaşamdan uzaklaştırarak bu dönemdeki işlevini yerine getirir.

1 Eylül 1927'de görevine başlayan üçüncü meclis, tümü Mustafa Kemal tarafından atanmış 316 milletvekilinden oluşan bir devlet partisi meclisi görünümündedir. Muhalefet hareketi uzun yıllar sesini çıkaramayacak ölçüde baskılanmıştır ve bu kuşkusuz arzulanan bir tablodur. Bu tablonun aktörleri Mustafa Kemal ve ekibinin yönlendirdiği şekilde ve onların isteklerini yerine getirmek üzere koşullandırılmışlardır. İstenilen kayıtsız şartsız bağımlı bir muhalefettir! Bu meclis ayrıntılara dek, öylesine denetlenmektedir ki; örneğin, meclise kaç kişinin gireceğine doğrudan Mustafa Kemal "**seçimlerden**" birkaç gün önce karar vermektedir. Diğer taraftan Mustafa Kemal tarafından meclise "**tayin**" edilen milletvekillerinin de kimliği ve sınıfsal yapıları bu meclisin ya da meclislerin yapısı hakkında da bir fikir vermektedir. Örneğin, mecliste resmi tarih yazarların yazdıklarının aksine, çok sayıda "**toprak ağası**" bulunmaktadır: Emin Sazak, Cavit Oral, Adnan Menderes, Kasım Gülek, Hilmi Uruğ gibi birçok ağa milletin temsilcisi olarak on yıllar boyunca milletvekilliği görevi yapmışlardır. Aynı görev, benzer şekilde biat etmiş şeyhler arasında da paylaştırılırken, Osmanlıdan kalan ya da yeni oluşturulan bürokrasinin de önemli isimlerinin sürekli olarak milleti temsil etmesi uygun görülmüştür! (Sadece İnönü'nün Ankara'da sahip olduğu toprakları anımsayın yeter) Alabildiğine yoksulluğun boy verdiği bu ortam, hızla yeni burjuvalar yaratıyordu. Bu şartlarda "**Hâkimiyet kimindir?**" diye tekrar sormak gerekiyor kuşkusuz. Millette olmadığı kesin; hâkimiyet, milleti temsil ettiğini ileri süren "**elite**" toplanıyordu. "**Gerçek olan bir şey varsa o da artık hâkimiyetin Sultan'a ait olmadığıydı... Cumhurbaşkanı CHF tüzüğüne göre daimi ve değişmez genel başkandır. Meclis üyelerini de kendisi belirlediğine göre, bu durum onun hem partiye, hem de meclise hâkim olmasına imkân veriyordu. Parti içinde ve dışında kendi iradesi dışında hiçbir girişime izin vermiyordu.**" (Başkaya: 1991/113)

Belirlenen modelin dışındaki muhalefete hiçbir koşulda izin yoktur. Mustafa Kemal, Nutuk'ta bu isteğini şu kelimelerle yerine getirmektedir: "**Rauf Bey ve arkadaşlarının kurdukları parti, 'tutucu' diye nitelendirilseydi, belki anlamı olurdu. Ama bizden daha çok cumhuriyetçi ve bizden daha çok ilerici olduklarını öne sürmeye kalkışmaları elbette doğru değildir. 'Parti, dinsel düşünce ve inançlara saygılıdır' sözlerini ilke edinip bay-**

rak gibi kullanan kişilerden iyi niyet beklenebilir miydi?.. Baylar, olup bitenler gösterdi ve kanıtladı ki, Terakkiperver Cumhuriyet Partisi... yurttan cana kıyıcıların, gericilerin sığınağı ve dayanağı oldu; dış düşmanların yeni Türk devletini, körpe Türk Cumhuriyeti'ni yıkmayı öngören planların kolaylıkla uygulanmasına yardım etmeye çalıştı... Siyasa alanında birçok oyunlar görülür. Ama kutsal bir ülkünün simgesi olan Cumhuriyet yönetimine ve çağdaşlaşmaya karşı bilisizlik, bağınazlık ve her türlü düşmanlık ayağa kalktığı zaman, özellikle ilerici ve cumhuriyetçi olanların yeri, gerçek ilerici ve cumhuriyetçi olanların yanındır; yoksa gericilerin umut ve çalışma kaynağı olan yer değil...." (Kemal Atatürk/ 1999/405-407)

TCF, kontrol edilemeyen bir muhalifin varlığının devlet için tehlikeli görülmesinin en güzel örneklerinden birini oluşturur. Diğer taraftan parti kurucularından Rauf'a Halk Fırkasından ayrılarak bir muhalefet partisi kurması yolunda telkin yapıldığı değişik anılarda yer alan bir bilgi olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu telkinin, güdümlü bir muhalefet oluşturma düşüncesinden çok, Rauf Bey'i meclis dışında bırakmaya yönelik taktik bir hareket olabileceği yaklaşımları, iktidar mücadelesinin henüz sonlanmadığı dönem dikkate alındığında geçerli görünmektedir. (Zürcher: 1988/17) Mustafa Kemal'in gelişmeleri kendi iktidar perspektifi açısından dikkatle izlediği ve TCF üzerinden bu mücadelede öne çıkan isimlere bu ekseninde savaş açtığı görülmektedir. Nutuk'tan alınan satırlarla bir İngiliz gazetecinin konuyla ilgili olarak kendisiyle yaptığı röportajdaki izlenimler, bu savaşın siyasi ve psikolojik yönlerini göstermektedir. Mustafa Kemal'in söyleminden oldukça etkilendiği anlaşılan İngiliz elçisi, gazeteci Macartney'in gözlemlerini şu şekilde rapor etmektedir: "**Cumhurbaşkanının bundan sonra ne yapacağı sorusuna yanıt; benim için son derece önemli olan bu belgede var. Terakkiperver Cumhuriyetçiler samimi değiller, programları bir sahtekârlık örneği, onlar düpedüz gericidirler. Macartney'in haberindeki her şey Cumhurbaşkanı'nın muhalefetle uzlaşmaya hiç niyetli olmadığını gösteriyor ve mülakatta kullandığı dil ve ifadelerin tümü –ki, bunlar haberde yoktur- açıkça muhalefetin ezileceğinin işaretidir. Gazi son derece kızgındır, muhalefet üyelerinden bahsederken onları her şeylerini borçlu oldukları kendisine karşı nankör ve vatan haini diye suçlayarak sayarken yüzü kıpkırmızı kesilir. Mülakata çevirmenlik yapan mebus birçok kere araya girerek 'sakin olun Paşam' der. Ama öfkesini hiçbir şey durdurmaya yetmez. Mr. Macartney Ankara'dan dönerken çok kısa sürede silahların patlayacağını, Vasıf ve Necati'nin Ankara'dan ayrılarak Galata Köprüsü'nü aslı gövdelerle süsleyecek daha işbilir bir İstiklal Mahkemesi'nin İstanbul'a geleceğini düşünmüştür."** (Zürcher: 1988/19)

Rauf Orbay'dan Kazım Karabekir'e, muhalif olarak düşünülen isimlerin en azından nankörlükle suçlanması ilginç bir yaklaşımdır ve aynı zamanda, erkin korunmasını sağlayacak basit bir psikolojik savunmadır. Diğer taraftan bu "**psikolojik savunma**" kimi zamanda fiziki saldırıya dönüşebilmiştir. Örneğin partinin kapatılmasından önce TCF taraftarı olan milletvekili General Halit, mecliste çıkan bir tartışma sonucu CHF milletvekilleri tarafından tabanca ile vurularak öldürülmüş; ancak birçok benzeri örneğinde olduğu gibi olayın üstü örtülmüştür. (Tökin: 1965/70)

Bir diğerk ilginç nokta ise daha nüve halindeki muhalefetin halk yığınlarından büyük destek görmesidir. Bu kuşkusuz, resmi tarihin yaymaya çalıştığı "**memnunluk**" tezleriyle çelişir. Muhalefetin CHP kontrolü dışındaki oluşumlarda "**dayanak**" bulması ve ilginçtir ki, daha sonra **Serbest Cumhuriyet Fırkası** ve **Demokrat Parti** örneklerinde görüleceği gibi bu "**dayanağın**" büyük halk yığınlarının ilgi odağı haline gelmesi Devlet-CHP yöneticilerinin aradığı muhalefetin özelliklerini de zorunlu olarak ortaya çıkarıyordu. Onlar (Atatürk ve İsmet Paşa) "**yalnız devrimleri hızla ve tehlikesizce yürütebilmek için, Takrir-i Sükûn Kanununa dayanarak, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını kapattırmışlardı. Parlamento içinde dürüst ve çalışkan bir karşıcalığın (muhalefetin) bulunmasını rejim için zorunlu görüyorlardı. Gerçekten, bütün devlet hizmetlerinin CHP kanalıyla yürütülmesi ve onun karşısında yapılan işlerin eleştirisini sağlayacak bir siyasi kuruluşun bulunmaması, denetim yöntemini eksik bırakıyordu.**" (Mumcu: 1996/135) Denetimin eksik olmadığı bir ortamda "**dürüst muhalefet**" özleminin bize, meşruti monarşiden, Bonapartist İttihatçılığa ya da farklı "**üsluplardaki**" diktatörlükleri anımsatması son derece doğaldır ve bu şekilde kurgulanmış bir meclisteki muhalefet için "**muvaazaa**" bile oldukça demokratik ve ileri kalmaktadır. Ve böyle kurgulanmış bir meclis için üçüncü şahısların halkın istem ve düşüncelerinin hiçbir önemi olmayacağı doğaldır. Çünkü onlar adına düşünen ve kuşkusuz en doğru kararı veren -"**en doğru**" olduğu için de eleştirilmesine gerek kalmayan- kişi ya da kişiler, partinin, tümüyle bu parti üyelerinden oluşmuş meclisin başındadır.

İdeoloji, bu kurgu ile özdeşleşmiştir ve bu özdeşleşmede ideolojik açıdan muhalefet; ancak bu kurguya entegre olup icazet alınmasıyla olanaklı hale gelmiştir. Ve bu dönem rejimin üç muhalefetinin gerçek ya da retorik olarak çıkışını da gösterir. Bu üç unsur, izleyen dönemlerde yürütmeye yönelik zor içeren önlemlerin alınmasında kullanılacak, gerektiğinde yeniden yaratılmasına ya da bu kurgu ile şekillenen devlet yapısı içinde beslenmesine özen gösterilecektir. Bunlar, son derece şematik olarak ve bu kurgudan aldığımız söylemle özetlersek; **komünizm, Kürteçülük ve irtica**'dır. (Tabii ki, halifelige saygının 1927'ye kadar CHF parti programında yer alması da unutkanlık değildir!)

2) Yeşil Ordu'dan resmi-TKP'ye: Muvazaanın Sol Rengi

Sovyet Devriminin etkisiyle Anadolu'nun belli başlı merkezlerinde küçük gruplar halinde örgütlenmeye başlayan komünist muhalefetin başlangıçta iktidar perspektifi olmasa da hızla güçlenmesi ve etkin ajitasyon ve propagandaya sahip olması, - taban sorunu ya da kitle-selliği tartışılan bir unsur olmakla birlikte- onu bir ideoloji olarak iktidar alternatifi durumuna getiriyordu. Bu gelişme dinamiği ve Sovyetlerin yardımı, TBMM'inde komünizme olan "**ilgiyi**" artırıyor ve kuşkusuz bu durum iktidar mücadelesindeki diğerk kişi ve grupları etkiliyor ve yeni grupların oluşmasına yol açıyordu. "**Yeşil Ordu**" olarak tanımlanan "**gizli**" yapılanmanın en azından böylesine bir gruplaşmanın sonucu olduğunu söyleyebiliriz. 1920 yılının Mayıs ayında kurulan "**Yeşil Ordu Cemiyeti, hükümete resmi bir beyanname vererek kurulmuş olmadığına göre, gizli bir örgüttü; ama Mustafa Kemal Paşa'nın bilgisi dışında değildi, zaten onun yakın çevresinden gelen kimseler tarafından kurulmuştu.**" (Tuncay: 1991/85) Daha sonra idam edilecek olan Tokat mebusu Nazım'ın önderliğindeki bu ya-

kın çevre arasında Adnan Adıvar gibi daha sonradan sürgüne gönderilecekler; ya da Yunus Nadi, Eyüp Sabri gibi geleceğin Kemalistleri, ya da Celal Bavar gibi geleceğin cumhurbaşkanları olduğu söyleniyor ve bu ilginç karışım örgütün niteliğini de tartışma konusu yapıyordu. **"Atatürk'e göre bir cemiyettir, teşkilatının her tarafa yayıldığı söylenmiş, muzır gayeli olduğu tahakkuk ve bu sebeple de lağvedilmiştir... Bir kanaate göre, bu isimle kurulmuş hakiki bir cemiyet yoktu, Rusya ve Asya'dan Anadolu hareketini desteklemek gayesiyle gelecek tamamen hayali bir askeri kuvvet kastedilmekte, bu suretle halkın cesareti arttırılmak istenmekteydi."** (Tunaya:1952-95/531)

Varlığı ya da yokluğu tartışmasının ötesinde kesin olan, **"Yeşil Ordu"**nun en azından bir söylem olarak varlığı ve çeşitli muhaliflerin zamanla kendi varlıklarıyla **"Yeşil Ordu"** söylemini birleştirmiş olmalarıdır. Diğer taraftan bu yapılanmanın sosyalistlerde de yanılığalara yol açacak açılımlara sahip olduğu görülmektedir. Mustafa Suphi tarafından hazırlanan bir raporda Yeşil Ordu, antiemperyalist propaganda gücü ile komünizme kapı açabilecek bir niteliğe sahiptir: **"Yeşil Ordu, Türkiye ve Asya'yı Avrupa emperyalizminden temizleyecek, sermaye tahakkümüne son verecek, toprak ve genel olarak ülke zenginliklerinin emekçi halkın maddi ve manevi güçleri ile orantılı olarak kullanılabilmesini sağlayacak, zenginlik ve sermayenin halka ait olmasını gerçekleştirecek, demokratik yönetim tarzı ve genel kolektif emek düzenini getirecektir. Yeşil Ordu baba mirasıyla yaşayanların değil, kendi maddi durumunu temin edememiş olan, köle durumunda yaşayan insanların destekçisi ve koruyucusu olacaktır... Örgütün alâmetifarıkası yeşil bayraktır. O, Kızıl Devrim Ordularının müttefikidir."** (rapor:2000/9-10)

Özellikle Çerkez Ethem ve kardeşinin bu yapılanma içinde kendilerini ifade etmiş olmaları diğer taraftan bir kısım **"İslamcı"** muhalifin de bu ad altında örgütlenme çalışmalarına katılmaları **"Mustafa Kemal'i ürkütmüş ve bu çabalar İstiklal Mahkemesine götürülmüştür. Zaten ruhsatsız olan bu kuruluşların kapatılması cihetine gidilmiştir. Fakat tahkikatın dal budak sarması da o günkü şartlara göre uygun görülmediği için sadece Umumi Kâtip, Tokat mebusu Nazım Beyle bazı arkadaşlarının mahkûmiyetleriyle yetinilmiştir."** (Aydemir: 1975/376) Burada **"tahkikatın dal budak sarmaması için"** çaba gösterilmiş olmasının üzerinde durulması gereken bir konu olduğunu düşünüyorum. 1920'lerin sonlarına doğru tarih sahnesinden silinen Yeşil Ordu çevresindekilerden **Çerkez Ethem** daha sonra tasfiye edilecektir. Yeşil Ordu'da ismi geçen **Hakkı Behiç**, resmi-TKF'nin kurucusu olarak görülecek ve dönemin içişleri bakanlığının illere gönderdiği bir tamimle, bu partinin kurulmuş olduğu ve Yeşil Ordu'nun da komünist partiye katıldığı bildirilecektir. (Tuncay: 1991/90)

İsmi ya da cismi ne olursa olsun bu **"örgüt"**, komünist renkli bir manipulasyon aracı olarak değerlendirilmelidir. Oluşum muhalefet cephesinde belirginleşmeye katkıda bulunmuş ve **"sol"**un hareket alanı merkez tarafından gözlenebilmiştir. Yapılanma içinde yer alanların daha sonraki durumları ve Mustafa Kemal'le ilişkileri kanımca bu gözlem eyleminin başarıyla yerine getirildiğini gösterir. Yeşil Ordu'nun -sözde- feshedilmesinin hemen ardından resmi bir komünist partisi kurulması da bu kanıyı güçlendirir niteliktedir. 18 Ekim 1920'de kurulan resmi-TKF **"Mustafa Kemal'in bilgisi dâhilinde, onun yakınları ve arkadaşları tarafın-**

dan; hatta genelkurmay başkanı İsmet Bey'i, Fevzi Paşa'yı, ordu kumandanlarını, Yeşil Ordu'nun önder idarecilerini içine alarak kurulan bir muvazaa partisiydi..." Mustafa Kemal "'Biz, hariçten gelecek herhangi bir telkine uyararak değil; fakat kendi bünyemizi göz önüne alarak icap ederse fırkayı kurabiliriz' dedi ve çok geçmeden muvazaa terkihi olarak fırka kuruldu." (Aydemir: 1975/ 381-382) Yukarıdaki isimlerin yanında **Refik Koraltan**'ın, **Kılıç Ali**'nin de içinde bulunduğu parti, Sovyetlerden Anadolu'ya sızma çabası içinde olan (!) komünist muhalefete karşı bir önlem olarak düşünülmüştü. Böylece bu fikre eğilimi olanlar kontrol edilen bir parti etrafında örgütleneceklerdi. Kontrol için Mustafa Kemal yakın arkadaşlarının partide bulunmasını uygun görecektir. Mustafa Kemal tarafından ordu komutanlıklarına gönderilen ve günümüzdeki birçok ideolojik argümanın da kullanıldığı aşağıdaki uzun alıntı, r-TKP konusundaki muvazaayı açıklar niteliktedir: **"Komünistliğin memleketimizde değil, henüz Rusya'da bile tatbik kabiliyeti hakkında açık kanaatler olmadığı anlaşılmaktadır. Bununla beraber, içerden ve dışarıdan çeşitli maksatlarla bir cereyanın memleketimize girmekte olduğu ve buna karşı tedbir alınmadığı takdirde, milletin pek çok muhtaç olduğu birlik ve rahatlığı bozacak hallerin çıkması da imkân dâhilinde görülmüştü. En doğru ve tabii tedbir olarak akli başında arkadaşlardan, hükümetin bilgisi altında bir Türkiye Komünist Fırkası teşkil ettirmek olacağı düşünüldü. Bu takdirde memlekette bu düşünceye ait bütün cereyanları bir noktaya toplamak ve bağlamak mümkün olabilir. Müteşebbis heyeti ve otuz kişiden mürekkep bir merkezi umumisi yanında seçkin arkadaşlarımızdan Fevzi, Ali Fuat ve Kazım Paşalar ile Rafet ve İsmet Beylerin de gizli olarak dâhil bulunmasını uygun gördüm. Bu sayede bu memleketi tutan ve milli maksadımızın kahramanı bulunan arkadaşlarımız bu teşkilatta bulunacaklar ve onların bilgileri ve teşebbüsleri, faaliyet üzerinde amil olacaktır. Umumi kâtip ilan edilen sabık dâhiliye vekili Hakkı Behiç Bey tarafından yazılan ilk mektubu şifre ve tahrirat olarak arkadaşlara takdim ettim. Orada bir parça bilgi vardır. Bugün maddi icraatımızda tatbik kabiliyeti bulunup ve milli maksadımızı meydana getirmekte kuvvetli olan hususlara ehemmiyet vermek tabiidir. Sosyalizm ve komünizm prensiplerinden hangileri ve ne dereceye kadar bizce tatbik kabiliyetli ve hazmedilebilir ve kabule değer görüleceği Türkiye Komünist Fırkasının propagandasına karşılık milletin ne düşünce göstereceği zamanla anlaşılacaktır. Ordu'nun her vakitten çok büyük bir inzibat ile kumandanlarının elinin altında bulunmasına son derece dikkat ve ehemmiyet verilmelidir. Komünizm cereyanı, nihayet ordunun en büyük kumandanlarına kalmalıdır."** (Tökin: 1965/65-66)

"Uygun ve hazmı kolay" bir komünist ya da "sol" arayışı bu satırlardan itibaren devletin uğraş alanlarından biri haline gelirken, kendisini "sol" olarak tanımlayanların da hazmı kolay olduklarını kanıtlama çabası, sol tarihimizin önemlice bir bölümünü işgal etmektedir. Resmi komünist partisinin legalizasyonu ve kitleselleşmesi öylesine hızlı ilerliyordu ki; Mustafa Kemal, yakınlarına **"yoldaş"** diye hitap ediyor, kimi katılımcıları **"kıız kalpak"** giyiyordu. Bu arada Sovyetlerden gelen yardım akışı da hızlanmaktaydı. (Dündar: 1996/103-105) Ancak emperyalist batı, Ankara'nın gözünde her zaman; hatta onunla savaşılsa bile ideal bir biat odağı olma niteliğini hiçbir zaman kaybetmiyordu. Bu da doğal olarak resmi komünist

parti oluşumunu, **"Yeşil Ordu"**dan hiç farkı olmayan taktik bir adıma indirgemekteydi. Diğer taraftan çok doğal olarak, komünizm söylemiyle tümüyle ters olan yaklaşımlar ve birbiriyle çelişebilen ifadeler programda ve çeşitli bildirimlerinde yer alabilmekteydi. Örneğin, bir bildirimde, **"Türk halkı tarihi sebeplerden dolayı dine muhkem surette bağlanmış olduğu için, şimdilik komünist programını tamamıyla benimsemeyebilir. Onu uzun zaman ve inatkârane programa doğru sevk etmek lazımdır"** denilip, **pan-islamizm ile pan-türkizmi komünizmle bağdaştırma** gibi **"saffiyane"** bir çaba içine girilebilirken (Gurko-Kriajin: 1986/5-8), **Hakkı Behiç** imzalı parti programında **"Komünizmin İslam ilkeleriyle uyuşacağına, duraksamaya yer yoktur. Çünkü komünizm ortaklık ve eşitlik yaşamından ibarettir. Bütün dinsel ilkelerin toplum yaşamında uygulanmasından ibarettir"** denilebiliyordu. (Tuncay: 1991/93') Partinin birçok yazışması ve bildirisi incelendiğinde görülecektir ki, parti kurucularının ve bu kurucular arasında yer alan birçok **"ünlü"** kumandan ve devlet adamının komünizm ideolojisi hakkında neredeyse hiçbir bilgisi yoktur ve tüm yazışmalar kulaktan dolma bilgilerle sürdürülmeye çalışılmaktadır.

İlginç olan bir diğer nokta ise bu muvazaa komünist partisinin Komintern'e üye olmak için başvuruda bulunacak kadar gerçeklikten uzakta oluşudur. Doğal olarak kabul edilmemiş ve kısa süren varlığında bu parti **"Türkiye Büyük Millet Meclisine bağlanmış ve başarmak istediği inkılabı (TBMM) kuvvetle inanmıştır."** (Tunaya: 1952-95/531) Ancak gelişmelerin kısa sürede umulan kontrolün dışına çıktığı görülmektedir. **"Çerkez Ethem'in milli kuvvetleri etrafında dönen, bilir bilmez Bolşevik cereyanları... Yönetimin birliğini korumak için, bunların TKF saflarında bir araya toplanıp ayıklanmaları düşünülmüş ve kontrolsüz yayılmaları"** önlenmek istendiyse de, her zaman görüleceği gibi, merkez karşısındaki muhalefet odağının hızla güçlenmesi sonucu **Çerkez Ethem'den Mustafa Suphi'ye** geniş tasfiye harekâtı içinde partinin varlığı son bulmuştur. (Tuncay: 1991/ 94) Partinin ömrünün ancak üç ay sürmesi de onun ancak bir **"deneme"** olabileceğini kanıtlayan unsurdur. Merkezin tümüyle desteğini alan, hatta zor şartlar altında olunmasına rağmen Mustafa Kemal'in emriyle Ankara'da **"Yeni Dünya"** adlı bir gazete çıkaracak kadar merkeze yakın olan resmi-TKF için başka bir yaklaşım düşünülemez. Partinin kapatılıp Mustafa Suphi ve arkadaşlarının merkezden verildiği düşünülen bir emirle öldürüldükleri günlerde, Mustafa Kemal, mecliste yaptığı bir konuşmada, durumu tartışmaya yer bırakmayacak şekilde açıklamaktadır: **"İki tür tedbir olabilirdi. Birincisi doğrudan doğruya 'Komünizm' diyenin kafasını kırmak, diğeri Rusya'dan gelen her adamı derhal hudut dışına defetmek... Bu yöntemleri uygulamakta iki yönden faydasızlık görülmüştür. Birincisi politik olarak iyi ilişkilerde bulunmayı gerekli saydığımız Rusya Cumhuriyeti tamamen komünisttir. İkincisi fikir cereyanları zor ve şiddetle reddedilemez. Buna karşı en etkin çare gelen fikir cereyanına karşı fikir cereyanı vermek; fikre fikirle karşılık vermektir. Böyle olunca komünizmin memleketimiz için kabul edilmez olduğunu anlatmak en etkin çare görülmüş ve bu düşüncenin ürünü olmak üzere Ankara'da Komünist Partisi adında bir parti kurulmuştur."** (Dündar: 1996/107)

Ne var ki kısa zaman içinde bahsedilen iki tedbir, fayda umulan unsurlar yetersiz kalınca uygulamaya sokulmuştur. 1921 kışında Mustafa Suphi ve arkadaşları öldürülmüş. Ankara'daki **Halk İştirakiyun Fırkası** kapatılarak yöneticileri ağır cezalara çarptırılmış ve Rauf Bey yönetimindeki **"hükümet"** sol propagandayı yasaklamıştır.

Mustafa Suphi'nin öldürülmesi, Komünist Enternasyonale üye olmuş ve programı Lenin'in sağlığında Komünist Enternasyonal tarafından kaleme alınmış Komünist Partisine ve Anadolu'da onu izleyen harekete indirilmiş, etkisini günümüzde dahi hissedebildiğimiz önemli bir darbe olarak ele alınmalıdır. Parti ilk olarak 1920 ortalarında açığa çıkmış ve resmi-TKF örgütlenmesine bir tepkiyi doğal olarak barındırmıştır. Bu dönemde Ankara tarafından yasal varlığı tanınan parti, sonraki çalışmalarını **"Halk İştirakiyun"** adıyla sürdürmüştür. (Tuncay: 1991/97) Diğer iki muvazaa girişiminden farklı olmayarak önemli isimleri bünyesinde toplayan parti, Sovyetlerle Anadolu arasında bir köprü olma işlevini de üstlenmiş, bununla birlikte ömrü oldukça kısa olmuştur. Mustafa Suphi'nin Anadolu'ya geçişi bu işlevin bir parçası olarak ele alınabilir ve başarılı olma olasılığı oldukça yüksektir ve bu geliş, komünist partisinin Anadolu'daki harekete katılma isteğini de ortaya koymaktadır. Karadeniz'de öldürülmeden birkaç gün önce Mustafa Kemal'e yazılan mektup bu istemi dile getirir: **"Türkiye Komünist Fırkası bu devrin tam bir zafer ile tetevvüç edebilmesi için emperyalizme karşı açılan direnme cephesinin kuvvetlendirilmesine ve halkın geniş tabakaları içinde memleketin iktisadi esaretten kurtarılması ve tam bir istiklal elde etmesi gayesinin yaygınlaşmasına çalışmak üzere faaliyetini memlekete nakletme kararı vermiştir... Fırka'nın dâhil ve hariçte takip ettiği ve edeceği meslek hakkında anlaşmak ve her türlü kötü anlayışa olanak bırakmamak üzere sizlere katılmakla onur duyacağımızı arz ederiz. MUSTAFA SUPHİ"** (Tuncay: 1987/5) Bu **"katılma"** engellenir, kuşkusuz iktidar mücadelesi ve o anki iktidar inisiyatifi de bunu gerektirmektedir.

TKF önderliğinin katledilmesinin ardından suskun geçen dönemi, önderliği İstanbul-Aydınlık çevresinden **Şefik Hüsnü'nün** alması izler. Cumhuriyet hükümetlerinin öncelikli bir göreve sahip olduğunu bununda burjuva devrimlerinin tamamlanması olduğunu ileri süren Şefik Hüsnü liderliğindeki TKP, bu görüşleriyle Kemalist **"Kadro"** hareketinin de öncüsü sayılabilir. (Tuncay:1991/173-183) Ancak aldığı yanıt çok sert olacaktır ve bu çok iyimser bir yaklaşımla, ideolojik yetersizlikten kaynaklanan yalpalama Türk sosyalist hareketini uzun yıllar kıpırdayamaz kılacaktır. **Şefik Hüsnü** liderliğindeki **"komünist parti"** sosyalist program yerine ulusçu programı koyarak Kemalizm'le yakınlaşmış ve bu **"yakınlık"** Türk Solunda on yıllarca sürecek olan ideolojik zafiyetin başlangıcını oluşturmuştur. Ve Kemalist devrimin tamamlanmasını, bağımsızlaşma ve feodal yapıların tasfiyesi için uygun görerek ideolojik uzaklığı ortadan kaldırmıştır. Bu yaklaşımlar daha sonraki birçok **"sol"** ve **"komünist"** partinin devletle uzlaşma arayışlarının başlangıcını oluşturacaktır. Ve bu metaforik ve sık çatışmalı özel muvazaa durumu **"Milli Demokratik Devrim"** sürecinden sonra **"Proleter Devrimci Aydınlık"** dönemecini - U dönüşünü- izleyerek **"İşçi Partisi"**nin **"legal sol"** anlayışıyla üst bir düzey yakalayacaktır. 70'li yıllarda bu alanda sıkça karşılaştığımız TKP- Aydınlık çatışmasının ise bugün, bu bağlamda muvazaa koparabilmek dışında bir anlamı olmadığı görül-

mektedir! **Şefik Hüsnü** ve **Laz İsmail** geleneğini devam ettirdiğini olumlayarak söyleyen "**Komünist**" parti, 12 Eylül'den sonra, darbeyi faşist saymayarak, onun "**sosyalist dünya**" ile ilişkilerini ya da "**doğu bloğunun**" 12 Eylül faşizmi karşısındaki pasif destekleyici tutumunu değerlendirek, kendi söylemleriyle "**maceracılarla**" mücadelesini olumlayarak, cunta ile anlaşma yolunu arayabilmiştir. (Küçük: 1986/617-622) **Daha sonra TBKP adı altında icazet almaya çalışan ve gittikçe etkisizleşen TKP kapanmış ve son yöneticileri yenedünya düzenine uygun bir yaşamı seçmişler ve bar işletmeciliğinde karar kılmışlardır!**

3) "**Serbest**" Cumhuriyet Fırkası

1925 ile 1930 yılları arası, kontrol edilemez muhalefetin ortadan kaldırılması veya zayıflatılmasıyla özellikle yürütme açısından "**istikrarlı**" bir dönem oluşturur. Özellikle ittihatçı fraksiyonlar arası iktidar mücadelesinin bir kanat lehine sona ermesinin ardından sol ve irticai muhalefetin yoğun baskı altına alınmasıyla "**şapka**", "**harf**" gibi bir dizi "**devrimin**" bu dönemde gerçekleştirilmiş olması rastlantı değildir. Ne var ki bu devrimler, dünyadaki ekonomik bunalıma paralel bir gidiş gösteren ve Lozan'la devredilen Osmanlı borçlarının ödenmesi ve İzmir İktisat Kongresindeki batı emperyalizmiyle uzlaşma programlarının baskısıyla daha da ağırlaşan ekonomik çöküntüyü gölgeleyecek ya da günden güne artan yoksulluğu giderecek nitelik ve niceliğe de kuşkusuz sahip değildi. Ancak bu bağlamda gelişebilecek bir muhalefetinse otoriter yönetim ya da böylesine kurgulanmış bir devlet zor'u altında olanaksızdı. Ortamın denetlenebilmesinin yolu da, önceki deneyimlerin ışığında güdümlü bir muhalefet partisinin kurulmasında görüldü. Böylece kitlelerin hoşnutsuzluğunun yanında, bu eksenden gelişebilecek muhalefet dinamiklerinin ortaya çıkması sağlanacak ve bu hareketin kapsamı ve gücü bir şekilde ölçülmüş olacaktı. Bu şartlar altında **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, **12 Ağustos 1930**'da kurduruldu. Partinin kuruluş gerekçelerine ve koşullarına ait değişik yazarların birbiriyle çelişir gözükken yaklaşımları olsa da, farklılığın olmadığını ya da aslında farklılık olmayacak şekilde tüm farklı imiş gibi görünen söylemlerin temelinde ortak bir noktanın bulunduğunu söyleyebiliriz. Bu ortak nokta, partinin gerçek kurucusunun Mustafa Kemal olduğudur. İsmet Paşa yönetimindeki hükümetin ekonomik alandaki başarısızlığı bahane edilir. Aslında ekonomik tercihler ve siyasal yönelim dikkate alındığında bu "**başarısızlığın**" yalnızca İsmet Paşa hükümetine özgü bir olay olmadığını daha doğrusu olamayacağını en azından tarih bize göstermiştir. Sorun, var olan ekonomik başarısızlık üzerinden pragmatik politikalar yaparak üçüncü şahıslara, öyleymiş gibi gözükmenin sağlanmasıydı.

"Fakat halk homurdanıyordu. İktisadi buhran vilayetlerde tam bir çaresizlik havası yaratmıştı. İşte o sıralarda Gazi, havayı dalgalandırmanın artık vakti gelmiş olacağına inanmıştı ki, yeni bir teşebbüsü ele aldı. Bu teşebbüs iktisadi değil, siyasi olacaktı. Fakat bu yönden bir sondajla da, halkın duygularını belki daha iyi kanalize etmek mümkün olabilirdi. Bu yeni teşebbüs, yeni bir siyasi parti kurmak çabasıydı. Ama bir vesayet partisi... Yani ipuçları elde tutulan, kontrol; hatta yönetim altında bir parti... İşte Serbest Fırka bu hava içinde doğdu..." (Aydemir: 1975/407)

Paris elçiliğinden geri çağrılan, Mustafa Kemal'in liseden arkadaşı olan; hatta birbirlerine ön isimleriyle seslenecek kadar samimi olan, İttihat ve Terakkiye birlikte üye oldukları, Kur'an'a ve silaha el basıp din ve vicdan üzerine birlikte yemin ettikleri, Harekât Ordusunda birlikte çalıştıkları, Terakkiperver Parti olayı ve Şeyh Sait isyanı sırasında başvekil olan ancak İsmet Paşa'ya da pek güvenmeyen - resmi tarihçiler tarafından ısrarla öne çıkarılan bir konu-Fethi Bey, partinin kurucusu yapıldı. Kuruluş sürecinde Mustafa Kemal ile Fethi Bey'in sıkça mektuplaştıkları ve partinin genel yapısı hakkında görüştükleri biliniyor. (Dündar: 1996/46-47) Aralarında Mustafa Kemal'in kız kardeşi **Makbule Hanım**'ın da bulunduğu mebuslar arasından Mustafa Kemal tarafından seçilen **Ahmet Ağaoğlu, Mehmet Emin Yurdakul, Nuri Conker** gibi birçok kişi partiye kurucu kaydedildi. Mustafa Kemal, kurduğu partiye **Serbest Parti** adını verirken, programını yazmayı da ihmal etmedi. Hatta bu muvazaa işi o kadar ileri gitti ki, üyelerin partiye kayıt mektupları bile Mustafa Kemal tarafından yazıldı, yazdırıldı. (Yerasimos: 1998/104) Programda yer alan "**liberal ekonomi**" söylemi ise devletin, zaten uygulamakta olduğu sermaye aktarımının farklı bir ifadesinden başka bir şey değildi. Böylece CHF'nin "**devletçiliği**" ile SCF'nin "**liberalliği**" devralınan mirasta olduğu gibi bir potada test ediliyordu. Bir anda kendini "**muhafif**" bir partinin başkanı bulan Ali Fethi (Okyar) Bey ise "**CHF içinde muhalif bir grup teşkilinden yanaydı. Fakat diktatörlüklerin yükseldiği bu çağda, gerek Kemalizm'in ileriki hedefi, plüralist Avrupa çevrelerinin yönelttiği tenkitler dolayısıyla, çok partili rejime Atatürk karar vermişti.**" (Ortaylı: 1988/57) Diğer taraftan önceki olayların anıları daha soğumamış olacak ki, Mustafa Kemal'den sözlü bir güvence de alınmıştı; ancak bu güvencelerde deneyin olumsuz sonuçlarına karşı izlenecek yolun da izlerini görmek olanaklıydı: "**Bu firkalar benim iki evladım gibi olacak. Ve ben, tabirimi mazur görün, sizin babanız olacağım. Bir baba, iki öz evladına nasıl eşit muamelede bulunuyorsa, ben de bu iki firkaya aynı şekilde muamele edeceğim...**"

Jules Sezar ilk devletini kurarken, dostları Crassus ve Pompee ile ittifak yapmıştı. Ama sonraları üçünün arası bozuldu. Ve Sezar onları ortadan kaldırırken kendini ebedi şef ilan ettirdi. Biz bundan kaçınmalıyız. Cumhuriyeti şahıs kavgalarından korumalıyız." (Dündar: 50-51)

Programında CHF'den ayrılan noktalar olarak, partinin liberalliğinin yanında onun "**Avrupailiği**", uluslararası sermayeye yakın duruşu, serbest para ve ekonomik programlara yönelmesi, uluslararası örgütlere girilmesi gibi daha çok ekonominin kapitalist sistemle bütünleşmesini sağlayan yönelimler ön plana çıkmakta ve bu konularda propaganda yapılmaktadır. (Koçak: 1988/71) Bunların birçoğunun daha sonradan devlet partilerinin programlarında yer alacak ve çoğu zamanda otoriter yönetimler altında uygulanacak unsurlar olduğunun anımsanması, devlet-muvazaa olgusunun anlaşılabilmesi için önemlidir. Partinin kuruluşundan sonraki birkaç aylık kısa dönemde gelişen olaylar, verilen güvencelerde geri dönülmesinin koşullarını yarattı. Öncelikle ekonomik çöküntü ortamında gün geçtikçe yoksullaşan halkın partiye olumlu yaklaşımı, muvazaayı verenler açısından oldukça şaşırtıcıydı. Fethi Bey'in İzmir propaganda çalışmaları sırasındaki yoğun halk ilgisi SCF ile erki karşı karşıya getirir. Mustafa Kemal CHF'nin kurucusu ve koruyucusu olduğunu bildirerek iki oğul arasında tercih

yapmak zorunda kalır. Çünkü Mustafa Kemal SCF'nin kurucularından Ahmet Ağaoğlu'nun söyleyişiyle **"Biz, ince bir psikolog olup, Gazi'nin yüzünden içindekileri anlamaya muktedir adamlar olsaydık, yeni fırkanın muvaffakiyetlerinden Gazi'nin son derece müteessir olduğunu kolaylıkla sezebilirdik. Fakat diğer taraftan Gazi, hakikaten bu fırkayı samimi olarak kurmak istedi ise de, kendi hesaplarında aldanmış... O, halkın bu derece yeni fırkaya akın edeceğini asla düşünmemişti."** (Aydemir: 1975/420) Ayrıca parti, Samsun gibi Anadolu'nun önemli bir merkezinde -psikolojik önemi olduğu da düşünülmelidir- yapılan belediye seçimini de kazanmış; yalnızca belli yörelerde değil, tüm ülkede güçlenmeye başlamıştı. Böylesi bir ortamda Mustafa Kemal'in CHF'ye desteğini ilan etmesiyle, **"Gazi'nin ikinci Fırkayla, sırf memleketteki vaziyeti anlamak, halkın nabzını tutmak ve bunun için de kendisini feda etmek gibi bir kararla hareket ettiği sanısına varan"** Fethi Bey, bu **"öldürücü"** sanının zorlamasıyla, kuruluşundan üç ay sonra 17 Kasım 1930'da partinin kapatıldığını açıklamak zorunda kalır. Ve parti kurucuları **"yeis ve matem içinde evlerine dağılırlar"** (Aydemir: 1975/421-422)

Bir **"demokrasi"** oyunu daha böylece sonlanırken, SCF'nin başkanı Fethi Bey durumu şu sözlerle özetleme yolunu seçer: **"Gazi hem üzgün, hem öfkeli, hem kırgındı. Halkın dertli hatta bedbin olduğunu biliyor, ama bu kadar çaresizlik içinde olduğunu bilmiyordu. Serbest Fırka birçok gerçeği O'nun gözleri önüne koymuştu. İkimiz için de elemli olan o son konuşmamızda, Aydın'da 17 bin gayri menkulden 14 bininin ipotekli ve icrada olduğunu söylediğim zaman rengi sararmış adeta donmuş kalmıştı. Buna üzgündü, fakat her şeye rağmen, başında olduğu siyasi kuruluşun halk nazarında mevcudiyetini bu ölçüde kaybetmiş olmasını bir nevi vefasızlık sayan bir ruh hali içindeydi."** (Dündar: 1996/61 -62)

Tunaya'nın SCF ile ilgili olarak sınıfladığı görüşler, bu partinin açılmasından kapanmasına dek geçen sürede, parti ile devlet ilişkisinin boyutlarını açıklamasının yanında; kanımca, devletin otoriter yapılanmasını da göstermesi açısından önemlidir. Bunlara göre parti, çok partili rejim istenmesine rağmen böyle bir ortamda anarşi ve irticaya zemin hazırladığı için ya da kurulan muvazaa partisi, işi ciddiye alınıp hükümete müdahale edecek tarzda gelişmelere yol açıp **"samimiyetten uzaklaştırıldığı"** için kapatılmıştır. Ayrıca partinin kapatılmasında Gazi'yi fikrinden vazgeçiren CHF'lilerin ya da Gazi'nin sözünde durmamasının da rolü vardır. (Tunaya: 1952-95/621-622) Ancak kimi zaman ayrıksı görülen açıklamalar olsa da partinin, bir icazete karşılık olarak kurulduğu ve kurucularının dahi beklemediği bir gelişme-genişlemeye uğradığı açıktır. Bu gelişmelerden ve ortaya çıkan olaylardan parti yöneticilerini suçlamak ise ancak, tarihi İstanbul ya da Ankara'dan ibaret bir yaşam alanı olarak gören sınıf çatışmalarını ya da sınıfların durumlarını-konumlarını yok sayan resmi tarih yazıcılığının düştüğü etik bir bunalımın ifadesidir. Bu kişilerden bağımsız ancak otoriteye bağımlı bir deneyim olarak ele alınmalıdır ve bu şekliyle de ne ilk ne de sonudur.

Çavdar, Serbest Fırka deneyiminin bazı derslerin alınmasıyla sonuçlandığını bunlarında; toplumsal muhalefetin güdümlü partilerle denetlenemeyeceği, muhalefetin olmadığı durumlarda demokratik istemlerin sınıflar arasında ortak cephelere yol açacağı, tek parti baskısı altındaki yığınların kendi çıkarlarının bilincinde olmaları, olduğunu söyler. (Çavdar: 1995/296)

Bu yaklaşımda resmi tarihin sol versiyonunun düştüğü hataları içeren bir yaklaşım olarak değerlendirilmelidir. **Otoriter bir yönetim için güdümlü parti, sadece bu otoriterliğin devamının sağlanması için bir araçtır. Kaldı ki, toplumsal muhalefetin denetlenemediği durumlarda adsız sansız devlet partisinin bizzat iktidara gelerek toplumsal muhalefeti denetleme çabası içine girdiği bilinmektedir.** Sınıflar arası ortak cephe kurulması görüşü ise SCF'yi muvazaa dışında bir konumda değerlendirmektir, böyle bir gelişmenin üst otoriteye varmadan bizzat SCF'nin kurucu ve yöneticileri tarafından engellendiği görülmektedir. Partinin kapatılması bu anlamda muvazaanın sınırını ya da, 1930 yılındaki "**genişlemenin**" bittiği yeri gösterir, dolayısıyla böyle bir üslubun sınıfsal aidiyetinden söz edilemez. Fethi Bey'in İzmir olaylarını da içeren Ekim 1930 tarihli konuşmasındaki sözleri bu sınırın muvazaa tarafından da özenle korunduğunun bir göstergesidir: "**Halk fırkası aleyhine reylerini izhar eden vatandaşların, irtica ile, Komünistlikle itham edildikleri... En güzel şehirlerimiz hakkında bu vesile ile Komünistlik, irtica, anarşi lekeleri sürülmek istendi... Serbest Fırka mensuplarını irtica Bolşeviklik töhmetleriyle lekelenmeye çalışılmışlardır.**" (Tuncay: 1992/86)

Bir başka Kemalist yazar ise sonu özetlerken devlet üslubunun da temel özelliklerini dile getirmekte sakınca görmemektedir: "**Serbest Cumhuriyet Fırkası, mecliste itidalli bir denetleme bir siyasi teşekkül olmaktan çıktı, halk çoğunluğunun itışı ve desteği ile iktidarı alabilecek bir duruma giriverdi. Çığ gibi büyüyen bir hareket kontrol edilemiyor, memleket tehlikeli bir yola gidiyordu.**" (Tökin: 1965/74) Burada iki kavrama vurgu yapmak gereklidir. Bunlardan ilkinin devletin istediği "**ılımlı, ölçülü**" muhalefet olgusu oluşturur. Ancak ikincisi kanımca daha önemlidir; bu da halk çoğunluğuna rağmen iktidarın devredilmezliği ki, bu da egemenliğin millette olduğu söylemini daha baştan yok sayan bir yaklaşımdır. **Devlet kurgusu içinde yer almayan herhangi bir oluşumun, isterse halkın tümünün desteğine sahip olsun, iktidar olamayacağı ya da iktidar yapılmayacağı bir kez daha böylece teyit edilmektedir. Çıkarlarının bilincinde olan yığınların ise baskıyı aşabilecek örgütlenmelerine hangi adla olursa olsun izin verilmemiştir. Bir muvazaa partisi olarak SCF, sınırların ve açılımların test aracıdır.** Muhalefet, bu araçla olsa dahi kontrol edilemez olduğunda bastırılmak zorundadır. Bu şekliyle de baskı altında tutulanlar dışındaki "**öteki**" muhalefetin saptanması içinde işlevseldir.

4) Muvazaasız Yıllar!

Serbest Fırka'nın kapatılmasının hemen ardından Menemen'de bir isyan yaşanması ve bu isyan dolayısıyla neredeyse tüm bölgede sıkıyönetim ilan edilmesi ve sıkıyönetim ilan edilen bölgenin Serbest Fırka'ya yakın olması bir rastlantı mıdır?

Olayın ardından Serbest Fırka'yı destekleyen muhalif basına baskı uygulanması olayın bastırılması sürecindeki sorunlarla bir araya geldiğinde anlamlı yanıtlara ulaşmak olanaklı olabiliyor. Ancak Serbest Fırkanın kapanmasından sonra diğer muhalefete baskıyı bu olgu ile ilişkilendirecek bilgilerden yoksunuz. Yalnızca soru sorarak yolumuza devam edebiliyoruz.

1931, Tek Parti'nin pekiştirilmesidir ve Cumhuriyet gazetesi bunu şu sözcüklerle ifade edecektir: "**Türk Ocakları kapatılıyor. Artık bu örgütlerin ulusal bir işlevi kalmadı.**

Ocakların örgütleriyle mali varlıkları CHP'ye devredilecek. Öte yandan yeni ilkeler çerçevesinde faşist örgüt benzeri bir gençlik örgütü kurulması planlanıyor. Bu örgütün ülke çapında şubeleri açılacak." (Yerasimos: 1998/107) Bu ocaklar gerektiğinde her şeyi yapabilecek kuvvet haline getirilmek isteniyor ve bu yapılanmayı destekleyen Türk Ocakları lideri ve partinin önemli "**ideologlarından**" Hamdullah Suphi "**devlet güçlerini bir yana bırakarak, gençliği faşist yıldırma yöntemlerini uygulamak üzere eyleme**" çağırıyordu. (Parlar: 1996/154)

Tüm bu adımlar Tek Adam ve Tek Partinin ideolojik ve siyasal arayışlarının ve gerekli düzenlemelerinde bir örneği olarak ele alınmalıdır. **Şevket Süreyya, Vedat Nedim, Burhan Belge** gibi ünlü "**komünist**" dönemlerden ya da kendisini komünist olarak tanımlayanlardan oluşan **Kadro hareketi** bir dergi çevresinde sistemin sol yanını inşa etmeye çalışırken; kaba bir ırkçılığa varan **Güneş Dil Teorisi, Türk Tarih Tezi** gibi primitif çalışmalarla da **İttihat ve Terakkiden miras kalan Turancılıkla sağ kanadın ne kadar genişleyebileceği tartışıyor** ve topalayıcılık sağ'a doğru alabildiğine açılıyordu. Bunlar, sonraki muvazaaların aksamaması dolayısıyla devlet düzeni açısından risk oluşturacak sapmaları içermemesi için zorunlu adımlar olarak da ele alınabilir. **1931 yılında yapılan parti kongresinde daha sonra tüm partilerin temel ilkesi ya da çıkış noktası haline gelecek olan altı ilke ilan edilir.** Bunlar: **cumhuriyetçilik, milliyetçilik, halkçılık, lâiklik, devletçilik ve inkılapçılıktır.** Parti genel sekreteri bu dönemde **Nazi yanlılığı ile tanınan Recep Peker**'dir. Ve daha önce dile getirilen faşizan ocak örgütlenmesine "**halk evleri**" ile devam edilir. Türkiye Cumhuriyeti'nin imtiyazsız sınıfsız kaynaşmış bir kitle olduğu her fırsatta ilan edilir. Bu gelişmeler sonucunda "**parti ile devlet hükümet yakınlığı öyle bir noktaya ulaştı ki, artık bir noktadan sonra partinin bağımsız varlığına dahi gerek görülmemiş olacak ki, Cumhuriyet Halk Partisi ile devlet-hükümet cihazı fiilen birleştirildi... 18 Haziran'da CHP Genel Başkan Vekili İsmet İnönü tarafından yayınlanan bir genelge ile devlet-Hükümetin birleştirildiği açıklandı.**" (Koçak: 1989/115- 116) "**Ama 1930'da, henüz her şey boşlukta idi. Hükümet başkanı aynı zamanda parti başkanı idi. Ama daha önce de belirttiğimiz gibi o, partiyi aktif ve önce bir halk organı olarak almıyordu. O daima hükümet başkanı olarak konuşuyordu. Bu ise biraz da halktan kopmak demektir.**" (Aydemir: 1975/407) SCF deneyi boşluğun ve halktan kopukluğun zorunluluğunu bir kez daha ortaya çıkardı. Parti-devlet birleşmesi ya da daha doğru bir deyimle bütünleşmesi o kadar ileri gitmiştir ki, yönetim kademesinden örneklemek gerekirse, valiler aynı zamanda parti il başkanı, parti müfettişleri mülkiye müfettişi parti sekreteryası ise içişleri bakanlığı görevini yürütebiliyor, partinin denetimi ise hükümet aracılığıyla sağlanıyordu. (İttihat Terakki örgütlenmesini anımsayınız) Kuşkusuz bu "**birleşmede**" etkin bir muhalefetin olmayışı da önemli rol oynamıştır. Bu bağdaşık ya da bütünleşmiş olma durumu 1945'e kadar devam edecektir. Bu dönemde "**temel haklar, özgürlükler partinin belirlediği sınırlar içine hapsedilmiştir. Özgürlüklerden söz etmek mümkün değildir. Özellikle sol düşünce üzerindeki baskı çok ağırdır. Örgütlenme hakkı yoktur. Böylesine ideolojik dar kalıpları olan bir partinin yönetiminde demokrasi ve demokratikleşme hiçbir şekilde gündeme gelmemiştir. Parti programındaki ilkeler, bi-**

reyin özgürlüklerini kısıtlayan, örgütlenmeye hoşgörü ile bakmayan bir yapıdadır. Bu nitelikler İttihat ve Terakkiden beri Türkiye halkının bildiği bir yaklaşımdır." (Çavdar: 1995/321) Ancak bu dönem aynı zamanda İttihat Terakki'den beri denenilen tek parti iktidarının başarıya ulaşmasının da gerçek koşullarını içerir. **Menemen olayından sonra İslamcı muhalefet yoğun bir baskı altında tutulurken, komünistler tekrarlanan geniş çaplı tutuklama ve sürgünlerle yıldırılmıştır.**

Likidasyon sürecindeki TKP ise **"yurt dışındadır"**, legalleşme çabalarını ve iktidarı destekleyen tutumunu ısrarla sürdürmeye devam etmektedir. **23 Nisan 1936'da faşist İtalyan anayasasından alınan 141 ve 142. maddelerle iktidar, sol'a bir yanıt daha verir.** Dersim ayaklanmasını izleyen Tunceli Kanunu ile de **"bölgede bu gibi olaylar bir daha tekrarlanmamak üzere tarihe aktarılır"** (Çavdar: 1995/331- Atatürk'ten aktarım)

Bölüm III

MİLLİ ŞEF VE MUVAZAA; YA DA OYUNA DEVAM

1) 1938-1946

"Tek Adam"ın, Mustafa Kemal'in 10 Kasım 1938'de ölümünün ardından, kısa süre yaşanan iktidar krizi, uzun süredir suskun kalıp yönetimin herhangi bir aşamasında görev almayan ancak bu süreyi boşa geçirmede sonradan anlaşılan İsmet İnönü'nün, ordunun desteği ile cumhurbaşkanlığına seçilmesiyle sona erdi. Tarihimizin her döneminde **"siyasetin dışında kalmaya özen gösterme"** iddiasında olan silahlı kuvvetlerin, her zaman olduğu gibi siyasetin her alanına doğrudan müdahalesi böylece bir kez daha gerçekleşmiş oluyordu. Öyle ki, Mustafa Kemal'in hastalığı süresince yönetimde daha etkin görev almış; hatta İnönü'nün deyişiyle **"cumhurbaşkanı seçilmesi konusunda, Atatürk'ün etrafında tereddütlü bir hava estiren"** Celal Bayar'la birlikte Fevzi Çakmak'ın ve Abdülhalik Renda'nın –ki, adaylığını açıklamıştı– İnönü'nün cumhurbaşkanlığını tanımış olmaları dönemin siyasal konjonktürü göz önüne alındığında ancak bir baskı ile açıklanabilmektedir. (Aydemir: 1975/21-22) Bu süreçteki birçok ismin daha sonra sözde muhalefet saflarına katılmaları ise bir kişisel hesaplaşmanın devamı olarak ele alınmalıdır. İnönü'nün, kurdurduğu ilk Celal Bayar hükümetinde içişleri ve dışişleri bakanlıklarının oluşturulmasına doğrudan müdahale ederek Teşkilat-ı Mahsusa ve Karakol'dan yetişme iki ismin, **Refik Saydam ve Şükrü Saraçoğlu**'nu ataması da **"demokratikliğin"** sınırlarının görülmesi ve devletin açılımlarının saptanması açısından önemli bir örnek olarak ele alınmalıdır. **Refik Saydam'ın bir süre sonra başbakan olarak Nazi örgütlenmesi çalışmaları yapan faşist ideoloji hayramı bir devlet adamı olduğu unutulmamalıdır.**

Böylece **"milli şef"** dönemi de başlamış oluyordu. Bu tanımlamanın cumhurbaşkanlığının ilk günlerinden itibaren kullanılması oldukça anlamlıdır. Sözde muhalif Fevzi Çakmak ise İnönü'ye yine aynı anlama gelen **"yüce başbuğ"** şeklinde hitap ediyordu. Kuşkusuz milli şeflik, resmi tarih yazarların sunduğu gibi birlik-bütünlük çağrıştıran romantik anlamların çok ötesinde devlet yapısının da temel niteliğini göstermesi açısından oldukça anlamlıydı. Ve bu hitap tarzı daha sonra bu geleneği devam ettiren MHP'de neredeyse hukuki bir özellik kaza-

narak devam edecektir. Ele aldığımız kısa dönemde İnönü’de tıpkı diğer görevlerinde olduğu gibi milli şeflik görevini kusursuz bir şekilde yerine getirmiş, değişmez devlet düzenini sağlamlaştıracak yeni uygulamalar ve şovenist politikalarla faşist kurumlaşmanın öne açılmıştır. **Nazilerle olan ittifak arayışlarından, Hatay’ın ilhakına, Varlık vergisinden Tan baskınına, "33 kurşundan"**, faşist örgütlenmeye dek tüm olaylar ve bu olayları niteleyen yönelimler devletin devamlılığının sağlanması için birer araç olmuşlardır. Bu sürecin **"daha az sorunlu"** gelişmesinin tek nedeni, tek parti otoritesinin, Avrupa faşizmlerini hiç de yabana atmayacak şekilde, devam ediyor oluşudur.

Parti-hükümet-devlet bütünleşmesi tümüyle sağlamlaştırılmıştır. Üstelik bu üçlemenin niceliğini değiştirecek **"yeni oluşumlara da"** gereksinim duyulacak bir ortam yoktur. Alman Nazizm’inin ilk yıllardaki başarısının ardından Sovyetlerin zaferine dönüşen savaş ortamında ırkçı faşist örgütlenmelere göz yumulmuş; ardından konjonktüre uygun olarak bu örgütlenmelerin **"şimdilik kaydıyla"**, geri plana çekilmesi sağlanmıştır. Bu devlet örgütlenmesi ve bu örgütlenme geleneklerinden olan muvazaa sınırları içinde sağ’a açılımlarında artarak genişlediğinin bir göstergesi sayılmalıdır. Faşist örgütlenmeler göstermelik bir yargılanma sonucunda, **"suç olmayan bir düşüncenin örgütlenmesi de suç olmaz"** denilerek Hitler’i savaş karargâhında ziyaret eden paşaların başkanlığındaki mahkeme tarafından aklanmış böylece yeni muvazaalar için de facto durum yaratılarak güvence oluşturulmuştur. Kaldı ki, iktidardaki Nazi hayranları vs. bu sahte yargılamada yargılayıcı pozisyonu alarak kendilerini gizleme yoluna gitmişlerdir. İnönü’nün tüm bu süreçte her zaman başrolde olduğu unutulmamalıdır.

Bu dönemde böylesine örgütlenmeler içindeki bazı adların ve görevlerinin anımsanması (ilerleyen yıllardaki konumlarının da anımsanması kaydıyla) kanımca tek parti-milli şef’in icazetinin de doğrulanması anlamına gelecektir; **Nihal Adsız** (Türkçü şair-milli eğitim görevlisi), **Kerim İncedayı** (CHP Genel Sekreteri), **Kazım Taşkent** (İşadamı-CHP üyesi), **Mehmet Emin Resulzade** (Azerbaycanlı kahraman!), **Nuri Paşa** (Enver Paşa’nın kardeşi-Türk ajanı), **Yusuf Ziya Ortaç** (şair-CHP milletvekili), **Peyami Safa** (yazar), **Alpaslan Türkeş** (silahlı kuvvetler mensubu), **Hikmet Tanyu** (Öğretim Üyesi-parti ideologu!), **Zeki Velidi Togan** (parti ideologu-yazar), **Cabbar Şenel** (devletin yargıcı), **Remzi Oğuz Türkkkan** (ABD vatandaşı-iş adamı-parti üyesi), **Fethi Tevet** (CHP milletvekili)... Bu listeyi uzatmak olanaklı; burada görülmesi gereken, CHP ile bu örgütlenmenin içiçeliği. Bu isimlerin, yeni parti oluşumlarında devlet adına görev üstleneceklerini ya da **"durumdan görev çıkararak"** devleti korumaya çalışacaklarını(!) tarih bize anlatıyor ve bu isimlerin önemli bir kısmı daha sonra siyaset sahnesine çıkacak olan **"iktidar ve muhalefet"** partilerinde önemli görevler alıyor. Bu sürecin konumuz açısından önemini ise bu yönelime verilen izinin önemli bir dönemecinin hukuk(!) yolu ile atılmış olması oluşturuyor. Aynı dönemin **"devletin bekasına"** yönelik bir girişim olarak değerlendirilen sol düşünceye karşı yoğun baskıları içerdiğini söylemeye ise gerek yok...

Savaş yıllarının ekonomik yıkımının devlet politikalarıyla desteklenmesi yoğun sermaye aktarımının sağlanarak yoksulluğun süregenleşmesinin koşullarının sağlanması (bu sermaye aktarımı kimi zamanlarda halkın elindeki altına zorla el konularak; ya da yasal yolsuzluklara başvurulup sermaye yaratılarak vb. yollarla yerine getirilebiliyor ve devlet politikası olduğu

için de doğal karşılanıyordu!) izleyen yıllarda yeni yönelimleri zorunlu kılıyordu? ABD yardımının alınarak emperyalist kampta yer edinme gibi bir yaklaşımın acizliği, bu politikaların temel ekseni oluşturuyordu.

İste bu şartlar altında milli şef "**demokrasiye**" geçmeye karar verdi! Olağan olanın aksine demokrasiye en tepeden karar verilmesi onun niteliğinin de ne olacağını ortaya çıkarıyordu. Böylece sefaletin doğurabileceği olumsuz sonuçlar bir kez daha benzer bir yöntemle kontrol altına alınmak isteniyordu. Sınırlar her zamanki gibi önceden belirlenmiş ve buna uygun açılımlarla desteklenmişti. Resmi tarih yazan bir yazara göre "**savaşın doğurduğu büyük ekonomik sıkıntılar halk yığınlarını CHP yöneticilerinden soğutmuştu. Siyasal yapının ve kadronun yenilenmesi ve gençleşmesi gerekiyordu. Özgür demokratik havanın, vatandaşı daha iyi düşünmeye, devlet işleri ile daha yakından ilgilenmesini sağlamaya yönelteceği açıktı. CHP'nin üst kadrosu en başta İsmet İnönü olmak üzere böyle düşünüyordu. Hukuk yapımız çok partili yaşamaya elverişli idi. Siyasal parti kurmak için hiçbir yasal engel yoktu. Türkiye'de Atatürkçülük, devrimler tehlikeye düşmedikçe, düşünce özgürlüğünün karşısına çıkılmıyordu.**" (Mumcu:1996/169-17Ö) Tepeden inen demokrasi, kurulacak partilerin **tek parti-hükümet-devlet** bütünleşmesine sadık kalmasını ya da daha doğrusu devlet partisinin bir kanadı olmasına ancak izin verebilecek kadar demokrasydi. Ve bu demokrasiye göre uygun partiler, 18 Temmuz 1945'ten itibaren kurulmaya başlandı. İlk kurulan parti. **Milli Kalkınma Partisi** olup kurucu başkanı **Nuri Demirağ**'dır. Uzun ömürlü olamayan bu parti bağlamında konumuz açısından önemli olan **Nuri Demirağ**'ın cumhuriyetin ilk özel savunma sanayii yatırımını yaparak İstanbul'da bir uçak fabrikası kuran kişi olmasıdır. (Süvari:2000/22) Parti başarısız olmakla birlikte **sermaye-ordu-siyaset** ilişkilerinin şekillenmesini göstermesi açısından önemlidir.

Kurulan bu yirmi sekiz partiden ancak ikisi **Demokrat Parti** ile **Millet Partisi**, oyuna devam edecek muvazaayı alabilerek "**devlet partisi**" haline getirildi. Partilerin bir kısmı bu devamlılığın sağlanması için aracı rol oynarken, bu dönemde kurulan partilerin bir kısmı da sol ya da İslamcı olduğu gerekçesiyle "**durum kanuna uygun hale getirilerek**" kapatıldı, bir kısmı ise kulüp olma ötesine geçemeyip kendini feshetti. **Kapatılan İslamcı partilerle kulüplerin yöneticileri ise daha sonradan muvazaa aldıkları ölçüde yolarına devam etmişlerdir.** -Ek 3-

2) Demokrat Parti ve...

"**Dünya değişmişti ve asıl devlet partisi için sahneden kulise taşınma zamanı gelip çatmıştı...**" (Başkaya: 1999/340) Savaşın sosyalizmin zaferle çıkması, ABD emperyalizminin ise SSCB sınırlarında bir müttefik araması, uluslararası sermayenin istekleriyle birleşince Türkiye'nin de zorunlu olarak bu değişimlere ayak uydurması gerekiyordu. Bu oyunun adı "**demokrasibilik**" olarak kondu ve yeni aktörlerin ortaya çıkması için gerekli düzenlemeler yapıldı, kolaylıklar sağlandı. Kolaylıktan kastedilen, çok partili demokrasi değil; devlet partisi sayısının birden fazla olmasıydı. Kaldı ki, gerektiğinde yeniden tek partiye herhangi bir yolla dönülebilirdi. Ve "**Aynı şeyi başka kelimelerle söylersek, söz konusu olan tam bir muva-**

zaaydı... Yani kelimenin Türkçe karşılığı olan danışıklı dövüş. 'Demokrasiye' muvazaaten geçilmişti" (Başkaya: 1999/341).

Parti kuruluşu için ilk adımı CHP Meclis Grubu Yüksek Başkanlığına verilen ve o dönemde CHP milletvekili olan **Celal Bayar, Fuad Köprülü, Refik Koraltan, Adnan Menderes** imzalı "**Dörtlü Takrir**" adını taşıyan bildirinin oluşturduğu düşünülür. Demokratik bir muhalefet hareketi olarak tanımlanan bu bildiri de dikkati çeken nokta, "**Teşkilatı Esasiye'nin demokratik ruhuna dönülmek**" istenmesidir. Bildiri böyle bir "**dönüşün**" konjonktürel şartlarını sıralar ve Atatürk ideallerine sadık kalınacağı sözü verilerek milli şeften, çok partili demokrasi rica edilir. (Tarih ve Toplum: 1988/8-9) Üstelik bu rica hareketi, sanıldığı gibi aksine kendiliğinden oluşmuş bir muhalefeti de temsil etmez. "**Çok partili demokrasi**" kavramı, öncekinin "**tek partili demokrasi**" olduğunu teyit edencesine milli şef tarafından daha önceden dile getirilmiş, sınırları belirlenmiş ve alınan bu icazetle yola çıkılmıştır. İnönü 1945'lerde, savaşın hemen ardından siyasal rejimin eksiği olarak tek dereceli seçim ve çok partili yaşamı göstermiş ve bunu da değişik şekillerde mecliste dile getirmiştir. (Bakışık: 1988/16) Ancak, milli şefle tanımlanabilen devletin çok partililiğin sakıncaları konusundaki kuşklarının da giderilmesi gerekmektedir. Ve bu kuşklar kolayca tahmin edilebileceği gibi sol'a yöneliktir. Demokrat Parti üzerine çalışan Eroğul bu durumu şöyle özetler: "**... bu açılımı dar sınırlar içinde tutmak için İnönü elinden geleni yapmıştır. Bir kere yeni kurulan Çok Partili düzende sol kanat öngörülmemişti. Bu yalnızca sağ cepheden oluşan bir demokrasi olacaktı. Üstelik sağın tüm eğilimlerinin de burada temsili asla söz konusu değildi. Osmanlı düzenine dönmek isteyen gericiler, laikliğe karşı olan şeriatçılar ve Nazilere özenen faşistler, bu yeni yasallığın dışında tutulmuşlardı. Sonuçta meşru olarak kabul edilen tek muhalefet, ideolojisi iktidardaki tek partiden fazla ayrılmayan yarı-liberal bir sağcı muhalefetti. İnönü bu ısmarlama muhalefeti, Tek Parti döneminin baskı yollarını kullanarak yaratmaya çalışmıştır.**" (Eroğul: 1998/115)

Eroğul'un söylemindeki "**ısmarlama muhalefet**" tanımını tarihsel gelişmeleri göz önüne aldığımızda ilginç bulmuyoruz. Ancak katılmadığımız noktalarında belirtilmesi gerekiyor. "**Gericilere**", faşistlere ya da "**şeriatçılara**" kapalı olan muhalefet yolu bu gruplara ait söylemlerin ve uygulamaların dile getirilmesiyle destekleniyor ve dolaylı bir şekilde her iki partide devletin devamlılığının sağlanması için bu muhalefeti yedekte bekletmenin yararını biliyordu. Gericiliğin ya da **İslamcılığın** devlet tekelinde bir müdahale aracı olarak tutulmasına ya da bu kavramlara yönelik tanımlamaların ancak ve ancak devlet tarafından yapılabilir olmasına özen gösteriliyor ve bu "**özen**" her türlü zor kullanılarak saklı tutuluyordu. Diğer taraftan "**Nazi hayranı**" faşistler ise gördüğümüz gibi devletin yüksek himayeleri altında çalışmalarına devam ediyor ve örneklerini göreceğimiz gibi varlıklarını koruyorlardı. DP bu unsurları bir muhalefet potansiyeli olarak kullanacaktı. Diğer taraftan bu grupların 50'li yıllara giderken ayrı bir parti olarak fazla şansları yoktu ve gerektiğinde kullanılmak üzere bekletilmelerinden yarar görülüyordu. Böylece **muvazaa sisteminin tıkanıdığı yerde devreye sokulmak üzere bir alt grup; stepne partiler dönemi de başlatılmış oluyordu. Şemsettin Günaltay ya da Recep Peker** gibi faşistliği ya da gericiliği tescillenmiş isimlerin bu süreçte

milli şefin başbakanı olmasının bile durumu yeterince örneklediğini düşünüyorum. **Her eğilimi birleştiren parti CHP, aynı zamanda her eğilimi kontrol eden bir devlet ajanı olma görevim de üstlenmişti.** Tüm bu kontrol mekanizmalarının sağlamlığına rağmen(!), sistemin savuşturması gereken tek tehlike olarak sol gözüktüyordu! Üstelik muhalefet cephesini genişletme adına **Dörtlü Takrir Demokratlarının** kimi **Tan, Görüşler** gibi "sol" dergilerde yazı yazmaları bile İnönü'nün kuşkularının daha da artmasına neden olmaktaydı. Kuşkular geleneksel yolla giderildi: provokasyon tahrip ve ceza. Aralık 1945'te CHP -ya da gençlik arasında da militer bir örgütlenmeye gitmemiş CHP'nin gençliği!- tarafından düzenlenen bir saldırı ile Tan matbaası **"kalabalık bir gençlik grubu tarafından"** imha edildi, **"...aslında Tan ile birlikte Vatan da tahrip 'edilecekken' hareketin muhalefete karşı değil, sırf sola karşı olduğu izlenimini vermek için 'son dakikada' bundan vazgeçilmiş.** Bu doğru ise, o zaman olay soldan uzak durulması için bir işaret değildi. Ama Takrir sahipleri ihtimal bunu öyle algılamış olabilirler ki, o günden sonra sola karşı olmak hususunda CHP ile adeta yarışa girdiler" (Akşin:1988/15) **"Sola karşı"** olmanın, böylece bir kez daha rejimin bir unsuru olabilmenin olmazsa olmaz koşullarından biri olduğu ortaya çıkıyordu. Bu olaylarla birlikte kurulan iki sol parti (**Türkiye Sosyalist Partisi, Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi**) kapatılacak ve sol görüşleriyle tanınan **Behice Boran, Niyazi Berkes, Pertev Naili Boratav** gibi akademisyenler görevlerinden uzaklaştırılacaklardır. Sol basına karşı saldırı ise devletin rutin eyleminden başka bir şey değildir! Bu saldırının olduğu günlerde İnönü ile Bayar arasında kurulacak partiye ilişkin olarak sıkça görüşmelerin yapılmasının yanında Sovyetlerle olan ilişkilerin, Stalin'in Türkiye'den toprak istediği şeklindeki asparagas politikalarla bozulmasıyla birlikte, Amerika ile yakınlaşma çabalarının artışı tabloyu tamamlayan diğer unsurlar olarak ele alınmalıdır. Bu ilişkilere dikkat çeken -ve kendisi de tıpkı aşağıdaki satırlarında yazdığı gibi 28 Şubat darbesi ile 'kesilen'- Yalcın Küçük'ten yaptığım ve tümüyle katıldığım bir alıntıyla devam edelim: **"5 Aralık tarihli Cumhuriyet Gazetesi yazıyor: 'Milli Şef dün Celal Bayar'ı kabul ettiler.' Cumhuriyet'in 'dün' diye haber verdiği tarih, 4 Aralık oluyor. Ve çok büyük bir tesadüf oluyor. 'Milli Şef', yeni kurulacak partinin genel başkanını, bu partinin sözcüsü olacak gazetenin yakılıp yıkıldığı gün kabul ediyorlar. Çok büyük tesadüf olsa gerek. Fakat ne kadar tesadüf olursa olsun, tarihin intikamından kurtulamıyorlar. 5 Aralık tarihli Cumhuriyet Gazetesi yazıyor: 'İnönü, yeni kurulacak partinin, liderini yemeğe alıkoyarak iltifatta bulundular.'** Başka ne yapabirdi ki İnönü? Ve en nihayet Zekeriya Sertel yazıyor: **'Ertesi gün Celal Bayar'la Adnan Menderes 'Görüşler' dergisiyle hiçbir ilgileri olmadığını gazetelerde ilan ettiler.'** Sertel'in ertesi gün dediği, Tan'ın yakılıp yıkılmasından bir gün sonrası oluyor. Burjuva iktidarı, burjuva muhalefete sınır çiziyor. Yakıp yıkarak çiziyor. İktidarlar hep öyle yaparlar. Fakat ne yaptıkları her zaman pek anlaşılmıyor. Anlaşılmayanlar çok oluyor. Tan olayına rağmen 'cephe' peşinde koşanlar veya bunu telaffuz etmeye cüret edemeseleler bile, Demokrat Parti muhalefeti ve iktidarından çok umutlu olanlar oluyor. 1970'li yılların ikinci yarısında bir başka burjuva muhalefeti ve iktidarı karşısında 'umut' kesilenler olduğu gibi. Kesilenler, kesildikleri yerde kalıyorlar." (Küçük:1984/ 341-342)

Konumuz bağlamında bu durum şu şekilde de özetlenebilir: DP ile birlikte uzunca bir süre 'solun' tüm açılımlarıyla birlikte sistemin asıl muhalefeti olduğu, devletin tüm kurumlarınca temel olarak alınacaktır. Bu bakışla DP iktidarı ele alınır, CHP ile olan iktidar-muhalefet oyununun özellikleri ya da bu oyunun içine sinmiş sahte söylem daha net bir şekilde görülebilecektir. DP iktidar olmasıyla birlikte tek adam-milli şef söylemine ve uygulamalarına tümüyle sahip çıkarken, her zaman açık bir faşizm arayışında olan İsmet İnönü ve partisi CHP, muhalefetle birlikte birden "**demokrat**" rolüne soyunacaktır. Ve şimdilik kaydıyla iki parti ile devam etmesi uygun görülen bu oyun, seyirciler tarafından da öyleymiş gibi algılanabilecektir. **Kurulduğunda ilerici-demokrat görünen DP iktidarda otoriter devlet partisi kostümünü giyerken** CHP'ye ilericiliği ve demokrattığı savunmanın kalması, "**bize uygun demokrasi üslubu**" açısından bile acınacak bir tablodur. Dönemin genel gelişmeleri ve olaylar incelendiğinde iktidar muhalefet "**çatışmasının**" tümüyle kişisel temelde geliştiğini söylemek fazla bir abartı olmaz. Hatta daha ileri giderek bu iki partinin, ister iktidarda isterse muhalefette olsun programa veya politikalarına yönelik ciddi bir muhalefet yapmadıkları dahi söylenebilir. Daha öncede söylediğimiz gibi sorun, **devlet-hükümet-parti** özdeşliğinin sağlanmasıdır ve muhalefetin görevi bu hiyerarşinin tepesinde bulunanı koruyacak manipülasyonlara aracılık etmektir. Bu savın kuşkusuz en büyük desteği DP iktidarı sürecince yapılan devleti yeniden organize etme sürecinde CHP'nin desteğidir. Çünkü bu süreç CHP ile başlamış zorunlu olarak DP ile devam etmiştir.

Birkaç örnek vermek gerekirse; **NATO** ilk sıralarda yer alan bir olgudur. İnönü'nün "**bu uğurda**" Kore'ye asker gönderilmesine sessiz kalması-onaylaması anımsanmalıdır. NATO yönelimi ile beraber aralarına "**düşüncesi suç oluşturmadığı için örgütlenmesi de suç olmayan**" örgüt davasından aklanmış subayların da bulunduğu bir grubun, gelecek günlere hazırlık amacıyla olmalı, burs alarak(!) kontr-gerilla örgütlenmesine başlamasıdır ki, ordu ile ilişkileri her zaman iyi olmuş İnönü'nün bu oluşumdan habersiz olması **düşünülemez**. Bu grubun içinden sadece bir ismi vermemiz sanırım yeterli olacaktır: **Alpaslan Türkeş**. Diğer taraftan halkı daha da yoksullaştırmak pahasına sermaye aktarımlarının başlaması ve oluşturulan burjuvanın kontrgerilla ve ordu ile güçlü bağlarının olması önemli bir noktadır. Örneğin **Sabancı MİT toplantılarına katılabilmekte, STFA grubu NATO inşaatlarını üstlenmekte, gizli örgütlerin uluslararası kapitalizmle bütünleşmesini sağlayan TSKB -Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın yönetim kurulunda Koç bulunmaktadır. (Dönem geleceğin politikacılarının da "yetişmesine" tanıklık eder: Demirel CIA bağlantılı Eisenhoover bursu ile Amerika'ya gönderilirken, Merkez Bankası başkanının kızıyla evlenen Ecevit de eğitimini CIA ile bağlantılı Rockefeller ve USIS bursları ile Amerika'da tamamlar.)** (Parlar: 1996/233-286)

CHP, sermaye oluşturulması ve aktarımı ile ilgili büyük yolsuzlukların tümünde sessiz kalmış, aynı sessizlik azınlık sermayesine el konulması sürecinde de sürdürülmüştür. Bunun için 6-7 Eylül olaylarının ve sonrasında anımsanması kanımca yeterlidir. Aynı sessizliğin, sol düşünceye karşı girişilen baskılarda sürdürülmesini de, CHP ile güçlenen devlet geleneği anımsandığında, anlamak daha kolay olacaktır. Ne var ki, resmi tarih yazını

bu ikili oyundaki birliği karşıtlık olarak göstermek için olanca çabasını sarf etmektedir. Bu çaba aslında devletin birliğinin korunmasına yöneliktir. Böylece -sözde- muhalif unsurlarla inşa edilen -sözde- demokrasi oyunu bonapartizmden faşizme evrilmiş devlet partisinin korunması sağlanmış olacaktır. Bu nedenle DP ilerlemeyi engelleyici bir unsur olarak sunulmakta ve bununda nedeni olarak onun "**Atatürk ilke ve inkılaplarını çığnemesi**" gösterilmektedir. Oysa **DP, Türkiye'nin emperyalizmle uyum ve kapitalizme bağdaşma politikalarının önemli bir parçasıdır** ve bu şekliyle olmazsa olmaz bir konumdadır. Ne var ki, resmi ya da memur yazarlar bu konunun dile getirilmemesi için abartılı bir özen göstermekten de geri durmayacaklardır. Örneğin, mecliste okunan programlarda Atatürk'ten bahsedilmemesi, Arapça ezana dönülmesi sıkça dile getirilen konular olurken, "**Atatürk'ün devrimci anayasasının iyi niyetli kişiler elinde hayırlı işleyebilecek hükümlerinin, -kötü kişiler elinde!- kötüye kullanılması**"ndan söz edilebilmektedir. (Mumcu: 1996/175-177) Atatürk devrimlerinden ödün verilmesinin ekonomik sıkıntılarla arttığına değinen yazar, "**demokraside**" düzelmeyen ekonomik sıkıntılarının nedenini sorgulamayı her nedense düşünmemektedir.

Resmi tarihin sol yorumcularından bir yazar ise bu ikiliği açıklamaya çalışırken gerçeği ya da muvazaayı gizleme çabası içindedir. Ancak devlet partisinin fiziksel yapısı hakkında ip uçları vermekten de kendini alıkoyamamaktadır: "**Meşruyetlerini 'ilerleme' projesinden aldıklarına inanan bürokratik elitler Demokrat Parti'ye karşı muhalefetlerini 'Cumhuriyet inkılapları elden gidiyor' şeklinde yürütürken, zaten kökleşmemiş hukukikurumsal yapıyı patronaj ilişkileri ve popülist mobilizasyonla zorlayan Demokrat Parti ise kendisini milletin gerçek temsilcisi, Halk Partisi'ni ise milli iradeye saygısı olmayan 'ceberrut' bürokratik elitlerin partisi olarak nitelemiştir. Özetle merkezietçi siyasal yapı, zayıf sivil toplum ve uzlaşmaz elit kültürü ile birleşince, ilk demokratik deneme başarısızlığa doğru itilmiş ve askeri müdahale ile sonuçlanmıştır.**" (Sunar: 1983/2086)

DP'nin iktidardan düşmesinden sonra irili ufaklı birçok parti onun "**geleneğine**" sahip çıkmış ve onun aldığı icazetle iktidar olup muvazaa oyununa katılmışlardır, -Ek 4-

Bu dönem için iki "**ayrı**" partiden daha söz etmek gerekiyor. Gereklilik bu partilerin tıpkı DP'de olduğu gibi bir başka geleneğin de başlatıcıları olmalarından geliyor. Bunlardan ilkini önce CHP'den ayrılıp DP'ne geçen ve ardından da değişik nedenlerle DP'den ayrılanlar tarafından kurulan **Millet Partisi** oluşturur. İnönü'nün 12 Temmuz 1947'de yayınladığı muhalefetle ilgili icazet kurallarını içeren bildirisinin ardından DP'nin "**yumuşak**" muhalefetini protesto ederek onu muvazaa olarak tanımlayan bir grup tarafından parti girişimi başlatılır. Parti 1948'de, "**Atatürk'ün silah arkadaşı**" **Fevzi Çakmak**'ın başkanlığında kurulur. Kurucular arasında **Hikmet Bayur, Yusuf Kemal Tengirşenk** gibi **Türkçülüğün teorisyenlerinin** yanında(!), Kendini "**çiftçi**" olarak tanımlayan **Osman Bölükbaşı** da vardır. Kuruluşunda egemen olan düşünce, DP'nin muhalefet görevini yeterince yapamadığıdır. Kendisini "**hakiki muhalefet partisi**" olarak tanımlar; ancak maziden kalanları koruyacağını, bununla birlikte Atatürk inkılaplarına da cephe almadığını söyler: "**MP bir laikler partisidir, mürteci ve softalar partisi değildir.**" (Tunaya: 1952-94/712-717) İlginç olan, MP'nin parti sistemine getirdiği eleştiredir: "**İktidar partisi ile iyi münasebet kurabilme zemini görülememekte-**

dir. İktidar karşısında CHP'den ibaret bir muhalefet bulunmasını arzulamaktadır, aralarındaki ihtilaflar memleket davalarından ziyade 'şahıslara ve kadrolara münhasır kalmaktadır...' (Tunaya: 1952-94/717)

İki Devlet partili düzeni yeterli gören DP iktidarı, kendisine karşı bir iç hareket olarak gelişen MP'ye -şimdilik kaydıyla- hoşgörü göstermeyecektir. **"İnönü'nün kurmak istediği demokrasi, solun her türlüüne ve sağın gayrı meşru türlerine kapalıydı. Demokrat Partilileri, bu modeli; İnönü'nün tasarladığından bile daha çarpık hale getirdiler."** (Eroğul: 1998/121) Ve MP, 1954 yılında Atatürk devrimlerine karşı geldiği ileri sürülerek kapatılır; ancak bu kapatma kanımca, yalnızca muhalefetin kontrolden çıkmaması için bir önlem olarak değerlendirilmelidir. Yoksa anılan dönemde Eroğul'un söylemiyle **"gayrı meşru sağa"** yönelik tüm yatırımlar ya da bu alandaki örgütlenmeler, doğrudan bir devlet politikası olarak yürütülmektedir. Hal böyle olunca da, tabii yine şimdilik kaydıyla ayrı bir stepne partiye gereksinim duyulmaması son derece doğaldır. **Kapatılan MP**, birkaç gün sonra **Cumhuriyetçi Millet Partisi** adıyla aynı isimler tarafından yeniden kurulur. CMP, 1958 yılında, 1952 yılında ırkçı akademisyen ve milletvekilleri tarafından kurulan **Türkiye Köylü Partisi** ile birleşerek **Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi** adını alacaktır. Bu, aynı zamanda sivil faşistlerin partileşme yolundaki önemli bir dönemecini de tanımlar. **Parti, kolluk gücü olabildiği ölçüde muvazaasını almış olacaktır.** -Ek 5-

Bu bölümde kısaca söz edeceğimiz bir diğer partiyi **Hürriyet Partisi** oluşturur. 1955'de DP'yi eleştiren ve aralarında **Fethi Çelikbaş, Ekrem Alican** gibi isimlerin bulunduğu **yirmi sekiz milletvekili tarafından kurulan bir hülle partisidir.** (Ergin: 1983/ 2087) İktidara karşı muhalefetteki partilerle birleşme neredeyse başlıca politikasını oluşturur ve bu tavır kuşkusuz iktidarı denetlemek açısından -etik olmasa da ve zamanında HP başarısız olsa da- kolayca benimsenmiş ve izleyen on yıllarda defalarca uygulamaya sokularak uygun hükümet modellerinin oluşumuna katkıda bulunmuştur. **HP, 1957 de CHP ile birleşerek varlığına son verir. İlginç olan HP'ni oluşturan milletvekili ve kurucuların, izleyen yıllarda CHP solundan(!) faşist partilere kadar farklı politik arenalarda ortaya çıkmalarıdır.** (Emin Paksüt, Turhan Fevzioglu, Turan Güneş, Şeref Kamil Mengü bu bağlamda ilk akla gelen isimlerdir)

Bölüm IV

SİLAHLI KUVVETLER VE DİĞER OYUNCULAR

1) 27 Mayıs Özgürlük ve Anayasa Bayramı!

"27 Mayıs, Türkiye kapitalizminin 1950'lerin ikinci yarısında içine girdiği ciddi krize karşı, düzenin kritik bir kurumu olarak ordunun bulunduğu bir çözümdür" diyor Giritli. (Giritli: 1996/ 30) **Varlığını krize borçlu ve paradoksal olarak kriz yaratmaya mahkûm düzen, böylece ideal bir çıkış noktası da yakalarken aslında yaşanan; devlet partisinin temel kurumlarıyla iktidara gelip beceriksiz oyunculara dur demesi ya da onları bir süreliğine sahne gerisine itmesinden başka bir şey değildir.** Daha sonraki tüm darbelerden hiç de farklı olmayarak 27 Mayıs, kitleleşen ve kontrolün dışına çıkma eğilimi

gösteren, ya da CHP veya DP veya herhangi bir parti tarafından denetlenemeyen kitlesel muhalefetin zapturapt altına alınmasından başka bir şey değildir. Ve bu muhalefete karşı yapılırken, hiç kimseye karşı olmadığını ilan etmiş ve darbe yaptığı hükümet üyelerinin silahlı kuvvetlere sığınmasını önermiştir! (Darbe yapanla darbe yiyenin kol kola gezmesinin bir diğer örneği!) Başkaya'nın dediği gibi bu darbe de tıpkı diğerleri gibi; **"ilerici değildir... ve kitlelerin toplumsal süreci belirleme yeteneğini zafiyete uğratan bir harekettir."** (Başkaya: 1991/178) Dolayısıyla darbe sonrası yaşanan **"demokratik sükûnet"** ancak 30'lu yılların sükuneti ile kıyaslanabilir olmaktadır ve bu şekliyle darbe bu bağlamda devletin reorganizasyonunda bir sıçramayı tanımlar ki, böyle bir sıçramanın herhangi bir parti ya da meclis hükümetleriyle gerçekleştirilebilme şansı yoktur. Yine bu şekliyle 27 Mayıs, kısa bir süre için de olsa; **"cemiyetin"** açık olarak ortaya çıkışını da tanımlar. Darbe yapımcılar neden olarak birçok sorunu sıralama yoluna giderken, gözden saklanmak istenen bu sorunların nedenlerine; ya da bu sorunların gerçek nedeni olan sistemin temel argümanlarına yönelik hiçbir müdahalenin yapılmamış olmasıdır. Aksine alınan kararlar ve uygulamalarla, silah zoru ile susturulmuş ortamda, bu **"nedenler"** kuvvetlendirilmiş; ya da yeni kurum ve oluşumlarla desteklenmiştir. Ekonomik programlar ya da ABD-CIA bağlantısı, darbe sabahı tescil edilip ilgili kesimlere güvence verilirken NATO'ya bağlılık andı içilmekte, gündün güne artan yoksulluğun düzeltilmesine yönelik uygulamalara gidilmeyeceği yönünde sermayeye de güvence verilmekteydi. **"1960 darbesinden 1980 darbesine kadar geçen yirmi yıllık sürede bürokrasi, sanayi burjuvazisinin ön plana çıktığı bir sınıf ittifakı içinde az çok etkin konumunu korudu. Dönemin koşulları ve uluslararası plandaki eğilimler, ithal ikameci sanayileşme modelinin niteliği, 'kalkınmacı bürokrasinin' ekonominin yönetiminde küçümsenemeyecek bir etkinlik sağlanmasına neden oldu."** (Başkaya: 1991/181) Uygulanan ekonomik politikalar kuşkusuz kitlelerin açlığına çare olmak bir yana, onun daha da yoksullaşmasına neden olacak açılımları içeriyordu. Özetle **devlet, 60'lı yılların dünya düzenine uyum sağlama çabası içinde refleks olarak kendisini koruyor ve bu süreçte de partilerini tatile çıkarmakta doğal olarak hiçbir sakınca görmüyordu.**

İcazetle politikaya girenler Yassıada'da **"devletle"** -bu sefer masanın karşı taraflarında olmak üzere- karşılaşırken, darbeciler arasında 50'li yıllarda Amerika'da özel eğitim almış subayların bulunması tarihin bir ironisi olmasının ötesinde **"devlet"** gerçeğini gözler önüne seriyordu. Devlet, denetleme aygıtını 27 Mayıs'tan sonra kurduğu **Milli Güvenlik Kurulu** ile genişletirken, tümüyle politik bir kurum olarak **MGK**, devlet partisinin çekirdeğini oluşturmaktaydı. Beşi asker dördü **"sivil"** (Bu satırların yazıldığı sıralarda gündemi oluşturan yıkıcı-bölücü ve irticai memurlara karşı kanun hükmünde kararname tartışmaları bir gazetenin manşetine şöyle yansımıştı: **Mesaj Alındı: Askerin irticayla ilgili samimiyet testine aldığı iktidar, ilk iş olarak sorun çıkaracak vekilleri kilit yerlerden uzaklaştıracak.** (Radikal 3 Eylül 2000) Bu satırlar şöyle de okunabilir: 1) Asker en azından hükümeti test edecek kadar güçlüdür. 2) Seçimle gelen milletvekilleri kilit görevlerden uzaklaştırılabilir ya da seçimle gelen milletvekilleri, devlet memurlarına -burada cemiyet- hesap vermek zorunda bırakılabilir. 3) Hükümet samimi ise cemiyetten onay alır, yoksa icazet ve muvazaa devredilir; ya da durum-

dan görev çıkarılabilir.) ve cumhurbaşkanından oluşan ve sekreterliğini "genelkurmayın yaptığı MGK, kâğıt üzerinde çoğunluk esasına göre karar almaktaydı. Ancak başlangıcından günümüze dek 'çoğunluğu' sağlayan güçlerin zor desteğine de başvurdukları sıkça görülmektedir. Diğer taraftan MGK'nın çekirdeğini oluşturan silahlı kuvvetlerin, dünyanın hiçbir yerinde olmadığı gibi 'kısa zamanda büyük mali güce erişen Ordu Yardımlaşma Kurumu (OYAK) ile de ekonomide yerini alması, 1960'ların başında yaşanan dönüşüm sonucudur. Söz konusu dönüşüm Ord'yu kurum olarak siyaset ve ticaret yapma imkânına kavuşturmuştur" (Özdemir: 1989/201) İlk OYAK yönetim kurulunda Vehbi Koç, Kazım Taşkent, Behçet Osmanağaoğlu gibi sermaye çevresinin bulunması bir taraftan ordu-sermaye ilişkilerinin giriftliğini gösterirken; ordunun sermaye birikimindeki konumunun da anlaşılması için bir başlangıç oluşturur. (Süvari: 2000/ 28) Diğer taraftan, örneğin Kazım Taşkent gibi isimlerin faşizan örgütlenmelerdeki konumunun da anımsanması yorum alanını genişletmede okuyucuya kolaylık sağlayacaktır. Bu otuzlu yıllarda tek partinin-CHP'nin uyguladığı bir örgütlenme modelidir ve altmışlı yıllarda bir üst kurum tarafından tekrar uygulanmaya başlanmıştır. Bunu tek partili düzene geri dönüşün bir adımı olarak da değerlendirmek mümkündür. Bu şartlar altında anayasadaki -sözde- demokratik açılımlar tartışılabilir olmanın ötesinde tümüyle işlevsizdir ve bununda böyle olduğu izleyen yıllarda görülmüştür. Küçükömer'den alıntı yapan Başkaya ile devam edersek: "Milli Güvenlik Kurulu gibi meclis üstü kurumların varlığı bile bir başına Anayasa'nın ilericiliği tezini yürütmeye yeter. Bir anayasanın ilericiliğini belirleyen, sadece içerdiği bazı maddeler değildir. Asıl belirleyici olan kimler tarafından nasıl yapıldığıdır. İdris Küçükömer; 'Nitekim bazı yazarlar 27 Mayıs Anayasa'sının çok iyi bir anayasa olduğunu söylerler. Bu anayasa kimler için iyi ve ileri idi? Kimler yaptı kimler bozdu? Halk niçin savunmadı? Millet nereye gitti?' derken sorunun bu yanına işaret etmek istiyor." (Başkaya: 1991/179)

İttihatçı geleneği sürdüren subaylar denetimindeki Milli Birlik Komitesi tarafından atanan kurucu meclisin başkanının da Rauf Orbay olması rastlantı değildir. Yapılanma eksiksiz giderilirken ordu hiyerarşisinin de sağlanması ihmal edilmemiştir. Bu olgu, anayasa ile de desteklenerek; silahlı kuvvetler ekseninde örgütlenen devlet partisi güçlendirilmiştir. Bu, aynı zamanda hâkimiyetin millette olmadığı bir kez daha tescil edilmesi anlamına gelir. 1961 anayasası ile genelkurmay, başbakana karşı "sorumlu" hale getirilmiş, ordu hiyerarşisinin belirlenmesinde genelkurmay başkanlığı teklif hakkına sahip olmuştur. Bu ve benzeri yetki genişliği zaten varlığı her zaman tartışmalı olan sivil otoriteyi hiçe indirgemıştır. Ve "Türk Anayasacılık hareketinde Ordu'nun rejim üzerinde kontrol ve gözlem mekanizmalarına sahip oluşu, 1961 Anayasasıyla gerçekleşmiştir. Bir başka deyişle demokratik parlamenter hayatın üzerindeki yeşil gölge, 27 Mayıs 1960 askeri darbesini gerçekleştiren subayların ürünü. Esasen böyle bir sonuçta normal; çünkü askeri darbeler, orduya çok önemli bazı haklar sağlayan anayasal düzenlemelerin öncesinde yapılıyorlar, anayasalar ise askeri rejim dönemlerinde. Ordu, adeta tek kale oynadığı bu maçları, zorlanmadan kazanıyor." (Özdemir: 1991/51) Ancak yazarın da görmezden geldiği bir konu var (bu birçok "sol-Kemalist" yazar tarafından ısrarlı bir şekilde görmezliğe gelinen bir konu-

dur), o da 1960 öncesinde ordunun sivil kıyafetle zaten politikanın içinde olduğu veya belirleyici rol oynadığı. Tek adam dönemini ve milli şef dönemini bu bağlamda değerlendirmemizi kolaylaştıracak verilere sahibiz. DP döneminde ise ordu hiyerarşisinin "**bazı çatlak seslere rağmen**" eski geleneklere bağlı kaldığına dair güçlü kanıtlar mevcut. Darbenin ertesi günü Cemal Gürsel'in, İnönü'yü arayıp "**Sizin sözleriniz bizim için peygamber buyruğu gibidir**" demesi, bu kanıtların ortaya çıkarılmasında ancak zayıf bir başlangıç yapabilecek özelliktedir. (Aydemir: 1975/514)

Milli Güvenlik Kurulu oluşumu, silahlı kuvvetlerin sivil otoriteye karşı mutlak üstünlüğünün sağlanması ve bu durumun korunması için alınan önlemlerle birlikte ordu-sermaye ilişkileri içinde ordunun doğrudan bir sermaye grubu haline gelmesiyle, izleyen darbelerin olası organizasyon sorunlarına karşı da korunması sağlanmıştır. Daha önce de söz ettiğimiz gibi bu model 30'lu yılların CHP'sini anırtmaktadır. Diğer taraftan bu modeli, ordunun günlük politikaya çoğu zaman bir siyasi parti kimliği-kişiliği-üslubu ile müdahale ettiği düşünürse; başka şekillerde de adlandırmak olanaklıdır. Böylesi bir yapılanmanın özellikle "**sol**" tarafından olumlu öğeler olarak değerlendirilmesi ve bu bağlamda "**devrimci subaylar**" söylemi, "**solun**" icazet çabalarından biri olarak değerlendirilmek zorundadır. Aynı zamanda büyük bir ideolojik sapmanın da ifadesidir. Örneğin **Kıvılcımlı, 28 Mayıs'da Cemal Gürsel'e telgraf çekerek "tarhimizde daima kuvvetle çarpan kalbimizin, yiğit ordumuzun kötülüğe baş eğdirişini huşuyla selamlarım. İkinci Kuvayı Milliye Gazamız kutlu olsun. Gerçek demokraside Allah yanıltmasın"** diyebilmiştir. (Kıvılcımlı: 1965/2) Aynı tavır diğer "**sol**" gruplarda da gözlenmektedir. Örneğin **Mihri Belli** darbecilerin bir grubuyla ilişki kurma çalışmalarına girişmiş, **YÖN** dergisi çevresindeki "**aydınlarda**" ordu üzerinden sosyalist devrim teorileri üretmeye başlamışlardır. Bu tavır, MDD-Yön-9 Mart dönemecinden sonra, 28 Şubat darbesi sonrası "**restorasyon**" söylemi ile "**yaşasın laiklik-kahrolsun şeriat**" sloganı arasında, devlet muvazaasında yer arayışına devam etmiştir. 60'lı yılların **YÖN** hareketinde yer alan "**aydınlarmın**" ve diğerlerinin bugün, 2000 yılının son günlerinde buldukları konumların gözlenmesi, davranışlarının izlenmesi ve devlet ile olan ilişkilerinin açıklanması; sosyalist teori ve etik açısından üzücü olmakla birlikte, bir o kadar da öğreticidir.

2) Adalet Partisi ve "Solcu" CHP

Şubat 1961'de kurucu meclisin izin vermesiyle çok partili oyuna kaldığı yerden devam edilir. Sorun, icazet belgesini kaybetmiş DP'nin siyasete nasıl; ya da hangi argümanlarla döneceğidir. 27 Mayıs darbesinin genelkurmay başkanı, ordu içi düzenlemeler nedeniyle emekliye ayrılan **Ragıp Gümüşpala Adalet Partisi** adı altında kurulan ve **Demokrat Partinin "B"** takımının oluşturduğu "**yeni**" partinin başkanı olmuş ve **AP** eski partinin tüm örgütünü neredeyse ele geçirmiştir ve yakın zamanda yapılacak bir seçimleri kazanma olasılığı da yüksektir. Böyle bir olasılık devletin reorganizasyon sürecindeki ilerlemenin yavaşlaması anlamına da gelmektedir. Bu nedenle silahlı kuvvetler denetiminde Milli Birlik Komitesi tüm partilerin katıldığı -belki de katılmasının zorunlu tutulduğu- biri seçim öncesi, diğeri seçim sonrası olmak üzere iki toplantı düzenler. Toplantıya kuvvet komutanları da "**gözlemci**" olarak katılır

ve 27 Mayıs hakkında görüş birliği sağlanır(!) (Aydemir: 1975/541) (Osman Bölükbaşı karşı çıkar gibi görünse de adamlarına bu kararı imzalatarak olası bireysel risklere karşı önlem alır.)

Yapılan seçimlerin sonucu, CHP-AP koalisyonudur ki; bu ikilik yanılısamasının, aslında birin içinde birlik olduğunun ilk örneğidir ve otuz yıl sonraki DYP-SHP koalisyonu gibi hiç de şaşırtıcı değildir. Üstelik demokrasinin gelişmesi ya da demokratik uzlaşma anlamına da gelmemektedir. Sonrası, siyasetten katıl kurallarına göre gelişir: **"General Porter, Demirel'le de görüşmüş ve onu beğenmişti... İlk seçimde iktidara gelmesi kesin olan AP'nin başına geçmesi için gerekli ortamın hazırlanmasını önermişti Washington'a. Washington bu öneriyi uygun bulmuş, Demirel'in hazırlanması için birkaç aylık sabır marjı koymuştu... Gümüşpala'nın beklenmedik ölümünün ardından Porter'in görüştüğü Genelkurmay Başkam Sunay, devreye girmiş ve Saadettin Bilgiç tasfiye edilmiştir. Sunay, Cumhurbaşkanı Gürsel'e verdiği bir muhtıra ile Bilgiç'in gerici olduğunu ve onu ordunun istemediğini beyan etmiştir."** (Parlar: 1996/273) Böylece AP başkanlığına asıl adı **Süleyman Sami Dolaksızoğlu** olan **Süleyman Demirel** getirilir. (Bu, tüm ailenin dolaksızlıktan hızla kurtulma sürecinin başlaması anlamına gelir. Kuşkusuz sermaye ilişkilerindeki etik çöküntünün de bir örneği...) Bu, diğer taraftan, aynı zamanda Türkiye siyasi partiler sistemine uluslararası onayın güçlü bir unsur olarak da girmesinin adıdır.

1965'de AP iktidardadır ve uygulanan politikalar, uluslararası finans çevreleri tarafından belirlenmekte ve ülkenin sömürgeleşmesi için 27 Mayıs'ın sağladığı **"istikrar"** ortamında saptanan yeni ekonomik programlar ya da sömürgeleşme sürecine yeni katkılar AP hükümeti ya da hükümetlerince koşulsuz uygulanmaktadır. Dönem boyunca hükümetler **"uluslararası kapitalizmin oluşturduğu yeni ekonomik düzenlemeyi korumak ve kollamak üzere bir dizi siyasi, sosyal ve polisiye önlem almıştır. Örneğin kapitalist enternasyonal uyum içinde çalışabilecek, Amerikan değerlerini benimsemiş bürokratların yetiştirilmesi çok önem verdiği önlemlerden biridir."** (Erbil: 1998/119) Ayrıca CIA etkinliğinin artırılması, ABD patentli Türk-İş adını taşıyan sarı sendikacılık hareketinin güçlendirilmesi, MHP ve yan kuruluşlarının desteklenerek gladio tipi gizli ya da açık militarist örgütlenmelere gidilmesi ve benzer birçok uygulama AP'nin devlet partisi olması yolunda önemli başarıları temsil eder. Başarılı bir AP, kendisinden ayrılanlara kurdukları Güven Partisi (Turhan Feyzioğlu) ve Demokratik Parti (Ferruh Bozbeyle) gibi stepneleri de en azından bir süre için gereksiz kılmaktadır. Ancak bunalım, nedenler değişmediği için devam etmektedir. Bu da Celal Bayar'ın sürekli hatırlatma gereği duyduğu **"komünizm tehlikesini"** gündeme getiriyordu. Türkiye İşçi Partisi'nin meclise girip **"cumhuriyet tarihinde görülmemiş"** bir şekilde tartışma başlatması, devletin tüm kurumlarını gözden geçirmesi için adım atmasına yol açtı. İşçi ve öğrenci hareketleriyle de desteklenen sol muhalefetin gittikçe güçlenmesi sonucu devletin kendisine yeniden çekidüzen vermesi gündeme gelmiştir. Ordu, komünistlere karşı dikkatli olunmasını ister ve mecliste TİP'e karşı saldırılar yoğunlaşırken; partiler düzeyinde, konumuz bağlamında üç önemli adım atılacaktır. Bunlardan biri, CHP'nin kendisini **"ortanın solunda"** olarak tanımlamasıdır ki, on yıllarca faşist örgütlenmeyi faşizan politikaları benimsemiş totaliter bir parti ve bu partiyi taşıyan ülkenin tarihi için trajikomik bir durumdur. **Bü-**

lent Ecevit, Turhan Feyzioğlu ve Coşkun Kırcı gibi darbe dönemlerinde has devlet adamlığına soyunanlar tarafından dile getirilen ve **İsmet İnönü** tarafından da hemen kabul gören "**ortanın solu ideolojisi**" devletin bir koruma refleksi olarak da tanımlanabilir. DP-CHP ikiliğinin devam etmesi bu yolla sağlanacak ve bu ikili yapı sözde sivil otoriteyi temsil edecektir. Programın başarısı ikiliğin öyleymiş gibi sanılmasıyla doğru orantılıydı ve çoğu zaman başarılı olduğu söylenebilir. CHP artık ortanın solunda ya da sosyal demokrat bir parti olarak devletten aldığı göreve devam edecekti. İnönü "**ortanın solu**"nu CHP'nin var olan altı ok-devletçi geleneğinin doğal bir sonucu olarak gösterirken, hareketin esas savunuculuğunu "**anti-komünist**" Bülent Ecevit'in yapması sahnelenen oyunun trajikomik olmaktan çıkıp farsa yönelmesi sonucunu doğuracaktır.

Sola karşı diğer iki adımı milliyetçi-faşist akımların ve sokak gücünün devlet himayesinde kuvvetlendirilmesi ve güçlü bir kontrol mekanizması oluşturacağı düşünülen İslamcı hareketlerin desteklenmesi oluşturur. 1980 yılına kadar devlet partisini bu dört oyuncu temsil edecektir, -Ek 6-

3) **Türk-İslam Sentezleniyor!**

Daha önce de söz ettiğimiz gibi; **İttihat Terakki ile kendisine yaşam alanı bulan Türkçü-Turancı ideoloji- CHP iktidarları döneminde devlet himayesinde koruma kollamaya alınmıştır.** Nazi hayranlığı ile beslenen ideoloji, bu dönemde CHP'nin ya da devletin kendisine sağladığı örgütsel kolaylık ortamında kadrolarını yetiştirmiş ve bu kadroların deneysel eylemleri hukuki güvenceye alınmıştır. DP yıllarında ise, savaş sonrası yenedünya düzeninin ABD-CIA kanadındaki gelişmelerden birebir etkilenen **Türk faşistleri, kontrgerilla eksenindeki eğitim eksikliklerini Teşkilat-ı Mahsusa geleneğinin etkisiyle de kolayca gidermişlerdir.** 27 Mayıs darbesinde iktidara el koymayı deneyen hareket, henüz sırasının gelmediği düşünülmüş olsa gerek yönetimden uzaklaştırılmış, bunun üzerine başlıca kadrolarda kendilerine yakın buldukları partiler aracılığıyla TC tipi politik yaşama başlamışlardır. Alpaslan Türkeş'in CKMP yönetimine gelmesi ve ardından 9 Şubat 1969'da partinin adının Milliyetçi Hareket Partisi olmasıyla da süreç tamamlanmıştır. Parti ideolojik olarak ırkçılık-Turancılık ve anti-komünizm ekseninde bir çizgi ile kendisini tamamlarken; örgütlenmesi, tüümüyle ocak tipi, Nazi partisi örgütlenme modelindedir. Ve parti ideologlarınca amaç "**yeni bir devlet düzeni kurmak**" olarak belirtilmektedir. (Ağaoğulları: 1998/216) İdeolojisi 30'lu yılların CHP'nin dokuz umdesini hatırlatan "**dokuz ışık**"la tanımlanmaktadır. Ancak bu hedefin, daha sonra var olanı; var olduğu haliyle korumak, şekline dönüştüğü görülebilir. **Ülkü Ocakları** adı da verilen gençlik örgütlenmesinin temel amacı, "**korumaktır**". Koruma, bir görev olarak verilmiş ve on yıllar boyu başarıyla uygulanmıştır. Yetersiz kaldığı yerlerde ya devlet MHP'yi bir kenara iterek doğrudan işin içine girmiş ya da ona gerekli olan lojistik desteği vermekte hiçbir sakınca görmemiştir. Örneğin 12 Mart darbesinde hiçbir şekilde "**yara almamış**", 12 Eylül darbesinde ise bir süre içerde tutulmaları uygun görüldüyse de, sermaye ile ilişkileri geliştirilerek ya da devlet için örgütlenmelerde aktif rollerle palazlandırılarak, 28 Şubat darbesiyle iktidara gelmeleri sağlanmıştır. 40 yıl süreyle devlette en önemli görevlerde bulunmuş **Süleyman Demirel**'in MHP'yi kastederek, "**bana sağcılar suç işliyor dedirtemezsiniz**" sözü bile

MHP'nin devlet içindeki rolünü açıklamaya yeter. 90'lı yıllara kadar küçük bir oy oranı ile görevini başarıyla yerine getiren partinin, önemlice kitlesel desteğinin etnik ve dinsel farklılıkların olduğu **Yozgat, Erzincan, Sivas, Maraş** gibi illerden gelmesi de, partinin gelişmesinin; özellikle bu illerde desteklendiğinin örnekleriyle beraber ele alındığında yüklenilen görevin niteliği, ya da verilen icazetin içeriği daha iyi anlaşılabilir. (Ağaoğulları: 1998/230)

İrkçı sağın parti olarak örgütlenmesi, 1923'ten; hatta 1913'ten beri devlet erkini elinde tutan bir kısım gücün "**sivil**" örgütlenmeyi seçmesinden başka bir şey değildir. Bu yanılsamalı durum, diğer taraftan devletin gerçek kimliğinin de gizlenmesine aracılık etmektedir. Susurluk ve benzeri birçok "**olayda**" açığa çıkan MHP kadroları ile devlet kadrolarının içiçeliği bu "**gizliliğin**" sahteliğini de ortaya çıkarmaktadır. "**MHP'nin 1973 yılındaki bir propaganda kitapçığında 'ülkücü gençliğin, 12 Mart muhtırasıyla vazifesini şerefli Silahlı kuvvetlere devrettiğini'**" açıklaması da, gizliliğin aynılıkla çakışmasını gösteren bir örnek olarak değerlendirilebilir. (Ağaoğulları: 1998/234)

MHP'nin devlet kurumlaşmasındaki yerini konumuz bağlamında özetlersek; **MHP, devletin güçlü bir ideolojik yönelimini temsil etmektedir, kimi zaman -şimdiye kadar çoğu zaman- bu ideolojik yönelim başka yollardan iktidara geldiye de parti olarak iktidara gelmesi denenebilir** olmalıdır. Bunun dışında şu ana kadar birçok yazar tarafından asıl işlevi, sokak gücünü oluşturmak ya da "**devlet suç işlemeyeceğine göre**" bu işe taşeronluk yapmak gibi gösterildiyse de, devlet ideolojisinin sivil iktidar araçlarından biri olarak görmek kanımca bu partiye daha doğru bir yaklaşımı oluşturmaktadır. 1982'de hazırlanan MHP iddianamesinden aktaran Ağaoğulları'ndan uzunca bir alıntıyla bu ilişkinin MHP yorumuyla devam edelim: "**Ordu içindeki bir gruba bel bağlayan ve sürekli olarak askerlerin müdahale etmesini isteyen MHP, çeşitli etkenlerin yardımıyla 1980 askeri darbesini tahrik etmeyi başardı. Bununla beraber, her ne kadar ideolojisi iktidarın yeni sahiplerinin Kemalizm'e otoriter, baskıcı ve milliyetçi bir nitelik veren anlayışları ile birçok noktada kesişiyor ise de, MHP bu darbeyi kendi amacına yönlendirmede başarılı olamadı; ancak bu yakınlık, onun baskılardan görece uzak tutulmasını sağladı.**' **Türkeş ile arkadaşlarının 163 avukatının ortak imzasıyla hazırlanan ve 4 Ekim 1982'de askeri mahkemeye sunulan dilekçede 'MHP'nin seçim beyannamesindeki istekleri hakikat oldu... Alpaslan Türkeş ve lideri bulunduğu MHP'nin tutum ve davranışları bugün fiilen uygulanmaktadır' denilerek sanıkların salıverilmesi isteniyordu.**" (Ağaoğulları: 1998/235-236)

"**Sentez**"in İslam kanadı da tıpkı diğerinde olduğu gibi, devletin kuruluş sürecinin başından itibaren korunan-kollanan bir konumda varlığını sürdürüyordu. Bu anlamda şeriata karşı çıkış ya da laiklik vurgusu ancak tek parti denetiminde bir retorikten başka bir anlam taşımamaktaydı. Kontrol dışına çıkan "**İslam**" ve böyle bir İslam'ı sahiplenen muhalefet en kısa zamanda ve gerekli bütün araçlar kullanılarak bastırılıyor; ya da yok ediliyordu. Çoğu zaman bu söylem -TCF ya da SCF'ında olduğu gibi- diğer muhalefetin susturulması için bir araç işlevi de görmekteydi. **Diğer taraftan dinci kesimlere karşı zor uygulamalarıyla birlikte, hukuki olarak da siyasi alanları neredeyse tümüyle olmak üzere kapatılmıştı.** Böylesine bir kanalda gelişme olanağı bulan laiklik ya da şeriatçı kalkışma söylemi devletin temel

ideolojik argümanlarından biri haline getirildi. Kuşkusuz bunu en çok sahiplenen de kendisini "sol" olarak tanımlayan ve bu yolda gerektiğinde "cuntacı" dahi olabilen "aydınlar" olmuş; hatta kimi zamanlarda "sosyalist partilerin" başlıca politika alanı haline gelmiştir. Din unsuru, devletin politik arenadaki en önemli manevra alanlarından biri olmuştur. Ve bu bağlamda ulaşılan yer "devletin dini" olgusunun ortaya çıkmasıyla tanımlanabilir. **"Devlete mas olmuş haliyle din, laiklik olgusunun tümüyle yeni bir dinden başka bir şey olmadığını"** bize konumuz bağlamında bir kez daha gösterirken; **egemen güç olarak devletin olduğu her yerde herhangi bir şekliyle din olgusu ortaya çıkıyor. Laiklik, bu çıkış şekillerinden; ya da yeni dinlerden yalnızca biridir.** (Ersoy: 2000/66) Dini bu haliyle kontrol altında tutmak isteyen devletin bu olguyu çok iyi değerlendirdiği Türkiye örneğinde de rahatlıkla izlenebilir. **Cumhuriyet'in ilanından sonra hilafetin kaldırılmasıyla birlikte siyasal müdahale başlamış ve din olgusu laikliğin benimsenmesinden sonra devletin denetimi altına girmiştir. DP muhalefetinin yoğunlaştığı günlerde, CHP içinde laiklik anlayışının eleştirilmesi ve bunun ardından imam hatip kurslarının ve ilahiyat fakültelerinin açılması, hacca gidişin desteklenmesi, türbelerin açılması, ilkokul müfredatına din dersi konulması dinin devletçe politik kullanımına örnek olarak anlamlıdır.** (Toprak: 1998/248) Üstelik bu dönemde milli şefin başbakanının Şemsettin Günaltay gibi İslamcılığı ile tanınan eski bir ittihatçı olması rastlantı değildir. (Ve kendisi muhalefette olsa 163'den ya da bugün yaşasa 312'den defalarca mahkum olabilecek özelliklere sahiptir !) Ve 1949 yılındaki CHP ile 1974 yılındaki CHP-MSP koalisyonu bu anlamda tümüyle birbirinden farksızdır.

Din olgusunu benzer kullanımı daha sonraki yıllarda DP iktidarında da devam eder. **Tarihçilerin DP'yi bu bağlamda suçlaması ve CHP'ye ilerencilik yüklemesi anlaşılması çok kolay tarih tahrifatından başka bir şey değildir. 27 Mayıs darbesinden sonra yükselen muhalefet, doğrudan İslam'ı kullanan bir parti örgütlenmesini devletin bekası için zorunlu kılar ve "Milli Eğitim Bakanlığında çalışan Amerikalı uzmanlar ile AID'm (Amerikan Kalkınma Örgütü) yürüttüğü ortak bir proje neticesinde, 1962 yılında bir öneriler demeti Türk hükümetine sunulur. Bu rapora göre toplumsal muhalefetin yükselişini durdurmanın ve Kürt sorunuyla mücadelenin en iyi yöntemlerinden biri dinci bir partinin kurulması, geliştirilmesi ve etkin bir konuma getirilmesidir. Bu AID destekli devlet projesi, 1969'da yürürlüğe konmuş ve Milli Nizam Partisi kurulmuştur. 12 Mart'ta tarafsız görüntü vermek isteyen yönetim, TİP ile birlikte MNP'yi de kapatmıştır. Sol güçlerce temsil edilen radikal-laik toplumsal muhalefet ezilmiştir. Orgeneral Muhsin Batur, Sunay-Tağmaç-Türün ekibinin sözcüsü Or. Gen.Turgut Sunalp İsviçre'ye Erbakan ile görüşmeye gönderilmiştir. (işkence söylemi ile ünlenen(!) Turgut Sunalp'in 12 Eylül darbesinin başbakan adaylarından biri olduğu ara not olarak anımsanmalıdır.) Erbakan, askerlerin isteği üzerine Türkiye'ye dönmüş ve MSP'yi kurmuştur. Ecevit'in, AID önerisine dayalı, militarist güçlerin desteği ile kurulan, özel harpçi subaylardan Turgut Sunalp'in teşviki ile çalışmalarını başlatan MSP'yi güçlendirmesi önemlidir.** (Parlar: 1996/288- 289) Sadece kişiler arasındaki ilişkilerden yola çıkılarak devletin korunma refleksinin ve bu refleksin bir bütün içinde -devlet bütünlüğü- ki, hareketlerinin gözlenmesi olanaklıdır. Milli Selamet Partisini o ana

kadarki kurulan düzen partilerinden ayıran en önemli unsur "**din**" olgusunu "**milli görüş**" adı altında ideoloji olarak sunmasında yatar; ancak sunuşu tanımlayan programın diğer partilerden pek de farklı olmadığı görülür. Din, pragmatik olarak günlük politikaya sokulmuş böylece yığınların kontrolü için bir kanal daha açılmıştır. Diğer taraftan Anadolu sermayesine dinsel içerikli söylemi ağır basan bir partide örgütlenme ve kendini yeniden tanımlama olanağı da verilmiş olmaktadır. "**Diğer bir deyişle, MSP ideolojisi gerek ekonomik, gerek kültürel açıdan merkezdeki elitlerin dışına itilmiş 'küçük adam'a korkmaması gerektiğini aşmıştır. Korkmamalıdır; çünkü endüstrileşme MSP'nin istediği biçimde gerçekleşirse, arkasında ümmet vardır.**" (Toprak: 1983/2110) Ancak devlet açısından bir diğer sorunu ise tekelleşen sermayeye karşı orta sermaye hareketlerinin denetlenmesinin sağlanmasıdır. Bu da MSB'ye verilen ikinci bir görevi oluşturur. Bu görev, kimi ileri gidişlerin zorunlu törpülenmesi içeren aksamalara rağmen günümüze dek başarıyla yerine getirilmiştir.

4) 12 Mart

Bu iki oyuncunun (MSP ve MHP) rol dağılımı, 12 Eylül öncesinde ve sonrasında niceliksel olarak farklılık gösterse de, nitelik farkı yoktur. 12 Mart'ta generaller bir daha iktidara geldiğinde ya da iktidar bir daha işlerin düzeltilmesi için SKP'ye bırakıldığında bu iki partinin kalıcı kadrosu oluşmuş ve görev dağılımı tamamlanmıştır. Darbenin asıl görevi "**bol gelen anayasanın daraltılması**" ve sol açılımların akla gelebilecek her türlü baskı yoluyla engellenmesidir. Her zamanki gibi sol'a karşı geniş bir saldırı başlatılırken aynı zamanda çekirdek devletin güçlendirilmesi içinde çalışmalar yapılmıştır. Muvazaa parti(ler) için kendilerine çekidüzen vermelerini sağlayacak sömestr tatili, ordu denetiminde uygulamaya sokulur. CHP başkanlığına "**ortanın solunu**" daha iyi kontrol edebilecek **Bülent Ecevit** gelirken, diğer partilere dokunmamaya neredeyse özen gösterilecektir. Sömestr bir dizi "**bağımsız**" hükümetle geçiştirilir. Hükümetler ordu desteğinde balyoz harekâtı gibi uygulamaları yürütürken, darbe yapılanların aktif politikaya devam etmelerine izin verilmesi anlamlıdır. Bir o kadar anlamlı olan konuda milletin vekillerinin duruma gösterdikleri içten katılım tepkisidir. "**Erim Hükümeti, bu destekle meclisten rekor bir güvenoyu aldı ve işe iki icraatla başladı: İki Genelkurmay Başkanının makam otosunun protokoldeki yerini yükseltmekti. İkincisi ise Amerika'nın yıllardır ısrar edip yaptıramadığı haşhaş ekim yasağını uygulamaya koymak...**" (Demirel) (Birand-Dündar-Çaplı: 1994/223) Ardından sıkıyönetim ilan edilir. Sıkıyönetimi ise "**sivillerin**" yapamayacağı bir işin yapılması izler ki; bu, anayasa değişikliğidir. Ordunun emrine uyan Erim "**bu anayasa bize lükstür**" der, darbeci paşa Tağmaç ise "**sosyal uyanışın ekonomik kalkınmayı aştığı, bunun durdurulması gereğinden**" söz eder. Diğer taraftan 1970 yılındaki muhalefet güçlerinin dağılımı ve etkisi incelendiğinde görülecektir ki, devlet bir işbölümü yapmıştır. Beklemeye tahammülü olmadığı için SKP iktidardadır. Üzerinde önemle durulması gereken bir konu, partilerin ve parlamentonun ordu hükümetlerine verdiği tam destektir. Bütün gerekli değişiklikler çoğu zaman hiç tartışılmadan parlamentoda onanır. Bir kez daha parlamento, sekreteryadan başka bir şey olmadığını ve olamayacağını göstermiştir. Darbe yiyen bir parlamentonun, darbecilere itaatkâr durumunun tanımlanabilmesi; ancak "**demokrasi**" alanı dışında olanaklıdır. Böylece parlamentonun TC

tipi demokrasideki konumda bir kez daha açığa çıkmış olmaktadır. Gerekli değişiklikler tamlandığında ya da muhalefeti denetlemenin yollarını arttıracak önlemler alındığında "**sivil demokrasi**" oyununa askerlerden seçilmiş bir cumhurbaşkanı eşliğinde 1973 yılında dönülür.

Dönüş, bir dizi cephe hükümetiyle gerçekleşecektir. Bunlardan ilkinin CHP ile MSP'nin yaptığı koalisyon oluşturur ki, daha önce de söz ettiğimiz gibi bu hükümet neredeyse birebir olmak üzere 1949 yılındaki CHP profilini yansıtır; tabii ki, egemenlerin çıkarlarına uygun bir dil kullanmaya özen göstererek! Bu hükümeti, geleneğin takipçisi "**Milliyetçi Cephe**" hükümetleri izler. Hükümetler **Adalet Partisi, Milli Selamet Partisi, Cumhuriyetçi Güven Partisi** ve **Milliyetçi Hareket Partisi** koalisyonlarıyla kurulan iç savaş hükümetleridir. Yetmişli yıllarla birlikte, devlet içinde de jure kadrolaşma sıkıntısı çeken Türkçü ve İslamcılar, "**sentez oluşturarak**" önemli kadroları bir daha bırakmamacasına ele geçirirler. Böylece hükümet ortağı olmanın verdiği avantaj iyi değerlendirilir ve ordu, MİT, polis, bakanlıklar ve kamu işletmelerinde kadrolaşma tamamlanır. (Özdemir:1989/247) CHP'nin tek parti, DP'nin iki partili düzeninde yaptıkları kadrolar yenilenerek bir kez daha uygulamaya sokulur. Bu devletin resmi ideolojisinin yenilenmesi, egemen ideolojinin gözden geçirilmesi anlamını taşır. Sadece kadrolardan ve kadroların hareketlerinden yola çıkılarak "**ideolojinin**" farklılık içindeki aynılığını gözlemlemek olanaklıdır Kendini "**solcu**" olarak tanımlayan, ertesi gün "**ırkçı**" ya da "**İslamcı**" olabilirken faşist parti üyeleri demokrasi -belki de daha ilginç özgürlük- havariliğine soyunabilmektedir. Devletin "**önemli**" kadrolarında görev almış kişilerin 12 Marttan 28 Şubat sürecini de kapsayacak bir şekilde hareketleri gözlemlendiğinde bu net bir şekilde görülebilir.

5) "**Our boys done it!**"

12 Eylül darbesini pentagon bu sözlerle karşıladı. Daha sonradan yenedünya düzeni adını alacak operasyonlar dizisinin Türkiye kanadında önemlice bir adım atılmış oluyordu. Bu önemli adımın arkası geldi: "**Biz, büyük bir mücadeleden sonra, 1979 başlarında IMF ve OECD ile geniş kapsamlı bir yardım anlaşması imzalamıştık; fakat bu yardımın akışını hızlandıracak işlemler sürekli geciktiriliyordu. Askeri müdahale olunca yardımın büsbütün kesileceğini, o yüzden Türkiye'nin çok sıkıntıya düşeceğini düşündüm ve kaygılandım. Fakat tam tersi oldu. Dış yardım akışı askeri müdahaleden sonra hızlandı. Anlaşılan dış yardım musluklarını ellerinde tutan bazı dış çevreler, musluğu açmak için böyle bir durumu beklemişlerdi.**" (Ecevit: 4 Ağustos 1989 Milliyet) (Erbil: 1998/152) Bir politikacının -eğer yalan söylemiyorsa- ve 24 Ocak adı verilen sömürü kararlarının gerçek niteliğini göremiyorsa, bu olguyu anlayamamasını şaşkınlıkla karşılamak gerekir; ancak **Türkiye gibi ülkelerde, "politikacıların" sanal oldukları anımsanırsa** bu şaşkınlık yerini gerçeğe bırakır. 12 Eylül ve sonrasında incelenmesi egemen sınıfın gereksindiği düzenlemelerin bir devlet partisi titizliği ile yerine getirildiğini ve bu süreçte diğer oyuncuların; partilerin ve politikacıların işlevlerinin de geçtiği bulandırma olduğunu ortaya çıkaracaktır. Üstelik en temel düzenlemeler ve yaklaşımlar ayrıntıda değil, doğrudan ana ekseninde yapılmış ve tabii ki sahip olunan güçten ve bu gücün yarattığı zordan yeterince destek alınmıştır: "**Önce MESS başkanı başbakanlık müsteşarlığına getirildi; ancak yeterli manevra alanına sahip değildi: 12 Eylül darbesi yapıldı; ki, bu aslında darbe de sayılmazdı, genelkurmay başkanı ve kuvvet komutanlarının denetiminde**

gerçekleştirilmiş, MESS başkanı da başbakan yardımcılığına getirilmişti. Türkiye'nin talancı büyük sermayesi, faşizmini de doğrudan devlete kurdurtuyordu. İşte bu yüzden de askeri dönemi geçici, askeri düzeni ise kalıcı kılmak gerekiyordu: 82 anayasasıyla, askeri olağanüstü bir ara döneme tekabül ettiği, zaten baştan açıkça kabul edilmiş düzenleme ve uygulamaları, temel ve kalıcı bir yasal çerçeveye oturtulup, demokrasi adı altında meşrulaştırılacaktı." (Cangızbay: 2000/75) 12 Eylül faşizmi, devletin tüm zor kurumlarına ve kitleleri yönlendirmeye çalışan devlet partilerine karşın yükselen devrimci muhalefeti susturmak ve bu ortamda emek sömürsünü yoğunlaştırmak amacıyla bir kez daha "**cemiyeti**" doğrudan iktidara getirdi. Darbe öncesi yaratılan CHP-Milliyetçi Cephe taraflı sahte sağ-sol ikili yapısının da yükselen mücadeleyi durduramayacağı açıktı. Tekellerin desteği ile iktidara gelen cunta, sermayeyi güldürmek için elinden gelen her baskıyı uygularken; partilerin görüntü ölçeğinde bile silikleşmesini sağlayacak önlemleri de alıyordu. İstenen, yeniden tek parti rejiminin kurulmasıydı ve devlet düzeninde yetmiş yıllık tecrübe çok partililiğe gerek olmayacağını göstermişti! Ne var ki, bu çağda bunun yolu bütün partileri görüntüde bile aynı kılacak müdahalelerle olabilirdi. Partilere müdahale bu şekilde gelişirken, partiler üstü "**cemiyet**" olgusunun da güçlendirilmesi gerekirdi. Milli Güvenlik Kurulu tek erk odağı haline getirilirken, MİT güçlendirildi; özel ordu, kontrgerilla örgütlenmesi gözden geçirildi ve - şimdilik kaydıyla- kapatılmış bir partinin sokak gücü ile yardımlaşarak hedeflere ulaşıldı. Ve "**hâkimiyetin kayıtsız şartsız milletin olmadığı**" bir kez daha tescil edildi.

Kurguda, Susurluk'ta küçük bir açık verilse de bu açık, "**mülkün temeli olan adalet**" desteği ile giderildi. Devletle bütünleşmesi birebir gözden geçirilen partilerin çeteleşmesi sağlandı. Kimi silah, kimi uyuşturucu kimi ise ihale işlerine bakmakla görevlendirildi ve her birinin isimleri ve gelenekleriyle özdeşleşen "**ideolojileri**" yeniden gözden geçirilerek aşırı bulunan kısımların törpülenmesi sağlandı. Böylece darbeci generallerden **Bedrettin Demirel**'in de dediği gibi, 1965'te uygulamaya sokulan "**Devleti Kurtarma Planı**" (Dev-Kurt) başarıyla tamamlandı. (Parlar: 1996/312) **Bu plan milyonların işkenceden geçirilmesini, on binlerin yurt dışında yaşamaya mahkûm edilmesini, binlerin öldürülmesini içeriyordu.**

12 Eylül demokrasisinin ilk partisi, **Milliyetçi Demokrasi Partisi**; kontrgerillacı ve işkenceci orgeneral **Turgut Sunalp**'e kurdurulur. Parti, çoğunlukla askerlerden oluşmakta ve kurulmadan önce **Evren ve Bayar**'dan icazet almak ihmal edilmemektedir. (Soysal: 1983/2132) Zaten partilerin kuruluşu, beş kişiden oluşan cuntanın keyfine bırakılmıştır. Ve hiç kuşkusuz bu beş kişi, devletin bekası için en doğru kararları vermektedir! Ardından sol'u temsil etmesi uygun görülen **Halkçı Parti**, başbakan müsteşarına kurduruldu; bunda da öncekinde olduğu gibi cunta ile temas ve erke sahip olan cuntacıların görüşleri temeldi. Üçüncü parti ise **yağma-sömürü ve hırsızlığın bir başka dönüm noktası olan 24 Ocak mimarına, DPT ve başbakanlık müsteşarı Turgut Özal'a kurduruldu.** Ve bir süre başka partiye gereksinim olmayacağı düşünülmüş olacak ki, diğerlerine izin verilmez. Partilerin sermaye grupları ile ilişki kurmasına özen gösterilir ve bu bağlamda söylemleri ve hatta programları arasındaki fark da, en aza indirilir. **Burada bir kez daha anımsatılması gereken nokta, parti programlarının ancak bir kâğıt parçası kadar işlevi olduğudur** ve bu haliyle de program-

lar ancak muvazaa oyununun bir parçası olarak değerlendirilmelidir. Sözde program farklılıklarına rağmen iktidara gelen tüm partilerin tek bir programı uygulamaları ve bu tek programın dışına çıktıklarında ise aldıkları icazetin "**cemiyet**" tarafından gözden geçirilmesi, programların işlevsizliğinin yeterli kanıtıdır. Kurdurulan üç partiyi "**geleneksel**" partilerin yeniden kurulması süreci izler. Bu süreçteki tüm tartışmalar anımsandığında görülecektir ki; -daha öncekilerde olduğu gibi- tartışma ya da siyaset, kişisel düzeyde ya da kişiler üzerinden yapılmakta, temel konulara temel yaklaşımlar ise muvazaanın tüm taraflarınca genel kabul görmektedir. Bu, daha önceki dönemlerden taşınan modelin yeni ekipmanların katılımıyla tekrarından başka bir şey değildir. Halkçı Partinin, CHP'den devralınan geleneği hakkında sürdürmeyeceği görüldüğünde, vefaht İnönü'ye **Sosyal Demokrasi Partisi** adını taşıyan "**sol**" bir parti kurdurulur. "**Demokrat**" olduğu iddiasını ısrarla taşıyan -ya da taşıtılan- İnönü, parti kuruluşundaki tüm aşamalarda cuntanın müdahalesini onaylar; ona göre bu süreç, zaten demokrasidir(!): "**Demokrasiye geçiş değil, sahip çıkma dönemindeyiz. Geçici maddelere bakarak 'geçiş dönemindeyiz' demek doğru olmaz. Sahip çıkmak demek, artık demokrasi içinde yaşıyoruz, demokrasinin kurum ve kurallarını yaşatmak zorundayız demektir. Çünkü demokrasiye geçiş değil sahip çıkma dönemindeyiz.**" (Turgut: 1986/315) Sözleriyle 1985 yılında faşist cunta dönemini "**demokrasi**" olarak adlandıran bir "**sosyal demokrattan**" daha iyi bir oyuncu olmayacağını balkondaki seyirciler hariç, devletin çok iyi bildiği kanısındayım. Nitekim **İnönü, Sosyal Demokrat Halkçı Parti** sürecinde yüklenilen görevi başarıyla yerine getirmiş ve ANAP hükümetleriyle başlayan, emeğin sömürülmesi müdahalelerine son katkıları 1930-1946 CHP yıllarını anımsatan, DYP-SHP koalisyonunda yapılmıştır. Bu dönemdeki "**sosyal demokratların**" ekonomik konularda aldıkları kararlar, birçok neoliberal-faşist partinin altına imza atmaktan korkacağı kadar acımasız bir şekilde sömürüyü onaylar niteliktedir. Aynı katkılar "**özgürlükler ve insan hakları**" konularında da başarıyla yerine getirilmiştir. Bu baş aktörün devlet yapılaşmasında ancak bir figüran kadar görevi vardır: "**milli şef**" ideolojileriyle yükseltelen bir babanın soyadına dayanarak "**solcu imiş gibi**" görünmek!

Din kontrolü ise MGK-cuntadan bir partiye devredilir: **Refah Partisi**. **RP'nin 12 Eylül cuntasının attığı temeller üzerinde hızla yükselmemesi için hiçbir engel yoktur. Yeter ki, devlet dininin sınırları zorlanmasın; ya da devlet dini-laiklik dışında yeni bir tanımlama yoluna gidilmesin.** RP'nin, parti olarak mücadelesi bu alanda "**cemiyete**" güvence vermek şeklinde oluşmuştur. "**Gerçek özelleştirmeci biziz... IMF ile en iyi anlaşmayı biz imzaladık... iddialarıyla ortaya çıkmaya başlayan ve 'Adil Düzen' adı verilen reçete üreten**" (Çakır: 1996/1265-1266) RP'lilerin ekonomik politikalar konusunda ya da sömürünün devamlılığı konusunda devlet üslubuyla çatışan bir noktaları yoktur ve iktidarları süresince de bu görülmüştür. Tüm sermaye ve çete ilişkilerini ve sömürü düzenini korumaya alan 28 Şubat darbesinin politik söyleminin devlet dışı din üzerinde odaklaşmasının da RP açısından anlamı açıktır. Mesaj alınmış ve Refah yoluna "**Fazilet Partisi**" adı altında ABD koruması arayarak devam etmeyi uygun görmüştür.

DP ve AP geleneğinin devamının sağlanması ise tüm kuru gürültülere karşın çok daha kolay olmuştur. **Evren-Özal ve Demirel** arasındaki (varmış gibi görülmesine özen gösterilen) kişi-

sel çekişmeler kolaylıkla bir yana bırakılabilir; hatta tüm bunlar en ucuzundan bir temaşa olarak da değerlendirilebilir. (Tekrar soralım: Darbe yiyen ile darbe yapanların daha sonra kol kola gezdikleri nerede görülmüştür!?) Ekonomik politikaları başat bir şekilde uygulanan "**bir bilen**" hariç, neredeyse tüm kadrosu iktidarda olan bir parti ne kadar yasaklıdır? Sorun, miras üzerinden rant yemektir ve kuşkusuz bu, kişisel sorundur. Çünkü uygulanan ekonomik politikalarda sömürü ilişkileri üzerinden her türlü hırsızlık ve yolsuzluk, "**köşe dönücülük**" adı verilen insanlık dışı ideolojiler açısından kabul edilebilir ve hatta gerektiğinde hukuka uydurulabilir yaşam şekilleridir. **Büyük Türkiye Partisi** üzerinden uzlaşmalarla birlikte **Doğru Yol Partisine** giden yol bu şekilde açılmıştır. **Doğru Yol**'un iktidar serüveni **ANAP**'inkine benzer. İktidar kadrolarına ve iktidardan uzaklaştırıldığında ise devletin bekasına katkısını sürdürecektir **Demokrat Türkiye Partisi** adı altındaki stepne kadrolara sahiptir. "**Fikirleri iktidarda kendileri hapiste**" olanlar ise yeniden partileşme icazetini Muhafazakâr Parti'yi kurarak alırlar. Parti kadrosu **MP'den CKMP'ye ve MHP'ye** eskilerin tümünü içeriyordu; bunu **Milliyetçi Çalışma Partisi** izler. Parti RP'nin listesinden meclise girer ve **Milliyetçi Hareket Partisi** adını alana dek devlet içinde kadrolaşmaya meclis üzerinden hız verir. MHP'nin oluşumuyla da "**12 Eylül'e tepki bağlamında geliştirdiği devlet ve rejim eleştirisine de paydos edip, ideolojik olarak kutsallaştırarak milletin varlık koşulu saydığı Devlet**'le yeniden ve eskisinden de güçlü bir biçimde özdeşleşti. **MHP'nin devletle barışması karşılıksız kalmadı; bürokrasideki kadrosunu ciddi biçimde geliştirmesini sağladı. Bu dönemde MHP'nin devletle mutlak derecede özdeşleşmesinin can damarı, kuşkusuz Kürt meselesidir.**" (Bora: 1996/1278) Kadrolaşma kontrgerillanın "**Kürt meselesi**" üzerinden reorganizasyonunu içeriyordu ve bu kadrolaşmanın uzandığı son nokta "**Susurluk**" tu. Kadrolarını **ANAP, DYP** başta olmak üzere diğer partilere de dağıtan bu vurucu güç, 12 Eylül öncesine göre daha açık bir bütünleşme ile bir kez daha iktidarın korunma ve kolanmasına hizmet ederken, 1999'da sivil iktidarı "**milliyetçi sol**"la paylaşacaktı. MHP'nin "**İslam'la**" olan bağı ise kadrolarının ayrı bir partisi ile sağlanacaktı: **Büyük Birlik Partisi**.

"**Milliyetçi Sol**" ya da Avrupalı tanımlamasıyla "**Nasyonal Sosyalizm**"(!) aslında, devlet ideolojisinin temel yaklaşımlarından birini oluşturmaktadır. Bu nedenle anti-komünistliği ve emek düşmanlığı ile tanınan Ecevit'lerin partisi hakkında muvazaa açısından da fazla bir söze gerek yoktur. 12 Eylül sonrasında tüm "**geleneklerin**" kendisini parti olarak tanımlamasıyla birlikte, "**aynılıkla**" kendini ortaya çıkaran Türkiye tipi "**demokrasi**"de böylece yerine oturmuş olmaktadır! (-ek 7-) Yerine oturtulmuş demokrasiye zaman zaman zorunlu balans ayarları yapılırken tüm partiler üstlerine düşeni eksiksiz yerine getirdiler. Rol sırası bitenler sahneden sessiz sedasız çekilirken hevesli yeni oyuncular türetildi. Yeni oyuncularını kimi zaman geleneksel devlet partileri kimi zaman ise devlet partisinin "**sivil toplum**" adı altında örgütlenmiş figüranları oluşturmaktaydı. Bu satırların yazıldığı sırada en son darbe tarihi **28 Şubat 1997** idi ve süreklileşme potansiyelini güçlü bir şekilde barındırıyordu. Ve bu darbe de tıpkı diğerleri gibi partilerin devletle aralarına koydukları mesafeyi göstermesi açısından ilginç sonuçları ortaya çıkardı. Kanımca en ilginç de Başkaya'nın yazdığı gibi: "**darbecilerin kendilerini solcu ve solda sayanların bir kesimini de 'sivil toplum' görüntüsü altında 'irticaya karşı' harekete geçirebilmiş olmasıydı.**" (Başkaya: 1999/353)

BÖLÜM V

SOL VE DİĞERLERİ

1) "Legal" Sol-Sosyalist Partiler

Türkiye Cumhuriyeti'nin 75+ yıllık tarihinin süreklilik gösteren "**geleneksel**" muhalefetini tek başına "**sol**" oluşturur. Başka bir şekilde söylemek gerekirse Türkiye Cumhuriyeti Devletinin tarihi "**sol**" ile mücadele tarihi olarak da ele alınabilir. TBMM'nin ilk günlerinden itibaren başlayan baskı ve yasaklamalar 2000'li yıllarda da devam edecektir; devam etmek zorundadır. Çünkü bu, emeğe karşı sömürünün yanında olmanın doğal bir sonucudur ve emek sömürüsüne dayanan bu "**tercih**", gün be gün yoğunluğu niteliksel ve niceliksel olarak artan özellikler içerir. Ve gittikçe yaklaşan ve gittikçe sıklaşan kriz dönemlerinde de sola karşı baskı artma eğilimine girmek zorundadır ve tarih, bir krizler bütünü olarak ele alındığında bu baskının kimi zaman iç savaşa dönüşen sürekliliği olduğu görülecektir, -Ek 8-

Devlet tarafından sol olarak tanımlanması uygun görülen CHP, DSP ve benzeri partiler pratiğinin resmi-TKP'den bile geri olması, devletin sol açılımının sınırlarının belirlenmesi açısından önemlidir. Devlet için kabul edilebilir "**sol**", resmi- komünist partisinin yanına dahi yaklaşmamalıdır. Bu ve bu gibi partilerin başlıca işlevi yükselen emekçi ve sol mücadelenin bastırılması ya da maniple edilmesidir. Örneğin, CHP ile tanımlanan "**sol**" ideolojik bir yabancılaşmanın mükemmel bir örneğini oluşturur. Yabancılaşmanın balkondaki seyirciler ya da üçüncü şahıslar ayağını ise onun öyle sanılması -CHP ve benzerlerinin sol sayılması- oluşturur. Mücadele, sandıkta bu partiler için oy kullanmaya indirildiği ölçüde devlet sola karşı savaşımında en önemli başarıyı kanımca kazanmış olmaktadır. Sol olması devletçe saptanmış partiler dışında(!) ortaya çıkan sol partilerin çoğu, daha henüz oluşum halindeyken yok edilir; ya da güçlenmesine izin verilmez. **60'lı yılların Türkiye İşçi Partisi** bu engellemelerin hemen her türlüyle karşılaşmış bir örnek olarak ele alınmalıdır. Kendini **ortanın solu** diye tanımlayan bir devlet partisinin varlığında TİP, sadece ele aldığımız bağlamda bile, oyunun deşifre edilmesi için önemli bir araçtır. Ve her zaman yapıldığı gibi sonradan gelen ve geriye işleyen bir "**hukuk**" sistemi tarafından sonunda susturulmuştur.

1923 sonrası legal alanda kurulan sol-sosyalist partilerin hemen tümünün başına gelen yasaklanma ya da kapatılmadır. Çoğu kez devlet ideolojisiyle yakınlığını ilan eden "**sol**" partiler açısından da fazla değişen bir şey olmamıştır. Örneğin **İşçi Partisi**'ne evrilecek olan **Sosyalist Parti**, tüm çabalarına karşın icazet alamamış; muvazaa olma konumuna erişememiştir. Oysa bu parti geleneğinin içinde Kemalizm ve cuntacılık başat olarak ön plana çıkmaktadır. Diğer taraftan Kemalist ideolojiyle bağdaşıklık ya da yoğun bir şekilde etkilenme diğer birçok "**sosyalist**" parti açısından da ciddi bir ideolojik sorun oluşturmaya devam etmektedir. Bu etkilenme ve bu etkilenme sürecinin pragmatik politikalara dönüşmesi daha önce de söz ettiğimiz gibi 1921'li yıllara dek uzanır. Ve: "**Türk komünistleri Atatürk rejiminin tekeli bir burjuvazi için ortam yaratan, devletçe örgütlenen ilk birikimiyle, Bonapartist niteliğini tanımak yerine, Kemalist hareketi köktenci yönlerde etkilenebilecek bir küçük burjuva gücü ola-**

rak görmekte ısrar ettiler. Ama gerçekte Atatürkçülük onları kullandı. Kemalist devletçiliğin eklektisizminin etkisi kalıcı olur." (Belge: 1998/163)

Bu, tarihi bir yanılsamadır ve etkisi günümüze dek sürer. 1950'li yıllara kadar herhangi bir sol partinin (TKP) değil yaşamasına, kadrolarının "**dışarıda**" olmasına dahi izin verilmez ve hemen her yıl bir grup komünistin tutuklanmasıyla anılır. Çok partili demokrasi oyununda da, sol oyuna kanıp tutuklamalar devam ederken; TKP, SSCB'de var olmaya çalışan etik yönden oldukça tartışmalı bir kulis hareketine, ya da bir kulüp konumuna düşmüştür.

60 sonrasında ise TİP legal deneyimini yaşarken karşısında sol olarak **Milli Demokratik Devrimciler** yer alır ve MDD, "**askeri bir darbe ile iktidarın el değiştirebileceği**" gibi genel devlet geleneğine açık bir ideolojiyle şansını denemektedir. Bu alanda o kadar ileri gidilir ki, 12 Mart darbesine solun bir kısmı alkış tutar. Bu süreci sayısız ayrılmalar ve illegal pozisyona kayış izler. THKO ve THKP-C gruplarında bile Kemalizmin etkisi bu dönemde gün geçtikçe azalmakla birlikte görülmektedir. 70'li yılların iç savaş ortamında ise legal sol partiler, CHP ile yakınlaştıkça şanslarını kaybederler ve politik manevralarına popülistleşen söylemlerine rağmen marjinalleşirler. 80 darbesi ise legal solun uzun bir süre nefes almasına dahi izin vermez. MDD-Aydınlık geleneğinden gelen Sosyalist Parti'nin icazet arayışı başarısızlıkla sonuçlanırken TİP ve TKP'nin birleşerek TBKP (**Türkiye Birleşik Komünist Partisi**)ni kurarlar. Legal çalışacaklarını ilan etmelerine rağmen kapatılmaktan ve var olan düzenle girmeye çalıştıkları angajmanlardan ötürü "**TövBeKâr Parti**" olarak adlandırılmaktan kurtulamazlar. Düzen içinde ve onunla birlikte var olma devrim perspektifinin ortadan kaldırılması gibi icazet sorunları(!) 90'lı yılların başlarında birçok sol partinin genel yönelişini ifade eder. **Sosyalist Birlik Partisi** ve **Birleşik Sosyalist Parti** girişimleri bu bağlamda değerlendirilebilir. (Aynı yaklaşımla **SBP** de, **SüBaP** olarak adlandırılacaktır.) Tabandan gelen sosyalist baskıyı saymazsak (!) bu partiler de devlet zoru ile kapatılmaktan kurtulamamışlardır. Bugün var olan **Emeğin Partisi**, **Sosyalist İktidar Partisi** gibi sosyalist partiler, sürekli yasaklanma baskısı altındadır. Yeni Dünya Düzeni şartlarında ve bu "**düzen**" tarafından belirlenen değerler ekseninde bir sol parti olma iddiasındaki **Özgürlük ve Dayanışma Partisi** ise tabanın sesini duyurmaya çalışan birçok grubun varlığına rağmen ana planda düzen içi bir sol parti olmayı benimsemiş; ancak düzenin sınırlılıkları onu da bir kulüp düzeyine indirgemıştır. Onun bu konumu ise var olan düzenle hesaplaşmayı(!) geciktirici bir özelliğin ortaya çıkmasına ve diğer taraftan sınıftan uzaklaşmasına neden olmaktadır. [Bu değerlendirmede THKP-C'den DHKP'ye, THKO'ndan TKP-ML'ye birçok "**illegal**" parti ise muvazaa bağlamında, doğal olarak ele alınmamıştır.]

2) **HADEP (ve DCP!)**

1989'da politik uygunsuzluk nedeniyle SHP'den ihraç edilenlerin ve bu ihraç olayının ardından partiden ayrılanların birleşerek kurduğu **Halkın Emek Partisi** (HEP) başlangıçtaki tüm sol söylemine karşın etnik niteliği ile dikkati çekiyordu. Dikkat çekici unsur sol söylemin cılızlığı değildi, en azından söylem sahiplerinin özgeçmişlerinin devlet tarafından çok iyi bilinmesi, onların ne kadar solda durabilecekleri konusunda bir fikrin ortaya çıkmasını sağlıyordu. Sorun, etnik kimliğin başat bir şekilde ön plana çıkarılmasıydı ki, devletin on yıllardır

unuttuğu bir muhalefetin yeniden doğuşunu gösteriyordu. Yine de HEP, milletvekillerinin en azından meclise girerek ne yapacakları; ya da neleri yapamayacaklarının gözlenmesi önemliydi. Sonrası bilinen provokasyonları içerir. Parti ve devamı sayılan ÖZEP ve ÖZDEP (**Özgürlük ve Demokrasi Partisi**), gerek kurum olarak gerekse parti üyeleri olarak bir devlette karşılaşılabilir, neredeyse tüm baskı yöntemleri ile karşılaşılır. Peş peşe gelen yasaklamalar ve kapatmalar DEP'e (**Demokrasi Partisi**) dönüşüme rağmen durmadı ve bir tür darbe de sayılabilecek bir süreç sonucunda partili milletvekillerinin dokunulmazlıklarının kaldırılması ve tutuklanması ile devam etti. Süreç HADEP (**Halkın Demokrasi Partisi**) ile benzer bir şekilde devam ederken, PKK liderinin yakalanması ile yeni bir durum ortaya çıktı. Bu dönemi simgeleyen en önemli yönelimlerden birini partinin "**sol**" ya da **sosyalist söylemi** neredeyse tümüyle terk etmesi oluşturur. Bu son birkaç yıla yayılan bir tavır olarak 1999'da net bir şekilde ortaya çıkar. Sol değerlerin tümüyle dışlandığı bir üslup partiye egemen olurken, boşaltılan alan "**demokratik cumhuriyet**" olarak tanımlanan ve kesin bir şekilde "geride" duran teslimiyetin rasyonalizasyonu olan ideolojiyle doldurulmaya çalışılır. Ve sendikal alan da dâhil olmak üzere hemen her yerde, sosyalizmin değerleri tu kaka ilan edilerek -hatta sosyalistler çeşitli yollarla karalanarak- devletle yakın ilişki için kapıların aralanması; hatta giderek bir devlet partisi olma çabaları açık bir şekilde ortaya çıkar. Bu sürecin sonunda ulaşılan nokta DCP'dir. HEP'i bir TC-PKK ortaklığı olarak değerlendiren Okçuoğlu SCF ya da DP'de ki gibi bu partinin de güdümlü olduğunu ve aynı diğerlerinde olduğu gibi halk katılımının korku yarattığını ileri sürer. Partiler, Okçuoğlu'na göre kimi zaman PKK'nın düzenlediği ve kapatılmaya yol açacak bilinçli bir provokasyonun ardından kapatılmaktadır. Böylece parti, kontrolde kalmaktaydı. Ancak yazara göre "**demokratik cumhuriyet**" daha geridedir ve bir "**Türkiye Partisi**"ni tanımlamaktadır; ya da öyle olması arzulamaktadır: "**Demokratik Cumhuriyet' konseptinde güdümlü de olsa Kürt partilerine artık yer bulunmamaktadır. Bu nedenle Abdullah Öcalan aracılığıyla HADEP'e kendisini feshederek, Demokratik Cumhuriyet Partisi adıyla 'Türkiye Partisi' projesinde yer alması talimatı verildi.**" (Okçuoğlu: 1999/7-8)

Bir icazet arayışı olarak da değerlendirilebilecek bu durumun hazırlıklarına ise çok daha önceden başlanmış olduğu görülüyor. 1997'de bu icazetin alınması ve yeni düzende partinin yeri konusundaki tartışmalar gün ışığına çıkıyor: "**7 Kasım 1997'de Öcalan, HADEP'lilere kızgın bir üslupla özetle şunları söyledi: 'Ben sizin yerinizde olsam yarın hemen bir dilekçe yazar, Genelkurmay'a gider ve 'yeni konseptinizin içinde HADEP olarak bize yer varmı, yok mu?' diye sorarım. Eğer yer varsa ona uygun bir politika çizerim. Yoksa kurbanlık koyun gibi kafanızı ölüme uzatmanızın bir anlamı yoktur.**" (Gündoğan: 1999/61)

Anlaşılan muvazaanın bir parçası olmak "**köklü**" muhalifler açısından bile kimi zamanlarda önemli olabiliyor. Bugün kurulmaya çalışılan DCP'yi oluşturan isimler, düzenle barışık olmaya özen gösteren sol hareketin yıllar sonra geldiği noktayı göstermesi açısından da oldukça anlamlı. Kendisini '**Demokrasi Hareketi Girişim Grubu**' olarak adlandıranlar arasında birçok "**eskinin**" yanında "**yeninin**" adına rastlamak olanaklı: **Mihri Belli, Fatoş Güney, Sırrı Sakık, Eşber Yağmurdereli, Ragıp Zarakolu, Akın Birdal, Yavuz Önen, Mehmet Metiner, Altan Tan, Murat Bozlak, Ahmet Türk, Adnan Ekmen...** (Kaya: 2000/9) "**İs-**

lamcılardan", cuntacılar dan Kürt demokratlarına, Kemalistlerden eski-solculara... Liste, MHP'ye barış eli uzatan, bir Türkiye Partisi olma tercihiyle milli şefli toplayıcı-tek parti CHP'ye yaklaşmıyor mu?

Bölüm VI

BİR MODEL OLUŞTURMAK...

Türkiye'nin yaklaşık yüz yıllık siyasi partiler tarihini "**muvaazaa**" ekseninde ele aldığımız bu kısa çalışmanın sonucunda; T.C. için bir siyasi partiler modeli oluşturacak kadar ön veriye sahip olduğumuzu düşünüyorum. Bu model iki çevresi kontrollü bir şekilde sınırlanmış kapalı iki uca sahip dümdüz bir çizgiden oluşuyor; bu, devlet çizgisidir. Ve T.C. devlet yapısını ya da üslubunu belirleyen özellik bu çizginin iki nokta arasındaki en kısa yolu oluşturmaktadır. Hatta kimi zamanlarda bu iki noktanın tek nokta olacak şekilde birbirine yakın olduğu düşünülebilir. Birçok "**siyaset bilimci**" bunun nedeni olarak siyasi partiler yasasının zorlayıcı yönünü görmek eğilimi içinde olsa da kanımca, partilerin bu çizgide yer alması bunun çok daha ötesinde bir yerde aranmalıdır.

Bugün bu yasa kaldırılrsa dahi, yalnızca çalışmaları bir şekilde engellenecek sol-sosyalist partilerin bir an olsun nefes almaları sağlanacaktır. Sorun sıkça söz ettiğimiz gibi devlet-parti bütünleşmesinin tüm partiler tarafından korunma arzusudur ki, bu da tek partili rejimin bir başka ifadesidir. Ve bu bakışla çok sayıda kliklerden oluşmuş devlet partisinin süregelenleşmiş ve doğal olarak baskıcı iktidarından söz edilebilir. Bu şekilde kurulan hükümetler, model olarak önerdiğimiz(!) çizgi üzerindeki salınımları ifade eder. Parti-hükümetlerin devlele bütünleşmeleri göz önüne alındığında bu salınının son derece sığ olacağı mutlaklıdır. Salınımdaki sıklık ya da "**derinliğin**" durumu devletin içinde bulunduğu siyasi-ekonomik kriz olgusu tarafından belirlenir. Kriz durumunun yoğunluğu-yeğinliği hükümeti kontrol eden partilerin politika yapma alanlarını da belirler. Diğer taraftan demokrasi oyunu kurallarınca göz yumulan devlet dışı partilerin de varlığı ya da bu partiler üzerine uygulanacak zorun niteliği de aynı kriz olgusunun etkisiyle açıklanabilir. **Devletin istediği kadar sol olunacaktır, ondan ötesi yasaktır; hatta kimi zaman ölüm anlamına da gelir.** Ancak krizin yoğunluğu kimi zamanlarda bu alanı öyle daraltır ki, "**devletin istediği kadar sola**" bile gerek kalmaz; izin verilmez. O zaman tek nokta olunur -buna tüm partiler '**tek yürek olma**' da derler ya da "**devletin yüksek çıkarı için**" diye başlayan bir söylev çekerler !-, o tek nokta devlet partisinde kayıtsız şartsız yeniden bir araya gelmeyi tanımlarken, dışta kalanlar; ötekiler ya da muhalefet için bir tür ölüm ilanıdır.

Aynı örnek "**İslamcı**" muhalefet için de verilebilir. **Sırtını, alışkanlıkları nedeniyle devlete dayamayan ya da devletin kaynaklarından beslenmeyen elle tutulur bir İslamcı muhalefet örgütlenmesi olmadığı için bu kısa çalışmada onları değerlendirmeye almadık.** Ancak "**İslam**"ın devletin en önemli ideolojik dayanaklarından biri olduğunu muvaazaa partiler bağlamında gördük ve bu unsurun hangi sınırlar içinde kullanılacağını da!

Din unsuru, Başkaya'nın da dediği gibi **"Osmanlı'da olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de devletin (siyasi otoritenin) hizmetinde kalmaya ve bir 'fetva odağı' olmaya devam etmiştir..."** (Baskaya: 1999/339) Diğer taraftan DCP ise tartışmaya gerek kalmayacak kadar açık bir şekilde devletin payandası olma arzusunu net bir şekilde açığa vurmuş durumdadır.

Tekrar modelimizin tanımlamasına dönersek; iki ucu ve çevresi sınırlı düz çizgiyi yatay olarak kesen ve krizi tanımlayan ancak dalga boyu düşük frekansı sık bir salınım çizgisi modeli tanımlar. Salınım çizgisi maksimum sınırları belirleyen -ancak sınırları zorlamayan- ve **"farklı"** devlet partilerinin hareket alanlarını tanımlayan bir özellik de içerir. Bu çizgi tek nokta olduğunda, partiler bu nokta etrafında doğası gereği dönüp dolaşan ve bilinç-bilgi ve ideolojiden yoksun kimliksiz ve kişiliksiz ve merkez tarafından kontrol edilen elektronlara dönüşürler. Kuşkusuz, bu atomun parçalanması kolay değil; ancak imkânsız da değil. Bu imkânsız olmama durumu muhalefetin atom karşısındaki konumunu da açıklıyor. Elektron olma özelliğini taşıyan muhalefet, onu parçalama özelliğini tümünden yitiriyor. Siyasi partiler tarihini yeniden yazabilmenin ya da muvazaa zincirlerini kırabilmenin yolu ise atomu parçalamaktan geçiyor ve kuşkusuz sosyal alandaki atomların parçalanması fiziktekinin çok ötesinde bir enerjinin açığa çıkmasıyla sonuçlanıyor.

Son noktayı, bu kısa çalışmanın oluşmasına öncülük eden hocam Fikret Başkaya'nın **Yediyüz-Osmanlı Beyliğinden 28 Şubat'a Bir Devlet Geleneğinin Anatomisi** adlı kitabından yaptığım uzun bir alıntıyla koyalım:

"Devlet bir siyasi parti gibi örgütlenmiş durumdadır. Asıl yöneten de her zaman 'asıl devlet partisi' olmuştur. Devletin bir siyasi parti gibi örgütlenmişliği, devletin 'özgürlüğü veren' (dolayısıyla hiçbir zaman vermeyen) taraf olması anlamına gelir ki, böyle bir rejim geçerliken; demokrasinin ve özgürlüklerin biçimsel (burjuva) ve sınırlı anlamda bile gerçekleşmesi mümkün değildir. Asıl devlet partisi, işin doğası gereği; kendi dışındakileri düşman, değilse hasım olarak görüyor... Öyle modern bir rejim ki, devletin istemediğini isteyen; devlet düşmanı sayıyor..."

Türkiye'de özellik arz eden bir şey de, devlet hükümet ayrımının olmamasıdır. Hükümeti eleştirmek devleti eleştirmek sayılır ve her kim ki, hükümete itiraz eder; devlete itiraz etmiş sayılır... Asıl devlet partisi dışındaki siyasi partiler, ancak asıl devlet partisinin izin verdiği zaman (ve kadar) var olabiliyorlar. Ne zaman, nasıl, kimler tarafından siyasi parti kurulacağına 'asıl devlet partisi' karar veriyor. Bu durumda asıl devlet partisi dışında kurdurulan siyasi partiler, en iyi koşullarda asıl devlet partisinin taşeronu olabiliyor... Taşeronla müteahhit arasındaki ilişki, her zaman müteahhitten taşerona doğrudur." (Baskaya: 1999/355-356)

.....

EK 1

1908'den 1923'e, Kurulan Siyasi Partiler:

(Cemiyetler, Demekler, "Ayrılkıcı" Örgütlenmeler ve İttihatçı Paramiliter Yapılanmalar Hariç)

- *Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti-Fırkası
- *Fedakâran-ı Millet Cemiyeti 1908
- ◆Osmanlı Ahrar Fırkası 1908
- ◆Osmanlı Demokrat Fırkası 1909
- ◆İttihad-ı Muhammedi Fırkası 1909
- ◆Mutedil Hürriyetperveran Fırkası 1909
- *Islahat-ı Esasiye-i Osmaniye Fırkası 1909
- *Ahali Fırkası 1910
- ◆Osmanlı Sosyalist Fırkası 1910
- ◆Hürriyet ve İtilaf Fırkası 1911
- ◆Halaskar Zabitan Grubu 1912
- ◆Milli Meşrutiyet Fırkası 1912
- ◆Osmanlı Hürriyetperver Avam Fırkası 1918
- ◆Radikal Avam Fırkası 1918
- ◆Teceddüt Fırkası 1918
- ◆Ahali İktisat Fırkası 1918
- ◆Sulh ve Selamet-i Osmaniye Fırkası 1919
- ◆Osmanlı Mesai Fırkası 1919
- ◆Türkiye Sosyalist Fırkası 1919
- ◆Milli Ahrar Fırkası
- ◆Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası 1919
- ◆Milli Türk Fırkası 1919
- ◆Amele Fırkası 1920
- ◆Türkiye Zürra Fırkası 1920
- ◆Türkiye Halk İştirakiyun Fırkası 1920
- ◆Müstakil Sosyalist Fırkası 1922
- ◆Cumhuriyet Halk Fırkası 1923

-Partilerin bir kısmı entelektüel kulübü olmanın ötesine geçememiştir. Önemli bir kısmı ise İttihat Terakki'nin yan kuruluşu görüntüsündedir. Hemen tümünün kurucuları ise eski olmak üzere (!) "ittihatçı"dır.

EK 2

Devlet Sahnesinde "Kutsal İkili Yapı"ya Örnekler:

- * İttihatçılar / Saray
- * İttihat ve Terakki Fırkası / Hürriyet ve İtilaf Fırkası
- * İttihatçılar / Mustafa Kemal Grubu
- * Cumhuriyet Halk Partisi / Serbest Cumhuriyet Partisi
- * Mustafa Kemal Atatürk / İsmet İnönü
- * Cumhuriyet Halk Partisi / Demokrat Parti
- * İsmet İnönü / Celal Bayar
- * Demokrat Parti / Cumhuriyet Halk Partisi
- * Milli Birlik Grubu / diğer partiler
- * Cumhuriyet Halk Partisi / Adalet Partisi
- * Adalet Partisi / Cumhuriyet Halk Partisi
- * 12 Mart Cuntası / Adalet Partisi
- * Cumhuriyet Halk Partisi / Milliyetçi Cephe (AP,MSP,MHP) ya da tam tersi
- * 12 Eylül Cuntası / Yasaklı Liderler
- * Anavatan Partisi / Sosyaldemokrat Halkçı Parti
- * Doğruyol Partisi / Anavatan Partisi
- * 28 Şubat Partisi / İslamcı Parti
- * Sağ Milliyetçi Parti / Sol Milliyetçi Parti
- * Avrupa Birliğine karşı olan / taraf olan - devlet erkanı
- * Demokrat Cumhurbaşkanı / Demokrat olmayan hükümet ve MGK
- * Laikler / Laik Değiller! vs.+ üçüncü şahıslar...

EK 3:

1945-1950/ Demokrasi Oyununda Kurulan Siyasi Partiler

Milli Kalkınma Partisi/Nuri Demirağ/1945

Demokrat Parti/Celal Bayar/1946

Sosyal Adalet Partisi/İhsan Temelveren/1946

Liberal Demokrat Partisi/Kazım Demirarslan/1946
Çiftçi ve Köylü Partisi/Sıddık Sumer/1946
Türk Sosyal Demokrat Partisi/Cemil Alpay/1946
Türkiye Sosyalist Partisi/Esat Adil Müstecaplıoğlu/1946
Türkiye Sosyalist İşçi Partisi/Şevki Şeren/1946
Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi/Etem Ruhi Balkan/1946
Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi/Şefik Hüsnu Daymer/1946
Yalnız Vatan İçin Partisi/Yaşar Çimen/1946
Ergenekon Köylü ve işçi Partisi/Arif Hikmet Adsız/1946
Arıtma Koruma Partisi/Selçuk Köroğlu/1946
İslam Koruma Partisi/Necmi Güneş/1946
Yurt Görev Partisi/Abdülkadir Gönüllü/1946
İdealist Partisi/Hikmet Çankaya/1947
Türk Muhafazakâr Partisi/Rifat Atılhan/1947
Türkiye Yükselme Partisi/Ali Rıza Gizdeşir/1948
Millet Partisi/Fevzi Çakmak-Hikmet Bayur-Osman Bölükbaşı/1948
Öz Demokratlar Partisi/Halil Hilmi Bozca/1948
Serbest Demokrat Parti/Nazmi Akat/1948
Müstakil Türk Sosyalist Partisi/Arif Oruç/1948
Toprak, Emlak ve Serbest Teşebbüs Partisi/Süreyya İlmen/1949
Müstakiller Birliği/İsmail Hilmi Danişmend/1950
Çalışma Partisi/Cevat Mimaroglu/1950
Liberal Köylü Partisi/1950
Demokrat İşçi Partisi/Orhan Arsal/1950
Bağımsızlar Siyasi Demeği/Cafer Tayyar Kankat/1950

EK 4:

“Demokrat Parti Geleneği”

Tek Adam ve Milli Şef Dönemi 1923-1950

* Demokrat Parti 1946-1961

Celal Bayar-Fuad Köprülü-Refik Koraltan-Adnan Menderes Demokrat Parti Dönemi
1950-1960

*Millet Partisi 1948-1953

Fevzi Çakmak-Osman Bölükbaşı-Enis Akaygen-Kenan Öner-Hikmet Bayur...

◆Hürriyet Partisi 1955-1958

Lütfi Karaosmanoğlu-Turan Güneş-Fethi Çelikbaş-Cihat Baban...

Darbeler Dönemi 1960-2000

◆Adalet Partisi 1961

Ragıp Gümüşpala-Sadettin Bilgiç-Süleyman Demirel-...

◆Yeni Türkiye Partisi 1961

Ekrem Alican-Cahit Talaş-Aydın Yalçın-Yüksel Menderes-...

◆Güven Partisi 1967

Turhan Fevzioğlu-Orhan Öztrak-Ferit Melen...

◆Cumhuriyetçi Güven Partisi 1973

Turhan Fevzioğlu

◆Demokratik Parti 1970

Ferruh Bozbeyli-Sadettin Bilgiç-Faruk Sükan-Yüksel Menderes-Nilüfer Gürsoy-

◆Demokrat Parti 1962-1964

Fuad Köprülü

◆Büyük Türkiye Partisi 1983-1983

Fethi Esener-Hüsamettin Cindoruk-...

◆Doğru Yol Partisi 1983

Yıldırım Avcı-Süleyman Demirel-Hüsamettin Cindoruk-Tansu Çiller

EK 5

İttihat Terakki'den MHP'ye

1923-1950

CHF/CHP içindeki ırkçı-Turancı ve Nazi hayranı gruplar ve

Turancı-Irkçı grupların Örgütlenmesine Verilen Hukuki İcazet

1950-1960

NATO-CIA eksenli kontrgerilla eğitim programlarına katılım ve

MAH içinde yapılanma ve

Millet Partisi / Çakmak-Bölükbaşı-Bayur vs. /1948-1953

Türkiye Köylü Partisi (1952-1958) ile Cumhuriyetçi Millet Partisi (1954-1958) birleşerek: Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (1958-1967) / Bölükbaşı-Ama-Oğuz ...

1960-2000

27 Mayıs Darbesindeki Faşist Subaylar ve

Milli Türk Talebe Birliği ve Faşist örgütlenme modeli olarak “ocaklar” –

Türk Mukavemet Teşkilatı-

CKMP, Milliyetçi Hareket partisine dönüşür 1965 / Alpaslan Türkeş- Gültekin-Güner-Okuyan vs.ve

Ülkü Ocakları/ Türk İntikam Tugayı/Esir Türklerin Kurtarılması!/ Meslek Örgütleri ve

MHP-MÇP-MHP / “fikirleri iktidarda kendileri hapiste” / Türkeş ve

Özel Savaş Birimleri-Çeteler-Mafia-Kontrgerilla

28 Şubat Darbesi ve İktidar

EK 6

1961-1971/Hükümetler-Başbakanlar

30 Mayıs 1960-4 Ocak 1961 Birinci Gürsel Hükümeti

Cemal Gürsel

5 Ocak 1961-28 Ekim 1961 İkinci Gürsel Hükümeti

Cemal Gürsel

20 Kasım 1961-1 Haziran 1962 Sekizinci İnönü Hükümeti

CHP-AP İsmet İnönü

25 Haziran 1962-2 Aralık 1963 Dokuzuncu İnönü Hükümeti

CHP-YTP-CKMP İsmet İnönü

25 Aralık 1963-13 Şubat 1965 Onuncu İnönü Hükümeti

CHP-YTP-Bağımsızlar İsmet İnönü

20 Şubat 1965-22 Ekim 1965 Ürgüplü Hükümeti

AP-YTP-CKMP-MP Suat Hayri Ürgüplü

27 Ekim 1965-22 Ekim 1969 Birinci Demirel Hükümeti

AP Süleyman Demirel

3 Kasım 1969-14 Şubat 1970 İkinci Demirel Hükümeti AP

Süleyman Demirel

6 Mart 1970-12 Mart 1971 Üçüncü Demirel Hükümeti AP

Süleyman Demirel

EK 7

12 Eylül'den; Önce - Sonra - Şimdi / Partiler ve Hükümetler

*CHP, 12 Eylül'den sonra Halkçı Parti, Sosyal demokrasi Partisi ve Sosyal demokrat Halkçı Parti sürecini yaşadı. Şimdi: CHP

*AP, 12 Eylül'den sonra Büyük Türkiye Partisi sürecinden geçti, kadrolarının bir kısmını ANAP'a verdi, AP'nin feshedilmesinden sonra... Şimdi: DYP + DTP

*MHP, 12 Eylül'den sonra MP ve MÇP sürecini yaşadı. Kadrolarının büyük bir kısmı ANAP ve DYP'de. Ama hepsi devlette! Şimdi: MHP + BBP

*MSP, 12 Eylül'den sonra RP kuruldu. 28 Şubat darbesi ile kapatıldı. Şimdi: FP

*12 Eylül öncesi CHP ve sonrası HP, SODEP'ten gelen “**milliyetçi solcularla**” diğer milliyetçilerin ve bir kısım tarikatçıların Ecevit'lerin denetiminde bir araya gelmesiyle DSP

*12 Eylül öncesi önemli bir kısmı AP, MSP, MHP, CGP'den küçük bir kısmı CHP ve sol dönemlerden meydana getirilen kadrolarla ANAP

....

Bazı Hükümetler ve “Parti” Tabanları

Ulusu Hükümeti- AP+CHP (Sonradan ANAP)

Özal Hükümetleri ve Akbulut/Yılmaz Hükümetleri - ANAP (AP, MSP, MHP, CGP, CHP)

Demirel/Çiller-İnönü Hükümeti SHP+DYP (MHP Destekli)

Çiller - Baykal Hükümeti, DYP-SHP (MHP Destekli)

Erbakan - Çiller Hükümeti RP - DYP (BBP Destekli)

Ecevit Hükümeti DSP - ANAP (CHP ve MHP Destekli)

Ecevit Hükümeti DSP - MHP – ANAP vs...

EK 8

Çok Partili Demokraside “Legal Sol” Partiler

Türkiye Sosyalist Partisi 1946-Esat Adil Müteçaplıoğlu / Kapatıldı

Türkiye Sosyalist işçi Partisi 1946-Sabit Şeren/ Kapatıldı

Türkiye Sosyalist Emekçi Ve Köylü Partisi 1946-Şefik Hüsnü /Kapatıldı

Türkiye İşçi Partisi 1961-Aybar-Boran / Kapatıldı
Türkiye İşçi Çiftçi Partisi 1968- / Kapatıldı
Sosyalist Vatan Partisi 1972-M. Özler / Kapatıldı
Türkiye İşçi Partisi 1975-Behice Boran / Kapatıldı
Türkiye Sosyalist İşçi Partisi 1974-Ahmet Kaçmaz / Kapatıldı
Vatan Partisi 1975-Emine Kıvılcımlı / Kapatıldı
Türkiye Emekçi Partisi 1975- Mihri Belli / Kapatıldı
Sosyalist Devrim Partisi 1975-Mehmet Ali Aybar / Kapatıldı
Türkiye İşçi Köylü Partisi 1978-Doğu Perinçek / Kapatıldı
Sosyalist Parti 1988-Ferit İlsever / Kapatıldı
Türkiye Birleşik Komünist Partisi 1989-Nihat Sargın / Kapatıldı
Sosyalist Birlik Partisi 1991-Sadun Aren / Kapatıldı
Birleşik Sosyalist Parti 1994-Sadun Aren / Kapandı

...

30 Nisan 2000 tarihi itibariyle var olan sol/sosyalist partiler:

Sosyalist İktidar Partisi/Aydemir Güler

İşçi Partisi/Doğu Perinçek

Emeğin Partisi/Levent Tüzel

Özgürlük ve Dayanışma Partisi/Ufuk Uras

daha küçük örgütlenme ile;

Devrimci Sosyalist İşçi Partisi

Türkiye Sosyalist İşçi Partisi

KAYNAKLAR

(Kitap-Dergi-Ansiklopedi-Gazete)

ADIVAR, Halide Edip: Türkün Ateşle İmtihanı, Atlas Kitabevi, 4.baskı, 1975,

AHMAD.Feroz: İttihat ve Terakki 1908-1914, Çev:Nuran Yavuz, Kaynak Yy., 1.baskı, 1984

AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali: Aşırı Milliyetçi Sağ, Geçiş Sürecinde Türkiye, Belge Yy., 3.baskı, 1998

AKŞİN, Sina: Demokrat Parti'nin Kurulması, Tarih Ve Toplum Dergisi, Mayıs 1988, Sayı 53

ATATÜRK: Söylev- Basıma Hazırlayan: Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, Cilt I II, Çağdaş Yy., 34.baskı, 1999

AYDEMİR; Şevket Süreyya: Tek Adam Mustafa Kemal, 2.cilt, 1919- 1922, Remzi Kitabevi, 5.baskı, 1975

AYDEMİR, Şevket Süreyya: Tek Adam Mustafa Kemal, 3.cilt, 1922- 1938, Remzi Kitabevi, 5.baskı, 1975

AYDEMİR, Şevket Süreyya: İkinci Adam, 2.cilt, Remzi Kitabevi, 3.baskı, 1975

AYDEMİR; Şevket Süreyya: İkinci Adam, 3.cilt, Remzi Kitabevi, 2. baskı, 1975

AYDEMİR, Şevket Süreyya: Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, Ciltli 1908-1914, Remzi Kitabevi, ö.baskı, 1995

BAKŞIK, Şeref: Demokrasi, DP ve İnönü, Tarih ve Toplum Dergisi, 1988, Mayıs, Sayı 53

BAŞKAYA, Fikret: Paradigmanın İflası, Doz Yy., 1 .baskı, 1991

BAŞKAYA, Fikret: Yediyüz-Osmanlı Beyliğinden 28 Şubat'a Bir Devlet Geleneginin Anatomisi, Ütopya Yy., 1 .baskı, 1999

BELGE, Murat: Sol, Geçiş Sürecinde Türkiye, Belge Yy., 3.baskı, 1998

BİRAND, Mehmet Ali- DÜNDAR, Can- ÇAPLI, Bülent: 12 Mart- İhtilalin Pençesinde Demokrasi, İmge Kitabevi, 1. baskı, 1994

BORA, Tanıl: MÇP/MHP, Yüzyıl Biterken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yy., 1996

CANGIZBAY, Kadir; Hiç kimsenin Cumhuriyeti, Öteki Yy., 1.baskı, 2000

ÇAVDAR, Tevfik: Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950, İmge Yy.,1 .baskı, 1995

ÇAKIR, Ruşen: Refah Partisi, Yüzyıl Biterken Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yy., 1996

DÜNDAR, Can: Gölgedekiler, İmge Yy., 3.baskı, 1996 ERGİN, Feridun: Hürriyet Partisi, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yy., 1983

EROĞUL, Cem: Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-71 -Geçiş Sürecinde Türkiye, Belge Yy., 3.baskı, 1998

ERSOY, Tolga: Osmanlı'da Oyun Çok -Türkiye'de Darbeler ve Provokasyonlar- Öteki Yy., Özgür Üniversite Kitaplığı:6 1 .baskı, 1998

ERSOY, Tolga: Ulu Önder-Bir Fetişin Kökenleri, Özgür Üniversite Defterleri: 2, Maki Yy., 1 .baskı, 2000

ERBİL, Pervin: 27 Mayıs'tan 12 Mart'a -Türkiye'de Darbeler ve Provokasyonlar- Öteki Yy., Özgür Üniversite Kitaplığı:6,1 .baskı, 1998

GİRİTLİ, Aydın: Bitmeyen Tartışma 27 Mayıs, Gelenek, Temmuz 1996, Sayı 52

GURKO-KRİAJİN: Türkiye İstiklal Mübarezesi Uğruna-Yeşil Elma, Tarih ve Toplum Dergisi, Aralık 1988, Sayı:36

GÜNDOĞAN, Cemil: Yeni Bir Paradigma İhtiyacı, Serbesti, Sayı 6, 1999

- KABACALI, Alpay: Talat Paşa'nın Anıları, Türkiye İş Bankası Yy., 1.baskı, 2000
- KAYA, Ferzende: Demokrasi Salatası, Selam Gazetesi, 30 Ocak-5 Şubat 2000
- KIVILCIMLI, Hikmet: Kuvayı Milliyeciliğimiz ve İkinci Kuvayı Milliyeciliğimiz MBK, Tarihsel Maddecilik Yy., 1 .baskı, 1965
- KOÇAK, Cemil: Serbest Cumhuriyet Fırkası Hakkında Bir Propaganda Broşürü, Tarih ve Toplum Dergisi, Mayıs 1988, Sayı:53
- KOÇAK, Cemil: Siyasal Tarih (1923-1950) /Çağdaş Türkiye 1908- 1980, Yayın Yön: Sina Akşin, Cem Yy., 1.baskı, 1986
- KÜÇÜK, Yalçın: Türkiye Üzerine Tezler-2, Tekin Yy., 2.baskı, 1984
- KÜÇÜK, Yalçın:Aydın Üzerine Tezler-2, Tekin Yy., 1 .baskı, 1984
- KÜÇÜK, Yalçın:Türkiye Üzerine Tezler-2, Tekin Yy., 2.baskı, 1984
- KÜÇÜK, Ya!çın:Aydın Üzerine Tezler-3, Tekin Yy., 1 .baskı, 1985
- KÜÇÜK, Yalçın:Türkiye Üzerine Tezler-3,Tekin Yy., 1.baskı, 1986
- KÜÇÜK, Yalçın:Türkiye Üzerine Tezler-5,Tekin Yy., 1.baskı, 1991
- LANDAU, Jacob M.: Tekinalp Bir Türk Yurtseveri (1883-1961) Çev. Ed: Mete Tuncay, İletişim Yy., 1 .baskı, 1996
- MARX, Karl: Louis Bonaparte'nin 18 Brumaire'i, Çev: Sevim Belli, Sol Yy., 1.baskı, 1976
- MUMCU, Ahmet: Tarih Açısından Türk Devriminin Temelleri, İnkılap Kitabevi, 14.baskı 1996
- ORTAYLI, İlber: Fethi Okyar'ın Kaleminden Serbest Cumhuriyet Fırkası, Tarih ve Toplum Dergisi, Nisan 1988, Sayı:52
- ORUÇOĞLU, Ahmet Zeki, Kürt Partisinden Demokratik Cumhuriyet Partisine, Serbesti, Sayı 6,2000
- ÖZDEMİR, Hikmet:Siyasal Tarih 1960-1980, Çağdaş Türkiye 1908- 1980 Y.Yön: Sina Akşin.Cem Yy., 1.baskı, 1989
- ÖZDEMİR: Sivil Cumhuriyet, Boyut Yy., 1 .baskı, 1991
- PARLAR, Suat: Osmanlı'dan Günümüze Gizli Devlet, Spartaküs Yy., 1 .baskı, 1996
- SEZGİN, Ömür-ŞAYLAN, Gencay:Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yy.,
- SOYSAL, İlhami:12 Eylül Sonrasının Başlıca Partileri, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi,İletişim Yy., 1983
- SUNAR, İlkay: Demokrat Parti ve Popülizm, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yy., 1983,8.cilt
- SÜVARİ, Ömer: Ekonomide 'Gizli El' Askeri Sanayi Kompleks, Özgür Üniversite Defterleri:4,1.baskı, 2000
- TANÖR, Bülent, Türkiye'de Yerel Kongre İktidarları (1918-1920) Afa Yy., 1.baskı, 1992

- TOPRAK, Binnaz: Milli Selamet Partisi, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, İletişim Yy., 1983
- TOPRAK, Binnaz: Dinci Sağ, Geçiş sürecinde Türkiye, Belge Yy., 3.baskı, 1998
- TÖKİN, F. Hüsrev: Türk Tarihinde Siyasi Partiler Ve Siyasi Düşüncenin Gelişmesi, Elif Yy., 1.baskı, 1965
- TUĞLACI, Pars: Okyanus Ansiklopedik Sözlük, Pars Yy., 1.baskı, 1972
- TUNAYA, Tarık Zafer: Türkiye’de Siyasal Partiler Cilt:I İkinci Meşrutiyet Dönemi, Hürriyet Vakfı Yy., 1 .baskı, 1984
- TUNAYA; Tarık Zafer: Türkiye’de Siyasal Partiler Cilt:II Mütareke Dönemi, Hürriyet Vakfı Yy., 1 .baskı, 1986
- TUNAYA, Tarık Zafer: Türkiye’de Siyasal Partiler Cilt:III İttihat ve Terakki, Hürriyet Vakfı Yy., 1.baskı, 1989
- TUNAYA, Tarık Zafer: Türkiye’de Siyasal Partiler 1859-1952, Arba Yy., tıpkı basım 1952/1995
- TUNÇAY, Mete: Türkiye’de Sol Akımlar-I (1908-1925), BDS Yy., 1.baskı, 1991
- TUNÇAY, Mete: Mustafa Suphi’nin Atatürk’e Son Mektubu, Tarih ve Toplum, Mayıs 1987, Sayı:41,Sy .4-5
- TURGUT, Hulusi: 12 Eylül Partileri, ABC Ajansı Yy., 1 .baskı, 1986,
- YERASİMOS, Stefanos: Tek Parti Dönemi, Çev: Aydın Pesen -Geçiş Sürecinde Türkiye- Belge Yy., 3.baskı, 1998
- ZÜRCHER, Erik Jan: Milli Mücadelede İttihatçılık, Çev: Nüzhet Salihoğlu, Bağlam Yy., 1.baskı, 1987
- ZÜRCHER, Erik Jan: 1924’teki Çok Partili Demokrasi, Tarih ve Toplum Dergisi, Ocak 1988, Sayı:49, Sy.16-19
- Mustafa Suphi’nin Stalin’e Raporu”: Teori Aylık Dergi, Temmuz 2000, Sayı 126

ARKA KAPAK

Devletin istediği kadar sol olunacaktır; ondan ötesi yasaktır... Hatta bu, kimi zaman ölüm anlamına gelir... Ancak krizin yoğunluğu, kimi zamanlarda bu alanı öyle daraltır ki, **“devletin istediği kadar sol”**a bile gerek kalmaz; izin verilmez. O zaman **"tek nokta"** olunur. Buna, **"tüm partilerin tek yürek olması"** da derler; ya da **"devletin yüksek bekası için"** diye başlayan bir söylev çekerler!.. Ama o **"tek nokta"**, gerçekte **"devlet partisi"**nde kayıtsız şartsız yeniden bir araya gelmeyi tanımlar... Ve bu durum aynı zamanda, dışarıda kalanlar, ötekiler; ya da muhalefet için bir tür ölüm ilanıdır...

DÜZENLEYEN

CELAL SANCAR

30.07.2017

ANKARA